

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Diplomová práce

Bc. Markéta Šestáková

K posesivitě v českém znakovém jazyce

Possession in Czech sign language

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především prof. Aleně Macurové za odborné vedení této práce a neutuchající podporu, trpělivost a optimismus a všem dvanácti respondentům za účast v druhé části výzkumu. Dále děkuji Mgr. Radce Novákové za čas věnovaný rozhovoru v první části výzkumu, dr. Andree Hudákové za pomoc s informovaným souhlasem, Pamele Pernissově a Ulrike Zeshanové za pomoc při kompletaci elicitacních materiálů a figurantovi Matěji Čiperovi. V neposlední řadě také ze srdce děkuji svým nejbližším za podporu během psaní této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 25. července 2023

Markéta Šestáková

Abstrakt

Diplomová práce popisuje způsoby vyjádření posesivity v českém znakovém jazyce, a to s využitím replikace výzkumu popsáno v publikaci *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008), která je součástí série formulující první poznatky týkající se typologie znakových jazyků. První části práce věnují pozornost teoretickému kontextu – kategorii posesivity a definici některých základních termínů, teorii univerzálií, jazykové typologii obecně a typologii znakových jazyků. Následně je představena výchozí publikace (Zeshan – Perniss, 2008) – její teoretická východiska (atributivní a predikativní konstrukce, zcizitelná a nezcizitelná poseze, schémata událostí), design výzkumu (dotazník a elicitací materiály) a výsledky, k nimž autoři došli na základě dat z 28 znakových jazyků. Výzkum posesivity v českém znakovém jazyce proběhl ve dvou fázích: 1) rozhovor s lingvisticky vzdělanou rodilou mluvčí na základě dotazníku uvedeného ve výchozí publikaci (Zeshan – Perniss, 2008), 2) elicitace posesivních konstrukcí od dvanácti respondentů (šesti dvojic), kterým byly zadány elicitací úkoly užití ve výchozím výzkumu (Zeshan – Perniss, 2008). Na základě analýzy získaných dat (anotace v programu ELAN 6.4, tvorba excelové tabulky s podrobnými popisy zaznamenaných konstrukcí a jejich analýza) jsou popsány jednotlivé typy konstrukcí a prostředků užívaných v českém znakovém jazyce k vyjádření posesivity (zejména atributivní a predikativní konstrukce). Poznatky vyplývající z této analýzy jsou usouvztažněny se závěry autorů výchozí publikace (Zeshan – Perniss, 2008).

Klíčová slova

český znakový jazyk, znakové jazyky, posesivita, posesivní konstrukce, jazyková typologie, typologie znakových jazyků, posesivní zájmena

Abstract

The thesis describes the ways of expressing possessiveness in Czech sign language, using a replication of the research described in Possessive and existential constructions in sign languages (Zeshan – Perniss, 2008), which is a part of a series formulating the first findings concerning the typology of sign languages. The first parts of the paper pay attention to the theoretical context – the category of possessiveness and the definition of some basic terms, the theory of universals, linguistic typology in general and the typology of sign languages. Then, the initial publication (Zeshan – Perniss, 2008) is presented – its theoretical background (attributive and predicative constructions, alienable and inalienable possession, event schemas), research design (questionnaire and elicitation materials) and the results the authors arrived at based on data from 28 sign languages. The research on possessiveness in Czech sign language was conducted in two phases: 1) an interview with a linguistically educated native speaker based on the questionnaire presented in the initial publication (Zeshan – Perniss, 2008), 2) elicitation of possessive constructions from twelve respondents (six pairs) who were given the elicitation tasks used in the initial research (Zeshan – Perniss, 2008). Based on the analysis of the collected data (annotation in ELAN 6.4, creation of an excel spreadsheet with detailed descriptions of the recorded constructions and their analysis), the different types of constructions and devices used in Czech sign language to express possessiveness (mainly attributive and predicative constructions) are described. The findings from this analysis are correlated with the conclusions of the authors of the initial publication (Zeshan – Perniss, 2008).

Key words

Czech sign language, sign languages, possessiveness, possessive constructions, linguistic typology, typology of sign languages, possessive pronouns

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Posesivita.....	9
2.1	Obsahová kategorie posesivity	9
2.2	Vyjádření posesivity.....	13
2.2.1	Predikativní konstrukce.....	13
2.2.2	Atributivní konstrukce.....	15
2.3	Terminologie v této práci	15
3	Typologie znakových jazyků.....	17
3.1	Jazyková typologie a jazykové univerzálie	17
3.2	Typologie znakových jazyků	18
4	Mezinárodní výzkum posesivních a existenciálních konstrukcí ve znakových jazycích	20
4.1	Kompozice publikace	21
4.2	Teoretická východiska – doména posese	22
4.2.1	Predikativní a atributivní konstrukce	22
4.2.2	Zcizitelná a nezcizitelná posese	24
4.2.3	Existence	24
4.3	Design výzkumu	24
4.3.1	Dotazník	25
4.3.2	Elicitační materiály	26
4.4	Metodologické problémy	28
4.5	Výsledky	29
4.5.1	Posesivní zájmena	30
4.5.2	Predikativní konstrukce.....	32
4.5.3	Prostorové markery v posesivních a existenciálních konstrukcích.....	34
4.5.4	Odlišnosti podle sémantických oblastí.....	36

5	Posesivní konstrukce v českém znakovém jazyce	38
5.1	Dotazník.....	38
5.1.1	Atributivní posesivní konstrukce	39
5.1.2	Predikativní posesivní a existenciální konstrukce	41
5.2	Elicitace	44
5.2.1	Elicitační materiály	44
5.2.2	Informovaný souhlas.....	47
5.2.3	Respondenti.....	47
5.2.4	Natáčení s respondenty	52
5.2.5	Zpracování videomateriálu	55
5.3	Poznatky o posesivních konstrukcích v českém znakovém jazyce	57
5.3.1	Faktory vedoucí ke zkreslení	57
5.3.2	Atributivní posesivní konstrukce	58
5.3.3	Predikativní posesivní konstrukce	60
5.3.4	Další konstrukce a prostředky.....	73
5.3.5	Srovnání s výsledky mezinárodního výzkumu	77
6	Závěr.....	82
7	Seznam použitých zdrojů	85
8	Seznam obrázků	87
9	Seznam tabulek	90
Příloha 1	Plná verze dotazníku.....	I
Příloha 2	Plná verze výchozích elicitacních materiálů a instrukcí.....	XX
Příloha 3	Informovaný souhlas	XXXIX
Příloha 4	Elicitační materiály (použité v této DP)	XLI

1 Úvod

V rámci diplomové práce bude replikován výzkum popsáný v publikaci *Possessive and existential constructions in sign languages*¹ (Zeshan – Perniss, 2008) s cílem podat první náhled na prostředky, kterými k vyjádření posesivních významů disponuje český znakový jazyk.

Nejprve se práce bude věnovat posesivitě obecně a stručně představí několik z mnoha náhledů na tuto obtížně definovatelnou kategorii, včetně základní terminologie, již je tato kategorie uchopována. Posesivita je považována za jednu z jazykových univerzálií a práce Zeshanové a Pernissové (2008) je součástí série publikací, které mají za cíl formulovat první zjištění k typologii znakových jazyků – další kapitola proto shrne poznatky o typologii znakových jazyků, resp. o jazykové typologii obecně a o teorii jazykových univerzálií.

Samostatná kapitola bude věnována publikaci *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008) – její kompozici, teoretickým východiskům a používané terminologii, designu výzkumu (dotazníku a elicitacním úkolům) a výsledkům, k nimž autorky došly na základě dat z 28 znakových jazyků.

Poslední část diplomové práce bude věnována vlastnímu výzkumu a poznatkům o posesivních konstrukcích v českém znakovém jazyce. Nejprve budou shrnuty informace získané z rozhovoru s rodilou mluvčí českého znakového jazyka nad základními otázkami z dotazníku. Poté bude popsána hlavní část výzkumu – použité elicitacní materiály, informovaný souhlas, respondenti (jejich výběr a některá metadata), průběh a podmínky natáčení s respondenty, poznámky k jednotlivým elicitacním úkolům a postup zpracování získaného videomateriálu (značkování videí, anotace v programu ELAN 6.4 (2022), vytvoření excelové tabulky a její analýza). Následně budou popsány získané poznatky o posesivních konstrukcích v českém znakovém jazyce se zaměřením na atributivní a predikativní konstrukce. Pozornost bude věnována i dalším identifikovaným prostředkům vyjadřování posesivity a zmíněny budou i některé faktory, které mohly vést ke zkreslení získaných dat. Na závěr budou získané poznatky stručně srovnány se závěry, ke kterým ve své práci došly Zeshanová a Pernissová (2008).

¹ Posesivní a existenciální konstrukce ve znakových jazycích (překlad MŠ).

2 Posesivita

Tato kapitola představí hlavní teoretická východiska týkající se posesivity. Jak se ukáže dále, posesivita (též posesivnost) je pojem, který různí autoři definují v různé šíři a různými způsoby. Považuji tedy za důležité pokusit se vyjasnit si, co je a co není posesivitou a dalšími souvisejícími termíny myšleno v kontextu této práce.

Základem diplomové práce je, jak bylo uvedeno v úvodu, publikace *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008) shrnující výsledky mezinárodního typologického výzkumu zaměřeného na posesivní a existenciální konstrukce ve znakových jazycích (podrobněji viz kapitola 4 Mezinárodní výzkum posesivních a existenciálních konstrukcí). Tato publikace se tak stala vodítkem v rozhodování, k jakému pojetí posesivity se v práci přiklonit a které termíny je třeba vyjasnit.

2.1 Obsahová kategorie posesivity

Tato podkapitola se bude věnovat tomu, co posesivita je a jak je možné ji definovat. Jako odrazový můstek poslouží citace z publikace *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008, s. 1, překlad MŠ): „(...) naše životy jsou z velké části determinovány nabýváním a správou majetku či vlastněných věcí, ať už se jedná o entity konkrétní (např. telefon, auto), nebo abstraktní (např. vědomosti, status). A vskutku, všechny jazyky mají způsob, jakým v nich lze vyjádřit vlastnictví, tj. vyjádření vztahu mezi vlastněnými předměty a jejich vlastníky.“² Zde je na místě uvést, že český výraz *vlastněný* a jemu příbuzné výrazy nejsou úplně vhodné, především ve spojení s abstraktními entitami (např. vědomostmi). Problematika vymezení kategorie posesivity a termínů užívaných v této oblasti bude nastíněna dále.

Posesivita jakožto obsahová (také logicko-sémantická) kategorie je považována za univerzálii (o univerzáliích více v kapitole 3.1 Jazyková typologie a jazykové univerzálie), kterou můžeme identifikovat ve všech přirozených jazycích (Heine, 2006; Piťha, 1992; Štěpán, 1985; Zeshan – Perniss, 2008; Zimek, 1960). Heine (2006) zdůrazňuje její kognitivní původ,

² „(...) our lives are determined to a large extent by the accrual and management of possessions and belongings, whether they be concrete entities (e. g. a phone, a car) or abstract ones (e. g. knowledge, status). Indeed, all languages have a way of expressing possession, that is, of expressing a relationship between possessed items and their possessors“ (Zeshan – Perniss, 2008, s. 1).

s čímž souvisí i to, že Štěpán (1985) uvádí, že její univerzalita je dána tělesnou a psychickou konstitucí lidí.³

Pokud tedy přistoupíme na to, že posesivita jako obsahová kategorie je univerzální, jelikož vychází z lidské přirozenosti, mohlo by se zdát, že ji bude snadné definovat a vytyčit její hranice. Opak je pravdou – nejen že narážíme na rozcházející se názory, ale i jednotliví autoři upozorňují na diskutabilní místa.

Např. Heine (2006) uvádí, že posesivita spadá mezi inherentně nejasné či vágní koncepty a že její definice bývají velmi obecné a abstraktní, jelikož posesivní konstrukce vyjadřují velmi široké spektrum významů. Jako příklad uvádí tyto dvě věty – „a) Liz has a car.“ a „b) Liz has a problem.“ (s. 2) – a na nich ukazuje, že konstrukce označované jako posesivní mohou vyjadřovat významy posesivní, resp. přivlastňovací (věta a)), ale i neposesivní/nepřivlastňovací (věta b)). Proto navrhuje nepoužívat termín posesivní jako zastřešující, ale pouze pro významy vlastnění, majetnictví a přivlastňování (věta b)). Místo něj nabízí termíny *relational* (vztahový) nebo *associative* (asociativní) s obecnějším významem vztahu či přináležitosti, které by v sobě zahrnovaly celé spektrum významů (věty a) a b)).

Podobně se k tématu vyjadřuje i Piřha (1992), který uvádí, že se často uvažuje o dvou pojetích posesivity – užší (vlastní) a širší (přináležitost) – přičemž dle jeho názoru se termín posesivita hodí jen pro první z těchto dvou případů (tedy pro užší/vlastní posesivitu). Upozorňuje také na to, že formy, které vyjadřují posesivitu se kryjí s formami, jež vyjadřují vztahy obecně. Navrhuje tedy vycházet od významu k formě, ne obráceně, aby nebyly do popisu posesivity zahrnuty významy, které do ní nepatří (např. *Husovo upálení*). Do svých článků o přivlastňovacích adjektivech (která nazývá též relačními) v češtině (Piřha, 1991a; Piřha, 1991b) však nezahrnuje pouze významy striktně související s majetnictvím a vlastněním.

Stejně jako Heine (2006) uvádějí Zeshanová a Pernissová (2008), že jasná definice posesivity se hledá těžko. Mj. kvůli tomu, že „jazyky – a především kultury – se velmi liší v tom, jak vyjadřují a konceptualizují posesivní vztahy“⁴ (tamtéž, s. 2, překlad MŠ). Navrhují začít touto obecnou definicí: „(...) posesivní vztah je mezi předmětem či entitou, která je

³ Na druhé straně Heine (2006) také upozorňuje na to, že tento názor (posesivita jako univerzální kategorie) může být zkreslen tím, že posesivita byla studována především v západních kulturách. Pokládá tak otázku, zda je posesivita skutečně univerzální, nebo spíše kulturně specifická.

⁴ „(...) languages – and, importantly, cultures – differ vastly in how they express and conceptualise possessive relationships“ (Zeshan – Perniss, 2008, s. 2).

vlastněná (tj. posesem), a osobou či entitou, která ji vlastní / má v držení (tj. posesorem)⁵ (tamtéž, s. 2–3, překlad MŠ). Tato definice zdůrazňuje subordinační vztah posesum–posesor, přičemž podřízeným elementem je posesum, ale stále se zaměřuje na významy související spíše s vlastněním než přináležitostí – ačkoliv si ukážeme, že autorky do posesivity nezahrnují pouze vlastnění (viz nezcizitelná posese níže).

Zeshanová a Pernissová (2008) považují za důležité rozlišovat dva typy tohoto vztahu: zcizitelnou a nezcizitelnou posesi. Tyto vztahy jsou odvozeny především od povahy posesa a jeho vztahu k posesorovi, kterým je prototypicky člověk (ale může jím být např. i zvíře či neživý objekt).

- a) Zcizitelná posese (také převoditelná, v originále *alienable*) je vztah, který je možné ukončit, např. ztrátou, prodejem, krádeží apod.
- b) Nezcizitelnou posesi (také nepřevoditelnou, v originále *inalienable*) ukončit nelze, je to vztah inherentní a permanentní. Prototypickým posesem jsou v tomto vztahu části těla a příbuzní, ale může se jednat i o fyzické a mentální stavy, charakteristiky, podle nichž identifikujeme konkrétní osobu (např. jméno, hlas, vůně), případně příklady typu *jeho susedi* nebo *jeho klan*.

Hranice mezi tím, co v daném jazyce patří do zcizitelné a co do nezcizitelné posese, jsou kulturně specifické. Odlišnost mezi těmito dvěma vztahy je viditelná i na způsobech, jakými jsou v jazyce vyjadřovány (podrobněji Zeshan – Perniss, 2008).

Z českých autorů se k posesivitě a jejímu záběru vyjadřovali např. Zimek (1960) a Štěpán (1985), jejichž pojetí se v mnohém rozcházejí.

Zimek (1960) svou stať uvádí tím, že popis posesivity je velmi roztržštěný, protože se v popisech jazyka postupuje obvykle od formy k obsahu a forem, kterými je možné posesivitu vyjádřit, je mnoho. Stejně jako výše uvedený Heine (2006) naráží i na to, že prostředky, kterými se vyjadřují posesivní vztahy, se používají i k vyjadřování jiných než posesivních významů. Proto je dle Zimka (1960) posesivita často chápána příliš úzce, nebo naopak příliš široce.

Zimkovo (1960) chápání posesivity se neomezuje pouze na majetnictví, vlastnictví či přivlastňování, ale je vnímána širěji jako přináležitost a příslušnost (srov. Heine a Zeshanová

⁵ „(...) a possessive relationship holds between an item or entity that is possessed (i.e. the possessum) and the person or entity which possesses the item (i.e. the possessor)“ (Zeshan – Perniss, 2008, s. 2–3).

s Pernissovou, viz výše). Pro češtinu stanovil empirické kritérium pro určení hranic posesivity – pokud lze daný obsah paralelně vyjádřit predikativně i determiničně (resp. atributivně)⁶, tj. např. *mám knihu* i *moje kniha*, jedná se o posesivitu. A naopak, pokud to není možné, nejedná se o vyjádření posesivity. Sám autor upozorňuje, že je toto kritérium postavené na češtině a nemusí být tedy aplikovatelné na jiné jazyky. Také se kriticky vymezuje proti jiným pojetím, která jsou podle něj příliš široká, a komentuje jednotlivé typy, které by se podle jeho názoru do kategorie posesivity neměly řadit (podrobněji viz Zimek, 1960).

Štěpánovo (1985) pojetí posesivity je naopak užší. Tuto kategorii definuje takto: „(...) předjazykové, obsahové přivlastňování nebo přivlastnění objektů především osobám. Kategorie posesivity takto vymezená je vázána na vztah vlastníka (majitele, posesora) a vlastnictví (majetku), jde tedy o elementární společenský vztah. Sekundárně se přivlastňuje také zvířatům (živočichům) a neživým objektům, např. při jejich personifikaci v pohádkách (bajkách)“ (s. 20). Také uvádí, že posesivita je speciální případ kategorie přináležitosti. Tzn. že to, co Zimek (1960) řadí na jednu úroveň, Štěpán (1985) hierarchizuje a posesivitu vnímá úžeji, pouze jako majetnictví a vlastnictví. Do širší kategorie přináležitosti řadí vedle posesivity také vztah část–celek, pocity, stavy a vlastnosti osob/zvířat, příbuzenské vztahy atd.

Dalšími problémy a otázkami v pojetí a popisu vyjádření posesivních vztahů (konkrétně v češtině), např. vymezením a vnitřním členěním posesivity, popisem slovesa *mít* a souborem prostředků vyjadřování posesivity, se ve své publikaci zabývá Piřha (1992).

Závěrem lze tedy shrnout, že posesivita je pravděpodobně univerzální obsahová kategorie, ale její přesný obsah je předmětem diskuzí a existují na něj mnohé názory. Jak uvádějí Zeshanová a Pernissová (2008), některé hranice mohou být kulturně specifické, což může komplikovat mezijazykové srovnání i hodnocení toho, zda dva autoři vycházející z jiného jazykového a kulturního zázemí posesivitu vnímají stejně.

Chápání posesivity Zeshanové a Pernissové (2008) se z uvedených českých autorů nejvíce blíží Zimek (1960), který posesivitu neomezuje pouze na vlastnictví majetku jako Štěpán (1985), ale vnímá ji jako obecnější vztah přináležitosti (přičemž Štěpán posesivitu zařazuje jako podtyp obecnější kategorie přináležitosti). Zimek (1960) zahrnuje do posesivity např. i příbuzenské vztahy, které jsou podstatnou součástí výzkumu Zeshanové a Pernissové (2008).

⁶ K predikativnímu a atributivnímu vyjádření podrobněji v podkapitole 2.2 Vyjádření posesivity.

2.2 Vyjádření posesivity

V této podkapitole budou představeny základní typy konstrukcí, které se k vyjadřování posesivity používají – predikativní a atributivní konstrukce. Informace v této podkapitole se zakládají především na práci Zeshanové a Pernissové (2008), v níž se s těmito a dalšími souvisejícími pojmy hojně pracuje (viz také kapitola 4.2 Teoretická východiska – doména posese).

2.2.1 Predikativní konstrukce

Predikativní (též slovesné) konstrukce se dělí na dva typy podle toho, zda vychází od posesora, nebo od posesa.

2.2.1.1 *have-konstrukce*

Konstrukce, které vycházejí od posesora, Zeshanová a Pernissová (2008) nazývají *have-konstrukce* podle příkladů z angličtiny se slovesem *have*, např. *I have a house*. Zimek (1960) je označuje jako typ A, případně jako posesivní predikaci se slovesem *mít* (např. *Bratr má zahradu.*). Tyto konstrukce kladou důraz na posesora, který stojí v pozici podmětu (Zeshan – Perniss, 2008).

Zimek (1960, s. 138) uvádí, že „pro posesivní predikaci typu A (...) neměly původně jednotlivé jazyky (...) zvláštní lexikální prostředek, tj. zvláštní přísudkové sloveso. Některé ho nemají dosud a spokojují se s opisným vyjadřováním.“ Dále uvádí, že v češtině a řadě dalších mluvených jazyků má toto zvláštní přísudkové sloveso souvislost s významy „brát“, „držet“, „chytat“ apod.⁷, což je podobné jako v některých znakových jazycích, jak si uvedeme níže.

Tyto konstrukce vyjadřují již (v podkapitole 2.1) zmíněnou širokou škálu posesivních významů (ve smyslu přináležitosti, úzkého zájmu), kterou se Zimek (1960) pokusil ilustrovat příklady z češtiny: a) konkréta – věci (*mám auto, mám už byt*), b) konkréta – osoby (*mám sestru, mám hosty*), c) názvy částí těla (*má oči, má ruce opuchlé*), d) součásti předmětů (*dům má balkony*), e) abstrakta (*má nadání, má velký žal, mám zkoušky*).

V souvislosti se znakovými jazyky Zeshanová a Pernissová (2008) uvádějí tři nejčastější podtypy *have-konstrukcí* (viz též podkapitola 4.5.2 Predikativní konstrukce):

⁷ „V češtině, stejně jako v některých jiných ide. jazycích, se vyvinulo ze slovesa původně plnovýznamového (s významem ‚uchopovati, bráti, jímati‘) sloveso pololexikální, jako míti (etymologicky příbuzné s jmouti, jímati), lit. turetí (pův. = držeti) souvisí s tverti (chytati)...“ (Zimek, 1960, s. 138).

- a) Konstrukce se znakem, který vyjadřuje posesivitu i existenci zároveň – např. v indo-pákistánském ZJ, tureckém ZJ, ruském ZJ, americkém ZJ, britském ZJ, katalánském ZJ, německém ZJ, jordánském ZJ, íránském ZJ a čínském ZJ.
- b) Konstrukce se znakem, který v původním významu souvisí s „braním“ či „uchopováním“ (tzn. podobně jako např. v češtině, viz výše). Tento původ je díky vizuální povaze znakových jazyků a ikonicitě těchto znaků většinou dobře rozpoznatelný.
- c) Konstrukce s predikativním kvantifikátorem či modifikátorem (*predicative quantifier/modifier*). V těchto případech se nevyužívá explicitní vyjádření posesivity, pouze se pojmenuje posesor a blíže se specifikuje posesum (např. přidáním informace o jeho množství nebo adjektiva).

2.2.1.2 *belong-konstrukce*

Konstrukce, které naopak vycházejí od posesa, Zeshanová s Pernissovou (2008) nazývají *belong-konstrukce* podle příkladů typu *The house belongs to me* se slovesem *belong*. Zimek (1960) je označuje jako predikační typ B (např. *Zahrada je bratrova/bratra* nebo *Zahrada patří bratrovi*). V těchto případech stojí v roli subjektu posesum, které je často deikticky vytčeno, a posesor je v roli objektu (Zeshan – Perniss, 2008; Zimek, 1960).

Zimek (1960, s. 143) tyto případy nazývá také predikační konstrukce zařazující, které se nevyskytují „u všech druhů posesivních vztahů, prostě proto, že sdělovací potřeba to nevyžaduje (neříkáme např. ta žloutenka je moje, ten úkol je můj apod.). Jde tu o identifikaci s udáním posesivnosti.“ Kromě typu *Zahrada je bratrova/bratra* nebo *Zahrada patří bratrovi* mohou tyto konstrukce nabýt podobu typu *To je tatínkův kabát*. V tomto případě je v pozici subjektu ukazovací zájmeno, posesum je součástí predikátu a posesor je v roli atributivního určení. (Zimek, 1960)

Výsledky práce Zeshanové a Pernissové (2008) týkající se *belong-konstrukcí* ve znakových jazycích jsou v porovnání s *have-konstrukcemi* méně obsáhlé a často nejasné (viz též podkapitola 4.5.2 Predikativní konstrukce). Vyšel z nich jen jeden zřetelný typ, který byl zaznamenán v množství znakových jazyků – použití zájmena v pozici predikátu. Toto zájmeno má obvykle stejnou podobu jako běžné přivlastňovací zájmeno nebo se může jednat o modifikovanou podobu osobního zájmena.

2.2.2 Atributivní konstrukce

V atributivních konstrukcích je vztah mezi posesorem a posesem vyjádřen v rámci determinativního syntagmatu, tj. v rámci jmenné fráze, v níž je substantivní člen (posesum) určen znakem přináležitosti (k posesorovi). Příkladem z mluvených jazyků jsou například konstrukce typu *my car*, *John's book*, *strýčkova chata*, *její černé oči* apod. Z těchto příkladů je zřejmé, že posesor může být vyjádřen podstatným jménem (*John*, *strýček*) i zájmenem (*my*, *její*). Atributivní konstrukce jsou stavěny jako protiklad k predikativním konstrukcím i z toho důvodu, že v atributivních konstrukcích je posesivní vztah už dán jako hotový, je vnímán jako stará, známá informace. Naproti tomu predikativní konstrukce posesivní vztah ustanovují. (Zeshan – Perniss, 2008; Zimek, 1960)

Analýzy atributivních konstrukcí se zaměřují na to, jakým způsobem jsou posesor a posesum propojeni, tedy jak je posesivní vztah vyjádřen (Zeshan – Perniss, 2008). Zimek (1960, s. 145–146) v souvislosti s mluvenými jazyky uvádí, že „jazyk má k vyjadřování atributivní posesivnosti jednak prostředky běžné, hodně frekventované, jednak prostředky okrajové, méně časté. Nenacházíme však žádné specifické prostředky, jimiž by se vyjadřovala výlučně posesivnost: užívá se stejných jazykových prostředků jako pro vztah vůbec.“⁸ Fakt, že pro vyjádření posesivity neexistují samostatné, speciální prostředky, je příčinou toho, že je posesivita obtížně definovatelná a různými autory je nahlížena v různé šíři (viz podkapitola 2.1 Obsahová kategorie posesivity).

Naopak výsledky typologické studie Zeshanové a Pernissové (2008) ukazují, že ve znakových jazycích existuje v porovnání s predikativními konstrukcemi a mluvenými jazyky méně typů atributivních konstrukcí. Jedná se především o kombinaci znaku pro posesum a (přivlastňovacího) zájmena (viz podkapitola 4.5.1 Posesivní zájmena).

2.3 Terminologie v této práci

Posesivita je univerzální obsahová kategorie, ale její konkrétní jazyková realizace a koncepty do ní spadající se liší v závislosti na daném jazyce a kultuře. Definice a popisy toho, co vše do posesivity spadá, jsou různě široké. Tato práce vychází z širšího pojetí, které do této kategorie nezahrnuje pouze významy vlastnictví (např. *Bratr má dům.*), ale i obecnější význam přináležitosti a příslušnosti (např. *jeho sestra*). (Heine, 2006; Zeshan – Perniss, 2008; Zimek, 1960)

⁸ Podrobněji k těmto prostředkům ve slovanských jazycích Zimek, 1960, s. 146.

Základem posesivního vztahu je subordinační vztah mezi posesorem (řídícím členem) a posesem (podřízeným členem) (Zimek, 1960). Mezi těmito dvěma členy můžeme rozlišit dva typy vztahu, které souvisí především s povahou posesa (Zeshan – Perniss, 2008):

- a) zcizitelná posese – tento vztah je možné ukončit, např. ztrátou, prodejem, krádeží apod. (prototypicky vztah majitel–majetek)
- b) nezcizitelná posese – inherentní a permanentní vztah, který není možné ukončit (prototypickým posesem jsou části těla a příbuzní)

Posesivitu lze jazykově vyjádřit dvěma hlavními způsoby – pomocí predikativních a atributivních konstrukcí (Zeshan – Perniss, 2008; Zimek, 1960):

- a) predikativní konstrukce
 - *have*-konstrukce – východiskem je posesor stojící v pozici podmětu (např. *Bratr má dům.*); ve znakových jazycích byly identifikovány tři hlavní podtypy podle toho, jaký konkrétní prostředek je použit k vyjádření posesivního vztahu
 - *belong*-konstrukce – východiskem je posesum typicky stojící v pozici podmětu (např. *Zahrada patří bratrovi.*); ve znakových jazycích byl zaznamenán jen jeden zřetelný typ: konstrukce se zájmenem v pozici predikátu
- b) atributivní konstrukce – determinační syntagma, v němž je posesum určeno znakem přináležitosti k posesorovi (např. *strýčkova chata*)

3 Typologie znakových jazyků

Publikace (Zeshan – Perniss, 2008), která se stala základem této diplomové práce, je součástí série o typologii znakových jazyků (*Sign language typology series*) a snah protnout lingvistiku znakových jazyků a jazykovou typologii (Zeshan, 2008). V této kapitole bude krátce představena jazyková typologie, teorie jazykových univerzálií a typologie znakových jazyků.

3.1 Jazyková typologie a jazykové univerzálie

Čermák (2001, s. 202) o typologii uvádí, že „studuje jazyky z hlediska rysů charakteristických pro jazykové typy a každý jazyk se do některého z nich snaží zařadit; v každém jejím pojetí se vždy stanoví těchto typů jen několik málo (obv. 2–5)“. Jednotlivá pojetí se obvykle zaměřují na konkrétní jazykovou rovinu (např. typologie morfologická), případně na základě jednoho konkrétního rysu vznikají dílčí typologie (fonické rozdělení na jazyky tónové/polytónické a beztónové/monotónické). Jevy z více rovin zahrnul do své strukturní typologie Skalička, přičemž Čermák (2001, s. 204–205) v souvislosti s jeho typologií uvádí, že jazykový typ je v tomto pojetí „(ideální) konstrukt (daný konfigurací rysů), který v čisté podobě realizován není v žádném jazyce. Jednotlivé jazyky, které jsou vždy smíšené (ovšem zároveň s převahou jednoho typu), se ideální podobě typu jen více či méně přibližují“.

Širší pohled na jazykovou typologii mají Aikhenvald a Dixon (2017). Podle nich není typologie pouze klasifikace jazyků podle jejich (gramatických) rysů, ale pohled na jazykovou variantnost napříč jazyky, tzv. *cross-linguistic variation*, s těmito zaměřenými:

- popis škál a variantnosti struktur, které v jazycích existují k vyjádření různých konceptů⁹
- identifikace jazykových univerzálií (viz níže), tj. popis toho, co platí pro téměř všechny (ne-li všechny) jazyky, a popis korelace mezi jednotlivými jazykovými jevy
- vysvětlení příčin a původu univerzálií a univerzálních tendencí v návaznosti na lidskou komunikaci a vnímání světa

Co se týče jazykových univerzálií, je zajímavé, že Aikhenvald a Dixon (2017) je zahrnují pod jazykovou typologii, kdežto Čermák (2001) teorii univerzálií vymezuje jako novější směr v protikladu ke starší typologii. Shodují se ale v tom, že jednotlivé popsání

⁹ „It aims at uncovering, and understanding, the range of structures and parameters available in human languages for expressing a wide variety of core concepts“ (Aikhenvald – Dixon, 2007, s. 2).

univerzálie rozdělují na dvě skupiny. První jsou absolutní univerzálie, které platí pro všechny jazyky (např. všechny jazyky disponují deiktickými prostředky a prostředky kvantifikace, každý mluvený jazyk má souhlásky a samohlásky). Absolutních univerzálií je minimum. Početnější jsou relativní univerzálie neboli univerzální tendence. Popisovány jsou také univerzální implikatury (zobecnění typu: když je v jazyce A, tak je v něm i B).

Aikhenvald a Dixon (2017) upozorňují na omezení, která typologické výzkumy a na nich založené závěry mají. Nejzávažnějším z nich je to, že aby zobecňující závěry a klasifikace měly skutečně vypovídající hodnotu, bylo by potřeba pracovat s daty ze všech existujících jazyků – a ideálním zdrojem dat pro typologické výzkumy jsou kvalitní referenční gramatiky, které jsou k dispozici jen u zlomku v současnosti užívaných mluvených jazyků. Z toho důvodu jsou do typologických výzkumů zahrnovány různé počty jazyků, vybírané podle daných kritérií, a celkově se v této oblasti přístupy a metodologie liší.

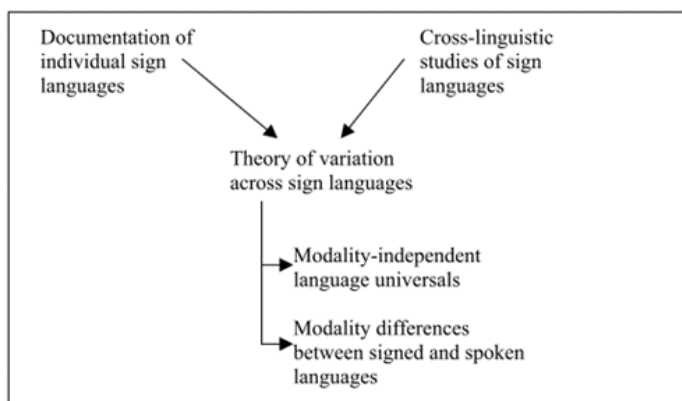
3.2 Typologie znakových jazyků

Typologie znakových jazyků se jako subdisciplína utváří od počátku 21. století (Pfau – Zeshan, 2016). Existuje na průniku lingvistiky znakových jazyků, do níž přináší typologický pohled na diverzitu a shody napříč znakovými jazyky, a jazykové typologie, která se doposud zaměřovala pouze na jazyky mluvené (Zeshan, 2008). Pfau a Zeshanová (2016) zdůrazňují to, že informace o znakových jazycích by měly být nedílnou součástí všech publikací a výzkumů týkajících se jazykové typologie.

Obrázek 1 (Zeshan, 2008, s. 674) znázorňuje související cíle a oblasti, kterými se typologie znakových jazyků zabývá. Typologické výzkumy vyžadují kvalitní data a popisy mnoha geograficky a geneticky nepřibuzných jazyků. Jelikož znakových jazyků bylo doposud popsáno málo a většinou jen částečně¹⁰ (referenční gramatiky neexistují žádné), je jedním z cílů této subdisciplíny sběr spolehlivých a adekvátně strukturovaných informací o jednotlivých znakových jazycích (vč. těch, které dosud nebyly popsány vůbec). Zároveň probíhají mezijazykové výzkumy, které se zaměřují na popis konkrétních gramatických domén a jevů napříč znakovými jazyky ve vybraném vzorku a na jejichž základě vznikají první zobecňující závěry týkající se variantnosti ve znakových jazycích. Z toho dále mohou vycházet závěry

¹⁰ Zpočátku v oblasti lingvistiky znakových jazyků dominovaly tzv. západní znakové jazyky (evropské a severoamerické, z nich především americký znakový jazyk). To se pomalu mění a začíná se pracovat i s daty o jiných znakových jazycích, vč. vesnických znakových jazyků. Problémem nadále zůstává to, že je velká část existujících popisů znakových jazyků nepřístupná širšímu mezinárodnímu publiku, jelikož nejsou v angličtině. (Zeshan, 2008)

a teorie o jazykových univerzáliích platných pro mluvené i znakové jazyky (tzn. univerzálie, které nesouvisí s modalitou) a o rozdílech mezi mluvenými a znakovými jazyky (tzn. rozdíly související s modalitou). (Zeshan, 2008)

Obrázek 1: Cíle typologie znakových jazyků (Zeshan, 2008, s. 674)

Typologie znakových jazyků pracuje s pojmy *parameters of variation* (sledované parametry, např. mimika), *range of variation* (škála variant, např. jaké různé varianty užití mimiky v tázacích větách byly zaznamenány) a *patterns of variation* (pravidelnosti, které byly zaznamenány, např. již zmíněné univerzální implikatury a vztahy mezi různými parametry) (Zeshan, 2008).

Typický výzkumný projekt většího rozsahu zahrnuje kolem 35 znakových jazyků a trvá zhruba 5 let, vzhledem k výše zmíněné absenci referenčních gramatik a nutnosti vygenerovat potřebná data přímo v rámci projektu (Pfau – Zeshan, 2016). Příkladem může být práce Zeshanové a Pernissové (2008), která sloužila jako inspirace pro tuto diplomovou práci a bude popsána v následující kapitole (4 Mezinárodní výzkum o posesivních a existenciálních konstrukcích ve znakových jazycích). Zároveň byla tato publikace druhým velkým projektem v typologii znakových jazyků. První byl zaměřen na tázací věty a negaci (Zeshan, 2006) a v souvislosti s negací v něm bylo popsáno rozdělení znakových jazyků na dva typy: nemanuálně dominantní a manuálně dominantní¹¹.

¹¹ Zeshanová (2006) na základě způsobů vyjádření negace vydělila dva typy znakových jazyků: nemanuálně dominantní (*non-manual dominant systems of negation*) a manuálně dominantní (*manual dominant systems of negation*). Jedním ze základních rozdílů je skutečnost, že u nemanuálně dominantního typu je nemanuální negace obligatorní na rozdíl od manuálně dominantního typu, u nějž nemanuální negace obligatorní není.

4 Mezinárodní výzkum posesivních a existenciálních konstrukcí ve znakových jazycích

Inspirací a hlavním východiskem pro tuto diplomovou práci je mezinárodní typologický výzkum o posesivních a existenciálních konstrukcích ve znakových jazycích, jehož výsledky jsou prezentovány v publikaci *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008), která byla vydána v rámci *Sign Language Typology Series*. Navázala na první mezinárodní výzkum v oblasti typologie znakových jazyků, který se v letech 2000 až 2004 zaměřil na otázky a zápor (Zeshan, 2006).

Výzkumný tým se pro toto téma rozhodl, protože dosavadní typologické výzkumy a výzkumy týkající se vyjádření posesivity se zabývaly pouze jazyky mluvenými, avšak dle názoru autorů publikace „jen díky tomu, že se budeme dívat na jazyk v obou modalitách – tj. mluvené i znakované¹² – můžeme porozumět celé škále možností lidského jazyka“¹³ (Zeshan – Perniss, 2008, s. 1, překlad MŠ).

Výzkum proběhl v letech 2004 až 2007 pod vedením týmu zaměřujícího se na typologii znakových jazyků (*Sign Language Typology Research Group*). Tento tým měl do roku 2006 základnu v Institutu Maxe Plancka pro psycholingvistiku (*Max Planck Institute for Psycholinguistics*) v nizozemském Nijmegenu, poté se přesunul do International Centre for Sign Languages and Deaf Studies na University of Central Lancashire v anglickém Prestonu. Pracovníci týmu spolupracovali s výzkumníky a lingvisty z různých míst a snažili se navazovat spolupráci i s neslyšícími uživateli konkrétních zkoumaných znakových jazyků, jelikož považují za důležité propojení výzkumu jazyků s komunitami jejich uživatelů. (Zeshan – Perniss, 2008)

V této kapitole bude nejprve představena publikace, v níž je výzkum prezentován a z níž tato kapitola vychází především. Následně budou představena teoretická východiska týkající se domény posesivity, na nichž je výzkum postaven, design výzkumu, krátce budou zmíněny autory uváděné metodologické problémy a na závěr budou shrnuty výsledky výzkumu.

¹² V českém kontextu se užívají termíny audioorální a vizuálně-motorický způsob existence.

¹³ „It is only by looking at language in both modalities – that is, both spoken and signed – that we can come to understand the full range of possibilities of human language“ (Zeshan – Perniss, 2006, s. 1).

4.1 Kompozice publikace

V souhrnné publikaci *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008) jsou prezentovány výsledky několikaletého výzkumu, na němž se podílelo mnoho osob a během nějž bylo sesbíráno velké množství materiálu – proto do publikace nebylo možné zahrnout vše.

Publikace začíná předmluvou, která výzkum a ty, kteří se na něm podíleli, představuje a uvádí do kontextu. Následuje krátká informace ke způsobu zápisu projevů ve znakových jazycích a přehled užívaných zkratk.

První kapitola, jejíž autorky jsou editorky celé publikace Pamela Pernissová a Ulrike Zeshanová, se jmenuje Posesivní a existenciální konstrukce: úvod a přehled (*Possessive and existential constructions: Introduction and overview*, překlad MŠ) a celkově shrnuje veškeré informace k výzkumu. Nejprve se autorky zaměřují na doménu posese z obecnějšího teoretického hlediska a představují důležité pojmy, se kterými se ve výzkumu pracuje (např. predikativní a atributivní posese, zcizitelná a nezczitelná posese aj.). Krátce se v této části zastavují i u domény existence, jelikož jsou si tyto domény blízké. Následně je zde popsán design studie (zahrnuté znakové jazyky, použitý dotazník a elicitace dat za použití elicitacních materiálů) a sesbíraná data. Nejvíce prostoru je v této úvodní kapitole věnováno popisu celkových výsledků celého mezijazykového výzkumu.

Zbývajících deset kapitol je věnováno deseti vybraným znakovým jazykům (z celkem 28 znakových jazyků zahrnutých do výzkumu) – katalánskému, jordánskému, japonskému, ugandskému, Kata Kolok, rakouskému, venezuelskému, vlámskému, americkému a znakovému jazyku Adamorobe. Autorem každé kapitoly je vždy výzkumník, který sesbíral a analyzoval data týkající se daného jazyka nebo se na této práci podílel jako součást týmu.

Součástí publikace jsou také přílohy. První dvě z nich jsou materiály, které byly v rámci výzkumu použity ke sběru dat – kompletní verze dotazníku pro lingvisticky vzdělané spolupracovníky a elicitacní materiály. Dále jsou přiloženy přepisy a překlady textů z japonského znakového jazyka a nakonec jsou zde k dispozici dva rejstříky – „jazykový“, který poslouží k vyhledání informací týkajících se konkrétního znakového jazyka, a věcný.

Poslední, ale neméně důležitou součástí je DVD s příklady znaků a výpovědí zachycenými na video.

4.2 Teoretická východiska – doména posese

Publikace (Zeshan – Perniss, 2008) často upozorňuje na fakt, že doména posese zatím nebyla jednoznačně koncepčně ani jazykově definována (viz 2 Posesivita), přičemž roli hrají i kulturní odlišnosti. Ve snaze o alespoň částečné přiblížení této domény je zde uvedena následující obecná definice: „(...) posesivní vztah je mezi předmětem či entitou, která je vlastněná (tj. posesem), a osobou či entitou, která ji vlastní / má v držení (tj. posesorem)“¹⁴ (Zeshan – Perniss, 2008, s. 2–3, překlad MŠ). Jedná se tedy o vztah, v němž posesor vlastní¹⁵ posesum.

Dále autoři uvádějí, že morfosyntakticky je tento vztah vyjadřován mnohými způsoby, ale základem jazykových konstrukcí je struktura, v níž je posesum modifikováno posesorem. V rámci publikace se pracuje s rozdělením na predikativní a atributivní konstrukce a se zcizitelnou a nezczizitelnou posesí, jimž se podrobněji věnují následující podkapitoly (srov. 2.2 Vyjádření posesivity).

4.2.1 Predikativní a atributivní konstrukce

Publikace (Zeshan – Perniss, 2008) v úvahách o typech posesivních konstrukcí výrazně vychází z Heineho (1997) a v souladu s ním uvádí, že z hlediska syntaxe lze v jazycích najít konstrukce dvojího typu: predikativní a atributivní.

Predikativní (slovesné) konstrukce jsou konstrukce, v nichž posesor a posesum zastávají pozice argumentů predikátu. Jsou rozdělovány na dva typy – *have*-konstrukce a *belong*-konstrukce – přičemž tyto názvy jsou odvozeny od prototypických vět v angličtině.

- a) *have*-konstrukce (např. *I have a house = Já mám dům*) – v pozici subjektu je posesor
- b) *belong*-konstrukce (např. *The house belongs to me = Ten dům patří mně*) – v pozici subjektu je posesum

K výše uvedenému formálnímu rozdílu je v publikaci poznamenáno, že podle Heineho (1997) je rozdíl mezi těmito typy konstrukcí primárně pragmatický – v *have*-konstrukcích

¹⁴ „(...) possessive relationship holds between an item or entity that is possessed (i.e. the possessum) and the person or entity which possesses the item (i.e. the possessor)“ (Zeshan – Perniss, 2008, s. 2–3).

¹⁵ Zde opět (viz kapitola 2 Posesivita) narážíme na problém českého překladu a české terminologie. Když použijeme slovesa *vlastnit*, *patřit* (někomu/něčemu) apod., evokuje nám to význam vlastnictví. Doména posese je zde vnímána širěji, ale pro obecnější posesivní význam se mi nepodařilo najít vhodné české sloveso.

je zdůrazněný posesor, kdežto v *belong*-konstrukcích je to posesum. Další rozdíl je v širší významu, které lze těmito konstrukcemi vyjádřit – *belong*-konstrukce v tomto směru bývají omezenější než *have*-konstrukce. Rozdíly mezi těmito typy konstrukcí jsou shrnuty v tabulce 1 níže.

predikativní konstrukce		
	<i>have</i> -konstrukce	<i>belong</i> -konstrukce
příklad	I have a house. (Mám dům.)	The house belongs to me. (Ten dům patří mně.)
subjekt ve větě	posesor	posesum
(pragmaticky) zdůrazněný člen	posesor	posesum
širše možných významů	širší	omezenější

Tabulka 1: Predikativní konstrukce

V **atributivních (jmenných) konstrukcích** je vztah mezi posesorem a posesem vyjádřen v rámci jmenné fráze. Posesorem může být zájmeno, např. *my* v *my car* (moje auto), nebo podstatné jméno, např. *John* v *John's book* (Johnova kniha). V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je uvedeno, že typologické výzkumy zaměřené na mluvené jazyky se v souvislosti s tímto typem konstrukcí zabývají tím, jakým způsobem je vztah mezi posesorem a posesem vyjádřen a jak jsou členy ve jmenné frázi seřazeny.

Publikace (Zeshan – Perniss, 2008) upozorňuje na to, že rozdíl mezi predikativními a atributivními konstrukcemi (shrnutí v tabulce 2) není pouze ve formě, ale i ve významu. V atributivních konstrukcích je posesivní vztah vyjádřen jako známá informace. Naopak v predikativních konstrukcích se jedná o informaci novou. Dále je zde uvedeno, že podle Heineho (1997) mohou atributivní konstrukce vyjádřit větší množství posesivních významů než konstrukce predikativní.

	predikativní konstrukce	atributivní konstrukce
syntax	posesor a posesum jsou argumenty predikátu	vztah vyjádřen ve jmenné frázi
informace o posesivním vztahu	nová	stará, známá
širše možných významů	užší	širší

Tabulka 2: Predikativní a atributivní konstrukce

4.2.2 Zcizitelná a nezcizitelná posese

Publikace (Zeshan – Perniss, 2008) kromě výše popsaného rozdělení na predikativní a atributivní konstrukce pracuje s pojmy zcizitelná a nezcizitelná posese. Tyto pojmy označují povahu vztahu mezi posesorem a posesem, přičemž toto dělení není zdaleka jednoznačné a z velké části může být kulturně vázané.

Zcizitelná posese označuje vztah mezi posesem a posesorem, který je možné nějakým způsobem přerušit (např. ztrátou, prodejem apod.).

Nezcizitelná posese se vztahuje k situacím, kdy je posesum fyzicky a/nebo konceptuálně neoddělitelné od posesora. Škála poses a vztahů, které by sem mohly spadat, je menší než u zcizitelné posese. Prototypem jsou příbuzenské vztahy a části těla. Typicky je tento typ posese vyjádřen atributivními konstrukcemi.

4.2.3 Existence

Pokud se zabýváme posesivními konstrukcemi, je téměř nevyhnutelné, že se v určité míře budeme muset zabývat i konstrukcemi existenciálními, proto s nimi autoři výzkumu (Zeshan – Perniss, 2008) od začátku počítali, ačkoliv hlavním předmětem jejich zájmu byla posesivita. Odvolávají se na to, že výzkumy mluvených jazyků často zmiňují, že je mezi konstrukcemi vyjadřujícími posesivitu, existenci a lokaci úzký vztah a že se tedy existenciální a posesivní konstrukce částečně překrývají.

Zeshanová a Pernissová (2008) to ve své práci vysvětlují následujícím způsobem – pokud je posesum umístěné do stejné lokace jako posesor, lze to vnímat tak, že posesum existuje ve sféře vlivu daného posesora, což může být chápáno jako vztah posese.

Tuto propojenost podporuje Heineho (1997) teorie o tzv. schématech událostí (*event schemas*), stereotypch či konstruktech událostí, které vycházejí z lidské zkušenosti a jsou základem, z něhož se odvozují jazykové konstrukce. A právě pro posesivní konstrukce jsou jako jedny z hlavních zdrojových oblastí uváděna schémata akce (*action*; co člověk dělá), lokace (*location*; kde je) a existence (*existence*; jaké věci jsou v jeho okolí).

4.3 Design výzkumu

Celá práce (Zeshan – Perniss, 2008) byla postavena na nutnosti spolupráce s výzkumníky a kontaktními osobami z konkrétních oblastí, v nichž se zkoumané znakové jazyky užívají. Hlavní výzkumný tým připravil podklady, které tito spolupracovníci mohli

použít samostatně. Jednalo se o dotazník a elicitací materiály – obojí bude popsáno v následujících kapitolách.

4.3.1 Dotazník

Dotazník výzkumný tým připravil ve dvou verzích – první pro spolupracující výzkumníky s lingvistickým vzděláním, druhou pro spolupracovníky bez lingvistických znalostí.

Verze dotazníku pro lingvisticky vzdělané spolupracovníky, jejíž celé anglické znění je v příloze 1 této práce, je rozdělena do dvou hlavních částí – atributivní posese a predikativní posese. Do části týkající se predikativní posese je též zahrnuta krátká podsekce zaměřující se na vyjádření existence – předpokládám, že proto, že právě v rámci predikativních posesivních konstrukcí narážíme na překryv s existenciálními konstrukcemi.

Struktura dotazníku je následující:

- I. atributivní posese
 - A. zájmené posesory
 - B. nominální posesory
 - C. prostorové markery
- II. predikativní posese
 - D. základní *have*-konstrukce
 - E. rozšířené *have*-konstrukce
 - F. *belong*-konstrukce
 - G. existence

Cílem dotazníku bylo obsáhnout inventář posesivních a existenciálních konstrukcí daného znakového jazyka a znaků, které se v nich užívají. Zahrnuty proto byly i otázky směřující na konstrukce a struktury, jejichž výskyt ve znakových jazycích v době přípravy výzkumu nebyl doložen, ale existují doklady v mluvených jazycích. Dotazník je tudíž poměrně rozsáhlý a otázky byly rozděleny do dvou skupin:

- otázky označené hvězdičkou – základní otázky

- otázky bez hvězdičky – rozšiřující otázky, jejichž cílem je pomoci odhalit jemnější rozdíly mezi jednotlivými strukturami a významy, příp. další samostatné struktury

Jak je uvedeno výše, tato verze dotazníku je pro lingvisticky vzdělané spolupracovníky, přesto většina otázek obsahuje vysvětlení a příklady, aby byla usnadněna práce spolupracujících týmů a především aby se eliminovalo množství omylů a nepochopení.

Spolupracovníci, jimž byl dotazník poskytnut, byli instruováni o tom, že mohou buď využít pouze dotazník, nebo dotazník v kombinaci s elicitací materiály. V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je uvedeno, že použití dotazníku bez elicitacních materiálů je vhodné hlavně v případě, že je součástí týmu i neslyšící odborník.

4.3.2 Elicitační materiály

Druhou složkou podkladů, které autoři práce (Zeshan – Perniss, 2008) připravili, jsou elicitacní materiály. Jedná se o materiály ke čtyřem úkolům, respektive hrám, určeným pro dvojici respondentů. Cílem těchto úkolů je elicitovat posesivní a existenciální konstrukce. V této podkapitole je uveden stručný popis jednotlivých úkolů, podrobné instrukce uvedené v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) jsou k nahlédnutí v příloze 2.

1) rodokmen

V prvním úkolu je pro respondenty připraven prázdný vzor rodokmenu a cílem je, aby jeden respondent získal od druhého informace o (jeho) rodině a na jejich základě tento rodokmen doplnil. Dotazující se osoba je jediná, kdo do rodokmenu vpisuje – dotazovaný pouze znakuje a odpovídá na otázky.

Tento úkol má čtyři kola:

- 1) respondent A zjišťuje informace o rodině respondenta B
- 2) respondent B zjišťuje informace o rodině respondenta A
- 3) respondent A zjišťuje informace o rodině přítele či známého respondenta B
- 4) respondent B zjišťuje informace o rodině přítele či známého respondenta A

V rámci každého kola by se dotazující měl zeptat na doplňující informace o třech osobách z popisované rodiny (např. na jejich věk a zaměstnání).

U tohoto úkolu není vůbec důležité, zda se jedná o pravdivé informace nebo zda se je do rodokmenu podařilo zanechat správně. Cílem není získat informace o rodinách respondentů

a jejich přátel, ale elicitovat promluvy, v nichž se objeví posesivní konstrukce (stejně jako u ostatních elicitacních úkolů).

Publikace (Zeshan – Perniss, 2008) uvádí, že tento úkol je zaměřen na nezcizitelnou posesi v sémantické doméně příbuzenských vztahů. Předpokládá se, že zde bude možné zaznamenat predikativní i atributivní konstrukce (vč. komplexních konstrukcí typu *matka manžela mé sestry*), posesivní zájmena pro první, druhou i třetí osobu a kvantifikované posesum (např. *dvě sestry*).

2) lékař a pacient

Ve druhém úkolu respondenti v rolích lékaře a pacienta pracují s tabulkou se symptomy a souvisejícími diagnózami (lékař) a kartičkami se symptomy (pacient) (viz příloha 2). Respondent-lékař od respondenta-pacienta zjišťuje, jaké má symptomy, a podle toho mu s pomocí tabulky, kterou má k dispozici, určí diagnózu.

V rámci tohoto úkolu respondenti odehrají šest situací:

- respondent A je lékař, respondent B je pacient
 - 1) první kartička se symptomy
 - 2) druhá kartička se symptomy
 - 3) třetí kartička se symptomy
- respondent B je lékař, respondent A je pacient
 - 4) čtvrtá kartička se symptomy
 - 5) pátá kartička se symptomy
 - 6) šestá kartička se symptomy

Tato hra je zaměřena na nezcizitelnou posesi v sémantické doméně částí těla a symptomů. Podle informací v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je založena na předpokladu, že se podaří elicitovat atributivní a možná i predikativní konstrukce vyjadřující abstraktní posesi (nemoc, bolest) a osobní a posesivní zájmena první a druhé osoby jednotného čísla.

3) hledání rozdílů (porovnávání obrázků)

Ve třetím úkolu se pracuje s dvojicemi obrázků, přičemž každá dvojice se liší v několika detailech. Každý respondent vidí jen jeden obrázek z dvojice, společně musí přijít na to, jaké jsou mezi obrázky rozdíly, a nahlásit je moderátorovi. K dispozici jsou celkem čtyři dvojice obrázků, proběhnou tedy čtyři kola.

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je uvedeno, že se tento úkol zaměřuje na posesivitu i existenci, zcizitelnou i nezcizitelnou posesi, struktury s modifikovanými a kvantifikovanými posesy (např. *dívka má dlouhou, nebo krátkou tyč, stůl s jednou, nebo se dvěma vázami*), kladná i záporná vyjádření a přivlastňování třetí osobě.

4) přiřazování obrázků

Do čtvrtého úkolu se více zapojuje moderátor setkání a jedině on může manipulovat s elicitací materiály – dvěma tabulkami a dvěma sadami patnácti obrázků. Na každé tabulce jsou obrázky tří osob a u každé z nich je pět prázdných políček (viz příloha 2). Moderátor respondentům postupně ukazuje obrázky s předměty, které respondenti musí přiřadit k jedné ze tří osob v tabulce a své rozhodnutí zdůvodnit. Na konci musí u každé osoby v tabulce být přiřazeno právě pět obrázků. Proběhnou dvě kola – každé s jednou tabulkou a jednou sadou obrázků.

Tento úkol se zaměřuje primárně na zcizitelnou posesi, přivlastňování třetí osobě a jako jediný z úkolů má za cíl elicitovat predikativní *belong*-konstrukce.

4.4 Metodologické problémy

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je uvedeno, že sami autoři výzkumu si jsou vědomi toho, že ačkoliv je tento výzkum oproti prvnímu (Zeshan, 2006) metodologicky sofistikovanější (např. tím, že ke sběru dat byly speciálně vytvořeny elicitací materiály), nevyhnuli se některým problémům.

Zdůrazněna je především absence výběru reprezentativního vzorku, což vedlo k nerovnoměrnému zastoupení znakových jazyků ve výzkumu. Nicméně také uvádějí, že v současné situaci je snaha o reprezentativní výběr nežádoucí ze dvou důvodů:

- a) O znakových jazycích máme obecně nedostatek informací a dostupných dat, tudíž každý nově popsaný jazyk může být pro typologii znakových jazyků významný.
- b) Nemáme dostatek informací o příbuznosti znakových jazyků, což znamená, že není možné vytvořit geneticky vyvážený vzorek.

Hlavní výzkumný tým se snažil o diverzitu alespoň z geografického hlediska. I přesto se nepodařilo vyhnout nerovnoměrnému zastoupení kontinentů a regionů a významné převaze evropských znakových jazyků.

Dále je zmíněna možnost interferencí z mluvených jazyků u bilingvních informantů, problematická reliabilita dat od spolupracujících výzkumníků a dat převzatých z již existujících publikací a obtíže se získáváním dat během studie.

4.5 Výsledky

V rámci výzkumu se podařilo získat data z 28 znakových jazyků z pěti kontinentů (viz obrázek 2). Jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole (4.4 Metodologické problémy), rozsáhlost a podrobnost dat a analýz není napříč všemi 28 jazyky vyrovnaná. Některé spolupracující týmy využily dotazník (či jeho část) a/nebo elicitacní materiály (či jejich část) a/nebo úplně jiné zdroje jazykových dat – množství, typ a kvalita primárních dat se tak velmi liší.

Sign language	Region
1. Adamorobe Sign Language (AdaSL) *	Ghana (Africa)
2. American Sign Language (ASL) *	USA / Canada (North America)
3. Austrian Sign Language (ÖGS) *	Austria (Europe)
4. Brazilian Sign Language (LSB)	Brazil (South America)
5. British Sign Language (BSL)	UK (Europe)
6. Catalan Sign Language (LSC) *	Catalonia (Europe)
7. Chinese Sign Language (CSL)	China, northern variety (Asia)
8. Croatian Sign Language (HZJ)	Croatia (Europe)
9. Flemish Sign Language (VGT) *	Belgium (Europe)
10. German Sign Language (DGS)	Germany (Europe)
11. Ghanaian Sign Language (GSL)	Ghana (Africa)
12. Greek Sign Language (GSL)	Greece (Europe)
13. Hong Kong Sign Language (HKSL)	Hong Kong (Asia)
14. Indo-Pakistani Sign Language (IPSL)	India and Pakistan (South Asia)
15. Jamaican Sign Language (JSL)	Jamaica (Caribbean)
16. Japanese Sign Language (NS) *	Japan (Asia)
17. Jordanian Sign Language (LIU) *	Jordan (Middle East)
18. Kata Kolok (KK) *	Bali (Southeast Asia)
19. Persian Sign Language (PSL)	Iran (Asia)
20. Russian Sign Language (RSL)	Russia (Eurasia)
21. Sign Language of the Netherlands (NGT)	Netherlands (Europe)
22. South Korean Sign Language (SKSL)	Korea (Asia)
23. Spanish Sign Language (LSE)	Spain (Europe)
24. Tanzanian Sign Language (TSL)	Tanzania (Africa)
25. Trinidad Sign Language (TSL)	Trinidad (Caribbean)
26. Turkish Sign Language (TID)	Turkey (Eurasia)
27. Ugandan Sign Language (USL) *	Uganda (Africa)
28. Venezuelan Sign Language (LSV) *	Venezuela (South America)

Obrázek 2: Znakové jazyky, které byly zahrnuty do výzkumu (Zeshan – Perniss, 2008, s. 10–11)

Přesné informace o datech týkajících se všech znakových jazyků v publikaci uvedené nejsou. Určité poznatky můžeme vyčíst z deseti kapitol, které se věnují deseti z 28 zkoumaných jazyků, i když ne vždy jsou v nich informace jasné a konkrétní. Pro srovnání: např. Michael W. Morgan, autor kapitoly o posesivitě a existenci v japonském znakovém jazyce (Zeshan – Perniss, 2008, s. 71–104), využil primárně korpusová data, dále existující literaturu, svá pozorování a elicitované či vymyšlené výpovědi, které konzultoval s rodilými mluvčími – zdá se, že nevyužil (nebo jen omezeně) podkladové materiály vytvořené autorským týmem. Naopak Sam Lutalo-Kiingi, autor kapitoly o posesivitě v ugandském znakovém jazyce (Zeshan – Perniss, 2008, s. 105–124), použil tři ze čtyř elicitacních úkolů, přičemž každý z nich natočil se čtyřmi respondenty (dále uvádí, že respondentů bylo celkem deset, tzn. že ne všichni dělali všechny úkoly).

V této podkapitole budou popsány shrnující výsledky, které jsou v publikaci uvedeny v první kapitole s názvem *Possessive and existential constructions: Introduction and overview*¹⁶ v části *4.3 Possessive and existential constructions in sign languages: An overview*¹⁷ (Zeshan – Perniss, 2008, s. 15–27).

4.5.1 Posesivní zájmena

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) byly vyděleny dvě skupiny znakových jazyků podle toho, zda mají odlišné formy pro osobní a posesivní zájmena, či ne:

- a) znakové jazyky, které nerozlišují osobní a posesivní zájmena
 - 5 znakových jazyků (východoasijské ZJ užívané v Číně, Japonsku a Koreji; vesnické ZJ Kata Kolok a Adamorobe)
- b) znakové jazyky, které rozlišují osobní a posesivní zájmena
 - 23 znakových jazyků¹⁸

I když se formy posesivních zájmen odlišují od osobních, sdílí s nimi tzv. rodinnou podobnost (*family resemblance*) – jsou to též indexy, které fungují na principu odkazování

¹⁶ Posesivní a existenciální konstrukce: úvod a přehled (překlad MŠ).

¹⁷ Posesivní a existenciální konstrukce ve znakových jazycích: přehled (překlad MŠ).

¹⁸ V pasáži týkající se výsledků u posesivních zájmen je v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008, s. 16) uvedeno, že do výzkumu bylo zahrnuto 26 znakových jazyků a pět z nich nerozlišuje formy pro osobní a posesivní zájmena. Z toho by vyplývalo, že tyto formy rozlišuje 21 znakových jazyků. Na jiných místech publikace, např. v přehledové tabulce na s. 10–11, která je součástí této podkapitoly, je však uvedeno celkem 28 znakových jazyků.

do znakovacího prostoru. Posesivní zájmena zároveň sdílí jisté charakteristiky napříč znakovými jazyky.

Na obrázku 3 jsou zobrazeny tři nejběžněji užívané tvary rukou v posesivních zájmenech ve znakových jazycích zahrnutých do výzkumu. První a druhý tvar jsou nejčastější a byly zaznamenány ve znakových jazycích napříč geografickými regiony.

Obrázek 3: Nejběžnější tvary rukou v posesivních zájmenech (Zeshan – Perniss, 2008, s. 16)

Ve většině zkoumaných jazyků bylo identifikováno jen jedno paradigma posesivních zájmen – oproti osobním zájmenům např. nedisponují samostatnými tvary pro duál a plurál (v některých znakových jazycích je plurál vyjádřen opakovanou artikulací posesivního zájmena). Výjimkou je třeba katalánský znakový jazyk, který využívá dvě paradigma posesivních zájmen – zájmena základní a důrazná (v angličtině označována jako *emphatic*, jako příklad je uváděn znak s významem *my own*, tedy doslova „mé vlastní“).

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je uvedeno, že v získaných datech není doložena existence znakového jazyka s paradigmatickým posesivních zájmen počtenějším než u zájmen osobních. Téměř vzápětí je ale mezi zajímavými případy zmíněn ruský znakový jazyk, který má ze všech popisovaných znakových jazyků nejvíce paradigmat užívaných zájmen (pět), a z jejich výčtu (viz obrázek 4 níže) vyplývá, že se jedná o dvě paradigma osobních zájmen a tři paradigma posesivních zájmen, což by předchozí tvrzení vyvracelo. Nicméně k výčtu nejsou dodány žádné podrobnější informace o tom, jakým způsobem se dané typy zájmen užívají, a v publikaci není samostatná kapitola o ruském znakovém jazyce, tudíž není možné toto více posoudit.

- personal	‘you’
- honorific	‘you (respectful)’
- possessive	‘your’
- possessive/existential	‘your (existing)’
- emphatic impersonal possessive	‘(someone’s) own’

Obrázek 4: Typy zájmen v ruském znakovém jazyce (Zeshan – Perniss, 2008, s. 17)

4.5.2 Predikativní konstrukce

Jak bylo uvedeno již v podkapitole 4.2.1 Predikativní a atributivní konstrukce, predikativní konstrukce jsou vyjádření typu *I have a car* (mám auto), v nichž je posesivní vztah vyjádřen v predikátu. V publikaci jsou do shrnujících výsledků zahrnuty pouze kladné oznamovací věty, proto se v této podkapitole nebudeme věnovat ani záporným, ani tázacím větám.

Vyděleny byly čtyři hlavní typy predikativních konstrukcí (popsané dále), přičemž většina popsaných znakových jazyků disponuje více než jedním typem. Jednotlivé znakové jazyky mají vlastní pravidla a omezení pro používání určitých typů konstrukcí. Některé znakové jazyky mají své zvláštnosti a jedinečné konstrukce – např. v jazyce Kata Kolok existuje gramatikalizovaná konstrukce založená na znaku GOOD, který v určitém kontextu může vyjadřovat posesi (a v jiných kontextech si nadále zachovává význam „dobrý“).

1) konstrukce založené na vyjádření existence

Konstrukce založené na vyjádření existence byly zaznamenány ve většině popisovaných znakových jazyků a jejich základem je použití znaku, který vyjadřuje existenci i posesi¹⁹ a v němž se realizuje tzv. *existential pattern* (vzorec vycházející z existenciálního schématu, *existential schema*). Tento znak v některých znakových jazycích může měnit místo artikulace podle toho, kdo je posesorem nebo co je posesem, a v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je často nazýván *existential*, existenciála.

Výzkumný tým v kontextu znakových jazyků uvažuje jen o obecném existenciálním schématu (*existential schema*), jelikož konkrétní schémata, s nimiž se pracuje v mluvených jazycích, nelze kvůli povaze znakových jazyků určit.

Dále je uvedeno, že se v těchto konstrukcích často objevuje tzv. konstrukce se dvěma subjekty (*double subject strategy*). Jako příklad této strategie je užitá věta z indo-pákistánského znakového jazyka (viz obrázek 5), kterou lze do češtiny přeložit jako *Mám děti* (doslovně *Já děti existují*). Je zde zdůrazněno, že znakový je podobný jako u případů topikalizace, ale u topikalizace je *topic* ve větě formálně označen.

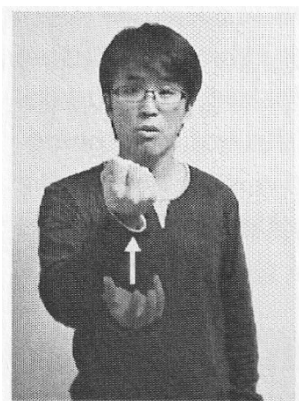
¹⁹ V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je uvedeno, že často jedná o *existential particles*, tedy jakési existenciální částice. Kromě této zmínky ale o těchto existenciálních částicích není v publikaci žádná informace, takže nevíme, co je jimi myšleno a jaký je rozdíl mezi nimi a jinými znaky, které nesou význam existence i posese.

Obrázek 5: Příklad *double subject strategy* (Zeshan – Perniss, 2008, s. 19)

2) konstrukce založené na významu „vzít si, popadnout, držet“

Tyto konstrukce jsou analogické k Heineho (2006) vzorci akce (*action pattern*) vycházejícímu ze schématu akce (*action schema*). Na pozici predikátu je znak, jehož původní význam souvisí s významy „vzít si, popadnout, držet“ (v angličtině „*taking, grabbing, holding*“) a nyní se používá k vyjádření posesivního vztahu. Původ těchto znaků je často zřejmý z jejich ikonické formy.

Příkladem je znak z jihokorejského znakového jazyka, pro nějž je v publikaci použita glosa HAVE-IN-HAND (viz obrázek 6). Z jeho formy je zřejmé, že původní význam souvisel s tím, že někdo něco fyzicky bere do ruky. Postupně došlo ke gramatikalizaci a znak se nyní používá v různých kontextech, vč. konstrukcí s posesy, která mají velké rozměry, nebo v kontextu příbuzenských vztahů.

Obrázek 6: Znak HAVE-IN-HAND (MÍT-V-RUCE) z jihokorejského znakového jazyka (Zeshan – Perniss, 2008, s. 20)

3) konstrukce s kvantifikátorem nebo modifikátorem v pozici predikátu

V rámci výzkumu byly konstrukce s kvantifikátorem nebo modifikátorem v pozici predikátu označeny jako poměrně běžné. Jedná se o případy, kdy je ve větě obsažena další informace k posesu (např. kvantita, adjektivní informace) a neobjevuje se v ní znak, který by posesivní vztah vyjádřil explicitně. Tuto strategii ilustruje příklad z indo-pákistánského znakového jazyka (viz obrázek 7), který lze volně přeložit jako *Mám tři děti* (doslovně *Já děti tři*).

INDEX₁ CHILD-pl THREE
'I have three children.' (lit. 'My children are three.')

Obrázek 7: Příklad konstrukce s kvantifikátorem v pozici predikátu z indo-pákistánského znakového jazyka (Zeshan – Perniss, 2008, s. 20)

4) *belong*-konstrukce

K tomuto typu konstrukcí bylo v rámci výzkumu získáno nejméně dat a v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) jsou existující informace označeny jako nejasné. Je tomu tak z toho důvodu, že rozdíl mezi *have*-konstrukcemi (předchozí tři typy) a *belong*-konstrukcemi vychází z rozdílu v informačním statusu posesora a posesa. Tyto rozdíly jsou ale velmi jemné a ne vždy jasně identifikovatelné, tudíž je obtížné tyto dva typy konstrukcí odlišit.

Autoři publikace (Zeshan – Perniss, 2008) se domnívají, že důležitou roli hraje zájmeno v pozici predikátu – příkladem by mohla být anglická konstrukce *it is mine*, „to je moje“ (ve znakových jazycích však pro tyto případy nebývají zvláštní formy zájmen jako například v angličtině). Uveden je příklad z tureckého znakového jazyka (viz obrázek 8) – do kontrastu je dána konstrukce s atributivním vyjádřením posese (první věta) s *belong*-konstrukcí (druhá věta).

POSS₁ CAR GOOD
'My car is good.'

CAR POSS₁
'The car is mine.'

Obrázek 8: Příklady atributivní posese a predikativní *belong*-konstrukce z tureckého znakového jazyka (Zeshan – Perniss, 2008, s. 21)

4.5.3 Prostorové markery v posesivních a existenciálních konstrukcích

Znakové jazyky jsou jazyky, které se realizují v prostoru a existuje v nich úzký vztah mezi místem, existencí a posesí. V tomto výzkumu jsou toho důkazem např. data z vesnických znakových jazyků Adamorobe a Kata Kolok, v nichž se tyto tři domény překrývají natolik, že pro rozklíčování významu jednotlivých promluv je zásadní kontext.

Prostorové markery v posesivních jmenných frázích

Jmenné fráze obsahující posesivní zájmena v sobě mají prostorový marker už z indexikální povahy posesivních zájmen, která mění své umístění a orientaci v prostoru.

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je uvedeno, že v mnoha znakových jazycích existuje možnost posunutí substantivního znaku (*nominal sign*) nebo adjektivního znaku (*adjective sign*) na jiné místo ve znakovacím prostoru. Tuto změnu místa artikulace lze

interpretovat tak, že nese posesivní význam. Příkladem jsou dvě věty z amerického znakového jazyka (obrázek 9), v nichž dochází k posunu místa artikulace u znaků GREEN (zelená) a BLUE (modrá) – znak GREEN je posunut ve znakovacím prostoru k třetí osobě, Julii, a znak BLUE k mluvčímu. Obě věty lze volně přeložit jako *Ten zelený je Julie, ten modrý je můj*, přičemž v první z nich je kombinována změna místa artikulace s posesivními zájmeny, v druhé posesivní zájmena nejsou. Informace o tom, kdo je posedem předmětu dané barvy, je tedy vyjádřena už samotným posunutím místa artikulace ve znakovacím prostoru. Tento proces je v americkém znakovém jazyce považován za částečně produktivní (resp. produktivní jen za určitých podmínek), jelikož je omezen na znaky, které nejsou artikulovány v kontaktu s tělem mluvčího.

GREEN(displaced towards Julie) POSS₃, BLUE(displaced towards signer) POSS₁
'The green one is Julie's, and the blue one is mine.'
GREEN(displaced towards Julie), BLUE(displaced towards signer)
'The green one is Julie's, and the blue one is mine.'

Obrázek 9: Příklady prostorového markeru v posesivní jmenné frázi z amerického znakového jazyka (Zeshan – Perniss, 2008, s. 22–23)

Z dat vyplývá, že tento proces není plně produktivní a má jistá omezení i v jiných znakových jazycích. Tomuto jevu nebyla ve výzkumu věnována dostatečná pozornost, tudíž by bylo potřeba dalších dat a analýz. Otázkou též zůstává, zda výše popsany proces posunu místa artikulace u substantivních a adjektivních znaků skutečně vyjadřuje posesivní vztah, nebo zda tento význam inferujeme z toho, že jedno místo je spojeno s posedem i posesem. Podle autorů výzkumu tato problematika podtrhuje to, jak úzký vztah je ve znakových jazycích mezi lokací a posesí.

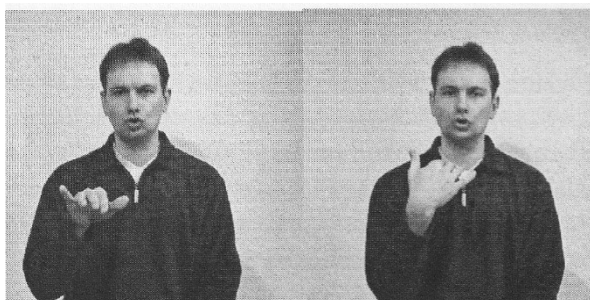
Prostorová flexe pro osobu, číslo a místo

Většina dosud studovaných znakových jazyků využívá prostor k vyjádření osoby a rozlišování čísla. V souvislosti s posesivitou jsou zřejmým příkladem posesivní zájmena, která orientací a umístěním v prostoru vyjadřují osobu, v některých znakových jazycích může být pohybem v prostoru vyjádřen plurál posesivního zájmena (např. opakováním základní, tj. singulárové, formy na několika různých místech nebo přidáním půlkruhového pohybu).

V rámci dat k posesivním konstrukcím byla modifikace v prostoru zaznamenána v největší míře u existenciál (znaků, které mohou vyjadřovat posesi i existenci, viz podkapitola 4.5.2 Predikativní konstrukce), a to v mnoha znakových jazycích napříč geografickými regiony (např. ve znakových jazycích užívaných v Británii, Německu, Rakousku, Venezuele, Ugandě,

Ghaně, Číně a Jižní Koreji). Zároveň je ale velmi těžké u těchto znaků rozhodnout, zda modifikace v prostoru vyjadřuje pouze umístění (existenci na daném místě), nebo zda je gramatikalizována pro vyjádření osoby a/nebo čísla. Publikace (Zeshan – Perniss, 2008) tedy proto uvádí jen příklady mechanismů, které byly ve znakových jazycích byly zaznamenány, bez formulace definitivních závěrů.

Příkladem je existenciála z německého znakového jazyka (viz obrázek 10), která mění orientaci prstů k rozlišení první a ne-první osoby, ale je také možné posunout její místo artikulace k označení místa či referentů mimo mluvčího.

Obrázek 10: Znak HAVE/EXIST (MÍT/EXISTOVAT) z německého znakového jazyka – v neutrálním prostoru (vlevo, obecný význam) a s referencí k první osobě (vpravo) (Zeshan – Perniss, 2008, s. 24)

Zajímavostí je, že nejvíce různých prostorových modifikací bylo v datech napříč jazyky zaznamenáno u záporných existenciál, tedy u znaků s významem „není zde nikdo/nic“ (*there is none*). Tyto znaky mohou být artikulovány např. na těle (a vyjádřit tak, že mluvčí nemá peníze) nebo opakovaně zprava doleva v několika výškových úrovních (s významem „na těchto policích nic není“). Znakové jazyky zde tedy mají možnost vyjádřit mnoho různých poměrně detailních prostorových významů, které v mluvených jazycích vyjádřit buď nelze, nebo jsou k tomu potřeba dlouhé opisy.

4.5.4 Odlišnosti podle sémantických oblastí

Autoři publikace (Zeshan – Perniss, 2008) v datech hledali, analogicky k situaci v mluvených jazycích, odlišnosti ve vyjadřování posesivních vztahů v závislosti na sémantických oblastech (tj. na sémantické kategorii posesa či posesora). Na tomto místě budou představeny některé příklady, nicméně sami autoři uvádějí, že ve většině případů by bylo potřeba podrobnějšího zkoumání a většího množství dat.

Ve výzkumu se pracuje s rozlišením zcizitelné a nezcizitelné posese, ale tyto kategorie nevykázaly žádné rozdíly vzhledem k typu užívaných konstrukcí.

V některých znakových jazycích byla zaznamenána tendence nepřirážovat ke znakům označujícím rodinné příslušníky posesivní zájmena. Publikace (Zeshan – Perniss, 2008)

upozorňuje na to, že ve znakových jazycích je obecně rozšířená elipsa, tudíž se samostatně (bez posesivních zájmen) v datech objevují i znaky neoznačující rodinné příslušníky.

Jak bylo uvedeno v podkapitole 4.5.1 Posesivní zájmena, existují znakové jazyky, které disponují více než jedním typem posesivních zájmen – v těchto jazycích bylo doloženo, že jeden z těchto typů má omezenější užití.

V datech k predikativním posesivním konstrukcím bylo zaznamenáno velmi málo případů toho, že by se užití struktury lišily kvůli sémantice posesa nebo posesora. Výjimkou jsou části těla a nemoci – napříč zkoumanými znakovými jazyky se posesivní predikativní konstrukce s částmi těla, nemocemi a symptomy prakticky nevyskytly. Na obrázcích 11 a 12 vidíme typické příklady konstrukcí použitých v této sémantické oblasti. V příkladu z jordánského znakového jazyka (obrázek 11) je znak PAIN (bolest) posunut ve znakovacím prostoru k hlavě.

INDEX₁ PAIN:head
'I have a headache.'

Obrázek 11: Příklad konstrukce ze sémantické oblasti části těla a nemoci z jordánského znakového jazyka (JÁ BOLEST:hlava – „Bolí mě hlava“) (Zeshan – Perniss, 2008, s. 26)

INDEX₁ FEVER
'I have a fever.'

Obrázek 12: Příklad konstrukce ze sémantické oblasti části těla a nemoci z hongkongského znakového jazyka (JÁ HOREČKA – „Mám horečku“) (Zeshan – Perniss, 2008, s. 26)

Zajímavý příklad, který by bylo podle autorů potřeba dále zkoumat, pochází z jihokorejského znakového jazyka. Existují zde dva znaky, které se používají v *have*-konstrukcích – jeden vycházející z existenciálního schématu s významem mít/existovat, druhý ze schématu akce (viz podkapitoly 4.2.1 Predikativní a atributivní konstrukce a 4.5.2 Predikativní konstrukce). Druhý znak nemůže být použit se všemi abstraktními posesy (s některými ano), kdežto znak vycházející z existenciálního schématu (existenciála) má univerzální použití.

5 Posesivní konstrukce v českém znakovém jazyce

V této kapitole bude prezentován výzkum zaměřený na posesivní konstrukce v českém znakovém jazyce. Metodika a materiály byly z většiny převzaty z publikace *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008), jejíž obsah a východiska byly přiblíženy v předchozí kapitole (4 Mezinárodní výzkum posesivních a existenciálních konstrukcí ve znakových jazycích).

Přípravy výzkumu začaly na podzim roku 2021 oslovováním potenciálních respondentů (viz 5.2.3 Respondenti), kompletací elicitacních materiálů (viz 5.2.1 Elicitační materiály) a sepsáním a překladem informovaného souhlasu (viz příloha 3). V tomto období také proběhl rozhovor s Radkou Novákovou, rodilou mluvčí českého znakového jazyka s lingvistickým vzděláním, s využitím dotazníku z publikace (viz 5.1 Dotazník). Jelikož zajištění respondentů a domluvení termínů natáčení bylo problematické a trvalo dlouho (viz 5.2.3 Respondenti), šest natáčecích setkání se šesti dvojicemi respondentů proběhlo v období od února do června 2022 (viz 5.2.4 Natáčení s respondenty). Videonahrávky byly poté rozstříhány a zpracovány (viz 5.2.5 Zpracování videomateriálu). Výsledky budou prezentovány v podkapitole 5.3 Poznatky o posesivních konstrukcích v českém znakovém jazyce, včetně usouvztažnění s výsledky uvedenými v publikaci *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008).

5.1 Dotazník

V této podkapitole budou prezentovány závěry, které vyplynuly z rozhovoru nad základními otázkami z verze dotazníku pro lingvisticky poučené spolupracovníky (více k dotazníku a jeho struktuře v kapitole 4.3.1 Dotazník). Podle informací uvedených v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) dostali spolupracující výzkumníci instrukci, že je možné při sběru dat použít pouze dotazník (bez elicitacních úkolů). A to obzvláště v případě, že na dotazník odpovídá rodilý mluvčí popisovaného znakového jazyka. Tento postup však skýtá mnoho úskalí obecně spojených s metodou intuitivní reflexe, proto je v této práci dotazník použit jako součást širšího výzkumu.

Na otázky odpovídala Radka Nováková, rozhovor proběhl on-line skrze platformu ZOOM a pro účely pozdějšího zpracování byl pořízen jeho videozáznam. Podkladem byla anglická verze dotazníku dostupná v příloze publikace (Zeshan – Perniss, 2008), viz příloha 1 této práce.

Během rozhovoru vyvstalo několik komplikací. Dotazník jsme měli k dispozici pouze v angličtině, což i přes veškerou snahu mohlo vést ke špatnému pochopení některých otázek. S tím souvisí to, že nebylo možné doptat se autorů, jak byly otázky myšleny či jak přesně by měly vypadat konstrukce, které jsou v dotazníku pouze slovně popsány, tzn. prezentované bez vizuální podpory (v některých případech byly příklady smyšlené, nebyly tedy převzaty z žádného konkrétního znakového jazyka). Neměli jsme tedy úplnou jistotu, zda jsou konstrukce užívané v českém znakovém jazyce skutečně analogické k těm, k nimž otázky směřovaly.

5.1.1 Atributivní posesivní konstrukce

První část dotazníku, věnovaná atributivní posesi (viz také 4.2.1 Predikativní a atributivní konstrukce), se dále dělila na části zaměřené na zájmenné posesory, nominální posesory a prostorové markery.

Zájmenné posesory

V českém znakovém jazyce nemohou být k vyjádření posese použity formy osobních zájmen. K tomuto účelu slouží pouze jedno univerzální paradigma posesivních zájmen (viz obrázek 13), která vyjadřují osobu (podle orientace dlaně a prstů ve znakovacím prostoru). Gramatické číslo posesivní zájmena inherentně nevyjadřují, ale v konkrétních výpovědích je někdy možné číslo vyvodit z kontextu (např. v promluvách typu *Oni mají dům. Jejich dům...*), příp. z opakování znaku (např. pokud je v promluvě přivlastňováno několika přítomným osobám a mluvčí artikuluje znak JEHO opakovaně podle jejich rozmístění v prostoru). U opakované artikulace posesivního zájmena by ale bylo možné uvažovat o tom, že se nejedná přímo o plurál, ale o sekvenci přivlastnění několika osobám (např. ve smyslu „jeho, jeho a jeho“).

Obrázek 13: Posesivní zájmena z českého znakového jazyka (MŮJ, TVŮJ)

Tato univerzální posesivní zájmena je možné použít pro všechny čtyři sémantické kategorie, které jsou v dotazníku uvedené – příbuzenské vztahy, části těla, konkrétní objekty i abstraktní koncepty.

Nominální posesory

K vyjádření vztahu mezi posesorem vyjádřeným (podstatným) jménem a posesem se v atributivních konstrukcích používají převážně posesivní zájmena. Na tomto místě v dotazníku byla posesivní zájmena označena jako jediná užívaná strategie, nicméně v následující části byla jako možná zmíněna též strategie využití prostoru (prostorový marker). Další strategie, jež byly ve vztahu k českému znakovému jazyku vyloučeny, jsou: využití jiných markerů než posesivních zájmen, osobních zájmen, znaků odvozených z mluveného jazyka, afixů či více než jednoho markeru. Během rozhovoru nebyla identifikována žádná další strategie, která nebyla v dotazníku uvedena. Co se týče juxtaopozice, bylo řečeno, že její výjimečné užití je možné, ale podle Radky Novákové nepůsobí přirozeně.

Prostorový marker

Využití prostorového markeru v souvislosti s posesivitou by si zřejmě zasloužilo podrobnějšího zkoumání (o této problematice v kontextu jiných znakových jazyků viz 4.5.3 Prostorové markery v posesivních a existenciálních konstrukcích). Z rozhovoru vyplynulo, že prostorový marker může sloužit k vyjádření posesivního vztahu – v kombinaci s užitím posesivního zájmena a v některých případech zřejmě i samostatně, ale k porozumění může být potřeba další kontext (což by napovídalo tomu, že samostatný prostorový marker nestačí k vyjádření posesivního vztahu). Tuto strategii lze využít zřejmě u všech znaků, které nejsou artikulovány v kontaktu s tělem a je tedy možné je posouvat na různá místa ve znakovacím prostoru.

Příklady možného využití prostorového markeru v českém znakovém jazyce:

- Mluvčí, adresát a další osoby někam pojedou autem. Mluvčí i adresát vlastní auto, tudíž každý z nich může svézt několik dalších lidí. Mluvčí znakuje: KDO MÍT AUTO JÁ TY AUTO_(v prostoru artikulované blíž k mluvčímu) AUTO_(v prostoru posunuté k adresátovi) NESLYŠÍCÍ NASTOUPIT_(v prostoru blíže u mluvčího) NASTOUPIT_(v prostoru blíže u adresáta). Volně by toto mohlo být přeloženo jako: *My dva máme auta. Někdo pojedede mým autem, někdo tvým.*
- TAŠKA_(levou rukou blízko mluvčího) TAŠKA_(pravou rukou blíže adresátovi) VZÍT-S-SEBOU_(simultánně oběma rukama) – volně přeloženo např. *Vezmu svou i tvou tašku.*

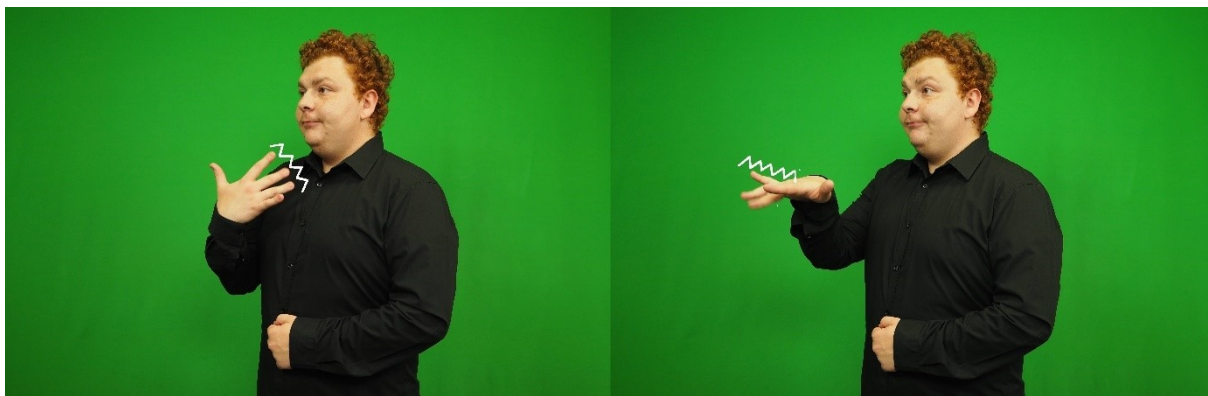
5.1.2 Predikativní posesivní a existenciální konstrukce

Druhá část dotazníku se zaměřila na predikativní posesivní konstrukce (viz také 4.2.1 Predikativní a atributivní konstrukce) a byla rozdělena na čtyři další části – základní *have*-konstrukce, rozšířené vzorce *have*-konstrukcí, *belong*-konstrukce a na závěr téma existence.

Základní *have*-konstrukce

Dotazník se v tomto místě zaměřuje na identifikování schémat²⁰, která se realizují v predikativních posesivních konstrukcích v daném znakovém jazyce – v nabídce je existenciální schéma, schéma lokace a schéma akce. V českém znakovém jazyce je podle Radky Novákové k dispozici existenciální schéma a schéma akce.

Existenciální schéma je realizováno ve znaku MÍT/EXISTOVAT (viz obrázek 14). Na tomto místě vyvstala otázka, jestli je možné vždy poznat, zda se v dané výpovědi jedná o existenciální, či posesivní význam, na to dále navazovaly otázky, zda je nutné toto rozlišovat, případně jestli se nemůže jednat o jednu obecnější kategorii. Znak MÍT/EXISTOVAT podléhá flexi a může měnit orientaci v prostoru podle shody s místem (na němž entita existuje) či osobou. Negaci existence či posese vyjadřuje samostatný záporný znak NEMÍT/NEEXISTOVAT (viz obrázek 15), který flexi nepodléhá.

Obrázek 14: MÍT/EXISTOVAT (vlevo: shoda s mluvčím, vpravo: shoda s adresátem)

²⁰ V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) jsou v této souvislosti užívány termíny *schema* (schéma) a *pattern* (vzorec).

Obrázek 15: NEMÍT/NEEXISTOVAT

Schéma akce bylo identifikováno ve znaku MÍT (obrázek 16), který může měnit orientaci a umístění v prostoru podle shody s osobou. Negaci posese i v tomto případě vyjadřuje samostatný znak, který nepodléhá flexi – znak NEMÍT (obrázek 17).

Obrázek 16: MÍT (nahore: shoda s mluvčím, dole: shoda s adresátem)

Obrázek 17: NEMÍT

Podobně jako v jiných znakových jazycích (viz 4.5 Výsledky) mají znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT univerzální použití. Oproti tomu jsou kontexty, v nichž se používají znaky MÍT a NEMÍT, omezenější, hranice jejich užívání není jasná. Podle Radky Novákové se pravděpodobně častěji užívají v kontextu majetku a vlastnictví (např. MÍT DŮM, MÍT PENÍZE) nebo v situaci, kdy si osoba balí věci a kontroluje, co všechno už má sbalené. Naopak není vhodné např. spojení MÍT NEMOC, běžně užívané jsou ale konstrukce NEMÍT PROBLÉM (zda se stejně rozšířeně používá též MÍT PROBLÉM, není jisté, ale není to vyloučené) a NEMÍT ČAS. Z toho vyplývá, že užívání znaků MÍT a NEMÍT není striktně omezené na konkrétní posesa.

Rozšířené vzorce *have*-konstrukcí

Tato část dotazníku se zaměřovala na užívané struktury *have*-konstrukcí ve specifických kontextech (nezcizitelná posese – příbuzenské vztahy, nezcizitelná posese – části těla a tělesné stavy, abstraktní posesum, modifikované nebo kvantifikované posesum), nicméně v českém znakovém jazyce se i v těchto případech užívají základní konstrukce se znaky MÍT/EXISTOVAT a MÍT.

K vyjadřování o tělesných stavech se v českém znakovém jazyce nevyužívají posesivní konstrukce (BOLET HLAVA, BOLET BŘICHO, HOREČKA), což se později potvrdilo i na základě elicitovaných dat (viz 5.2.4.1 Elicitační úkoly), podobně je tomu i u některých abstraktních poses, např. psychických a mentálních stavů (BÁT SE, DEPRESE, RADOST, ÚZKOST, ŠTĚSTÍ).

***Belong*-konstrukce**

V českém znakovém jazyce jsou užívané *belong*-konstrukce s posesivním zájmenem s následujícím znakovým sledem: posesum – ukazovací zájmeno (odkazující k posesu) – posesivní zájmeno (např. AUTO TEN JEHO, TAŠKA TEN MŮJ).

Existence

Jediný znak, který se v českém znakovém jazyce používá pro vyjádření existence, je výše uvedený znak MÍT/EXISTOVAT. Pro negaci se také používá pouze znak NEMÍT/NEEXISTOVAT.

5.2 Elicitace

V této podkapitole budou představeny podklady, s nimiž se během elicitace a natáčecích setkání s respondenty pracovalo (5.2.1 Elicitační materiály a 5.2.2 Informovaný souhlas), respondenti, kritéria a okolnosti týkající se jejich výběru (5.2.3 Respondenti), průběh natáčecích sezení a prvotní poznatky spojené s jednotlivými elicitacími úkoly (5.2.4 Natáčení s respondenty).

5.2.1 Elicitační materiály

Materiály k elicitacím úkolům, které jsou popsány v předchozí kapitole (4.3 Design výzkumu), byly převzaty z příloh publikace *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008). Kompletní výchozí popisy elicitacím úkolů včetně podkladů jsou v příloze 2.

Materiály v publikaci nejsou kompletní a všechny chybějící části se nepodařilo doplnit ani po kontaktování editorek publikace. Bylo tedy potřeba je doplnit a upravit samostatně, příp. vytvořit vlastní. Všechny materiály používané v rámci této diplomové práce jsou v příloze 4.

1) rodokmen

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je vzor prázdného rodokmenu, který nebyl v tomto výzkumu využit. Pro respondenty by mohlo být příliš frustrující a zatěžující snažit se do něj vejít a zároveň nebyl pro průběh úkolu nutný. Respondenti měli k dispozici čisté papíry formátu A4.

2) lékař a pacient

V tomto úkolu by se podle popisu ve výchozí publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) mělo pracovat se dvěma odlišnými sadami materiálů, přičemž každá z nich obsahuje tři kartičky se symptomy (pro pacienta) a tabulku se symptomy (pro lékaře), z níž po zaškrtnutí příslušných symptomů lze vyčíst danou diagnózu. V příloze publikace (tamtéž) byla okopírována pouze jedna sada kartiček se symptomy a jen část jedné tabulky, zároveň byly symptomy psány anglicky. Bylo tedy potřeba po jejich vzoru vytvořit vlastní materiály (viz obrázek 18).

bolest hlavy	☐	☐	☐	☒	☐	☒
bolest břicha	☐	☐	☐	☐	☒	☐
horečka	☐	☐	☐	☒	☐	☐
vyrážka	☐	☐	☐	☒	☐	☐
bolest v krku	☐	☐	☐	☐	☐	☒
bolest v uších	☐	☐	☐	☐	☐	☒
slabost	☐	☐	☐	☐	☒	☒
				chřipka + alergická reakce	střevní chřipka	zánět dutin

VYRÁŽKA BOLEST HLAVY HOREČKA A1	BOLEST BŘICHA SLABOST A2
BOLEST HLAVY SLABOST BOLEST V KRKU BOLEST V UŠÍCH A3	

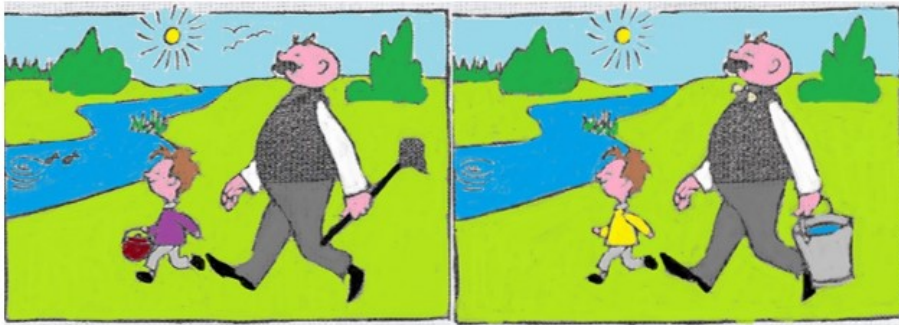
Obrázek 18: Materiály pro úkol 2 (lékař a pacient) – sada A

3) hledání rozdílů (porovnávání obrázků)

V přílohách publikace (Zeshan – Perniss, 2008) jsou naskenovány všechny čtyři dvojice obrázků, ale pouze černobíle. Od Ulrike Zeshanové se podařilo získat barevné originály dvou dvojic (obrázek 19), zbývající dvě dvojice obrázků (obrázek 20) byly obarveny svépomocí.

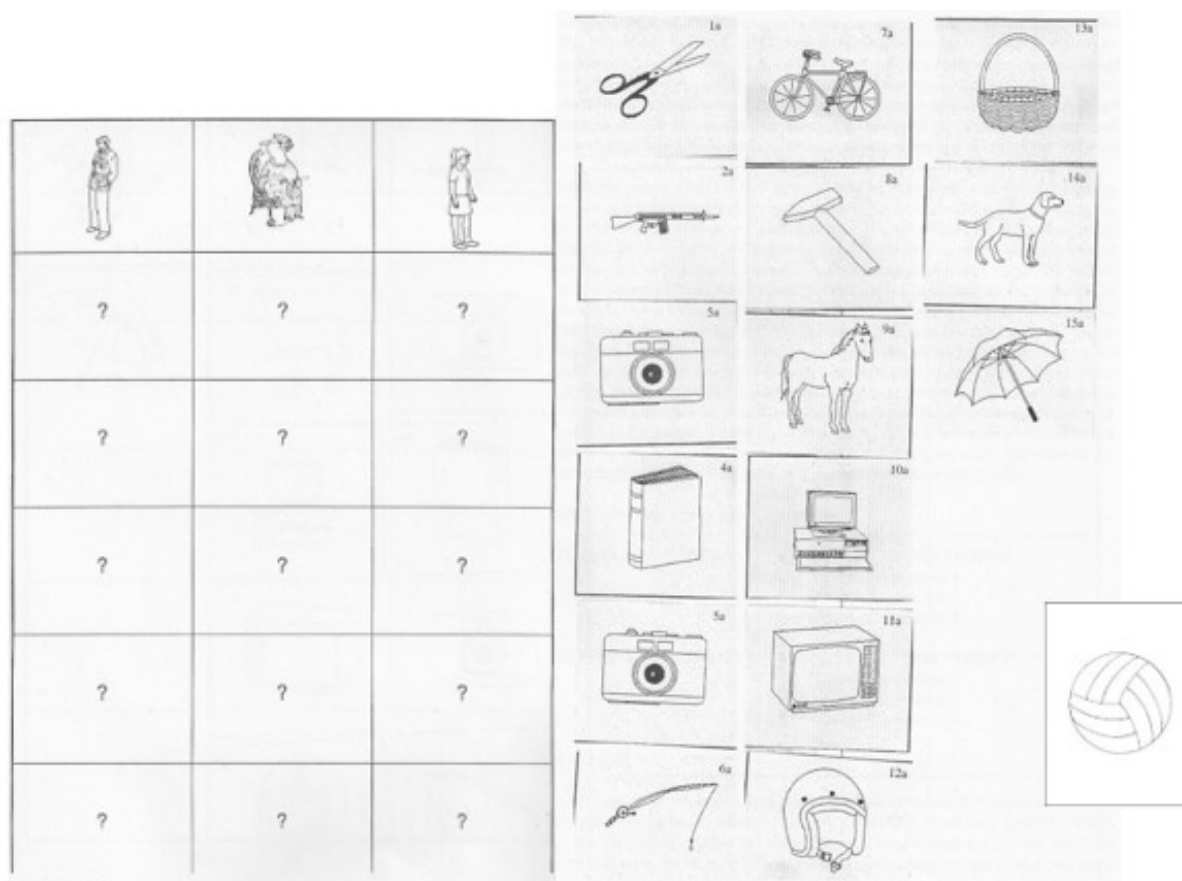
Obrázek 19: Materiály pro úkol 3 (hledání rozdílů) – originální barevné obrázky

Obrázek 20: Materiály pro úkol 3 (hledání rozdílů) – obarvené obrázky

4) přiřazování obrázků

Pro tento úkol se podklady v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) zdály být kompletní – dvě sady, každá z nich obsahující jednu tabulku a patnáct obrázků. Během pilotního natáčení s respondenty ale vyšlo najevo, že v jedné sadě je jeden obrázek dvakrát, tudíž bylo potřeba jeden obrázek vyměnit (viz obrázek 21).

Obrázek 21: Materiály pro úkol 4 (přirázování obrázků) – sada A

5.2.2 Informovaný souhlas

Po konzultaci s dr. Andreou Hudákovou, v té době ředitelkou ÚJKN, byl sepsán informovaný souhlas, který byl následně přeložen do českého znakového jazyka (plné znění v příloze 3). Respondentům byl poslán předem k prostudování a před zahájením natáčení jim byly zodpovězeny případné dotazy.

Všichni respondenti souhlasili s tím, že (v této práci a případných navazujících prezentacích, článcích atd.) může být využit slovní popis jejich zaznamenaných projevů, fotografie vyexportované ze záznamu i krátké video ukázky, na nichž jsou oni sami vidět.

5.2.3 Respondenti

Jak bylo uvedeno již v úvodu této kapitoly, nejkomplicovanějším faktorem realizace výzkumu a zisku výzkumných dat bylo zajištění respondentů a domluvení termínů pro realizaci natáčecích setkání. Účast na výzkumu byla pro respondenty poměrně časově náročná (museli se dopravit na jedno konkrétní místo a pro samotné natáčení si rezervovat 2 hodiny) a zároveň situaci komplikovala pandemie covidu-19 (a s ní související povinnost nosit roušky

či respirátory a také karantény a izolace) a později i invaze Ruska na Ukrajinu v únoru 2022, jelikož pomoci neslyšícím uprchlíkům věnovalo čas i mnoho českých neslyšících.

Vzhledem ke všem faktorům a omezeným možnostem nebylo možné dosáhnout vyváženého a reprezentativního vzorku. Při kontaktování potenciálních respondentů byla zvolena tato kritéria výběru:

- osoba starší 18 let
- osoba narozená a žijící v České republice
- osoba, jejímž preferovaným jazykem komunikace je český znakový jazyk
- osoba se sluchovým postižením
- osoba v současnosti žijící či pracující v Praze či blízkém okolí

Dvojice na natáčecí setkání byly sestaveny pouze podle časových možností jednotlivých respondentů.

Po natočení hlavní části výzkumu byl s každým respondentem natočen individuálně krátký rozhovor, v němž byly zjišťovány informace o daném respondentovi. Tyto nahrávky sloužily pouze jako podklad pro pozdější zápis.

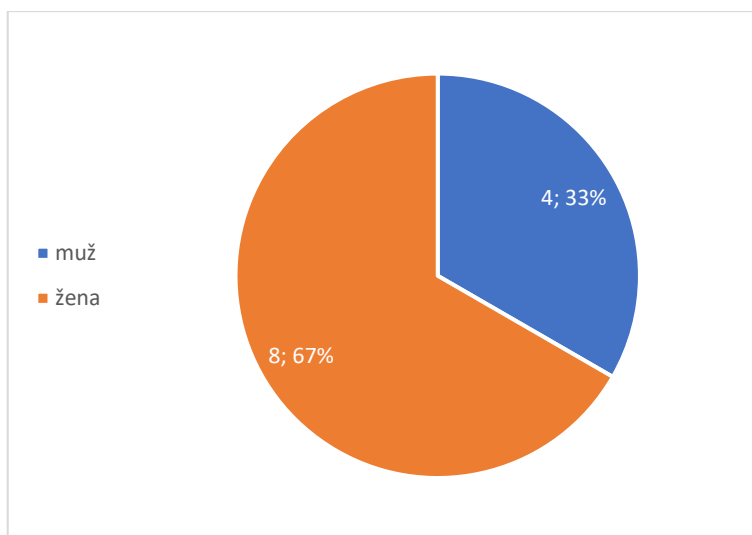
Otázky pokládané respondentům v tomto rozhovoru:

- Kolik je vám let?
- Jaký je stav vašeho sluchu? Jak byste se označil/a – neslyšící, nedoslýchavý/nedoslýchavá...?
- Kde jste se narodil/a, kde jste během života žil/a a kde bydlíte teď?
- Kam jste chodil/a do mateřské školy a jak tam vypadala komunikace?
- Kam jste chodil/a na základní školu a jak tam vypadala komunikace?
- Kam jste chodil/a na střední školu a jak tam vypadala komunikace?
- Kam jste chodil/a na vysokou školu a jak tam vypadala komunikace?
- Jsou členové vaší rodiny (užší i širší) slyšící, nebo neslyšící?
- Jak v rodině komunikujete (i s konkrétními členy užší a širší rodiny)?
- Stýkáte se s neslyšícími, chodíte do klubů nebo na akce?
- Jaké jazyky (mluvené či znakové) umíte?

- Jaký je váš preferovaný způsob komunikace?

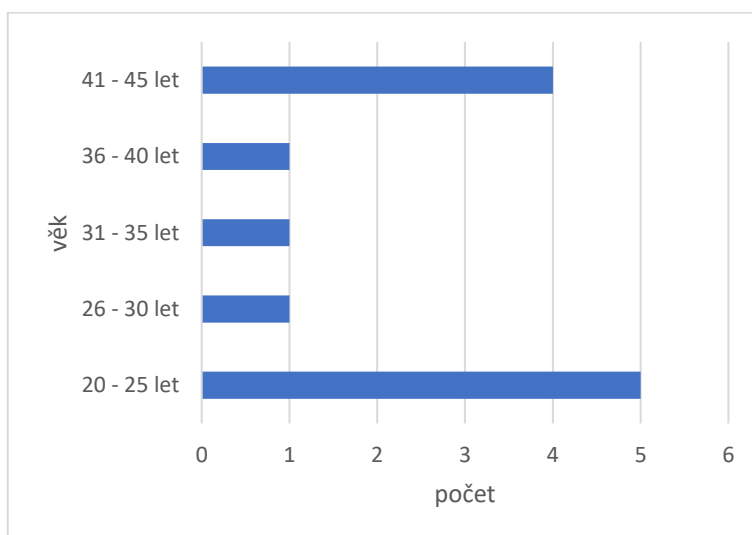
Na tomto místě budou o respondentech uvedeny pouze některé informace. Většinu poznatků z osobních rozhovorů totiž nelze kategorizovat, a tím anonymizovat.

- **počet respondentů: 12**
- **pohlaví respondentů:**

Obrázek 22: Respondenti – rozložení dle pohlaví

- **věk respondentů:**

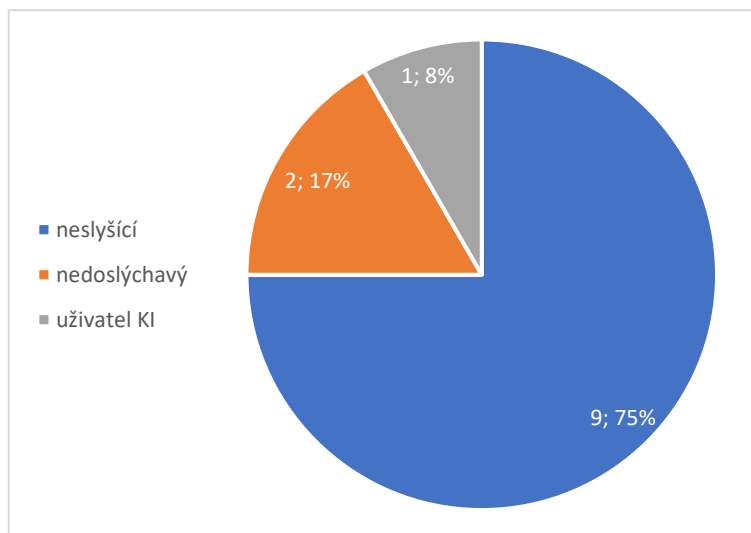

Obrázek 23: Respondenti – rozložení dle věku

Nejmladšímu respondentovi bylo v den natáčení 20 let, nejstaršímu 45 let. Průměrný věk respondentů vychází na 32 let, ačkoliv z grafu výše (obrázek 23) je zřejmé, že jejich zastoupení podle věku je nevyvážené. Pro účely tohoto přehledu byli respondenti rozděleni do skupin 20–25 let, 26–30 let, 31–35 let, 36–40 let a 41–45 let. Jako nejpočetnější vyšla

nejmladší skupina (pět respondentů) a hned za ní nejstarší skupina (čtyři respondenti). Ostatní skupiny jsou zastoupeny vždy jen jedním respondentem.

- **stav sluchu:**

Obrázek 24: Respondenti – rozložení dle stavu sluchu (sebedeterminace)

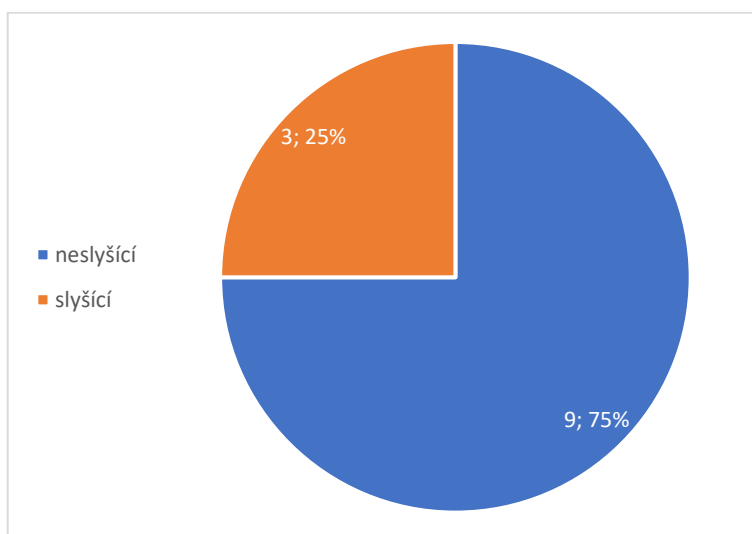
Ačkoliv by se to na první pohled nemuselo zdát, zanesení odpovědí na otázku ohledně stavu sluchu do grafu nemělo úplně jednoznačné řešení. Respondenti nebyli dotazováni na přesné empirické údaje (např. výsledky vyšetření na foniatrii), ale na to, jak by sami sebe označili. Pokud respondent nosí sluchadla, je uživatelem kochleárního implantátu či se označil jako nedoslýchavý, byla mu položena doplňující otázka, zda je sluchem schopen rozumět mluvené řeči.

V nejpočetněji zastoupené skupině *neslyšící* jsou zahrnuti respondenti, kteří se označili jako neslyšící (jeden respondent uvedl, že se sluchadly slyší mluvenou řeč, ale ne dostatečně na to, aby byla srozumitelná).

Do kategorie *nedoslýchavý* jsou zahrnuti dva respondenti, kteří se tak označili a zároveň uvedli, že jim sluchadlo pomáhá porozumět při odezírání, příp. že i bez odezírání díky sluchadlu rozumí omezenému souboru známých, v dané situaci očekávatelných vět.

Kategorie *uživatel KI* (kochleárního implantátu) zahrnuje jednoho respondenta, který uvedl, že mluvené řeči rozumí jen omezeně a velmi závisí na konkrétním mluvčím a jeho hlasu.

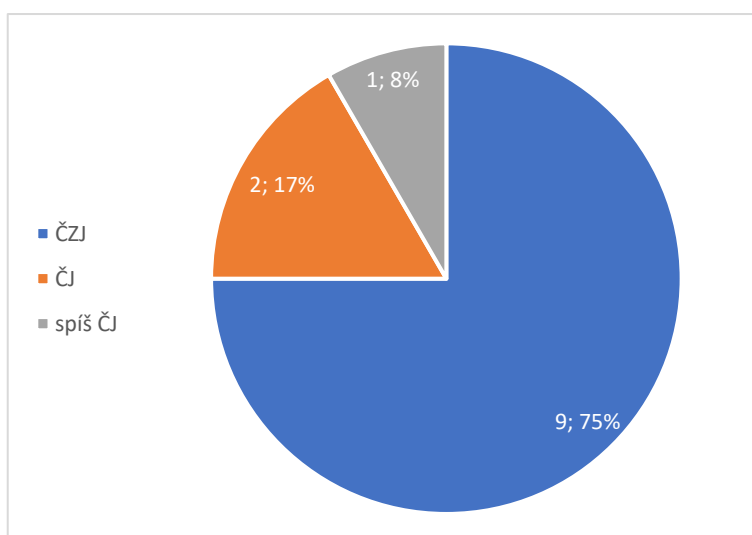
- **stav sluchu rodičů:**

Obrázek 25: Respondenti – rozložení dle stavu sluchu rodičů

Ačkoliv stav sluchu rodičů nehrál žádnou roli při výběru respondentů a obecně je v populaci více neslyšících, kteří mají slyšící rodiče, než těch, kteří mají neslyšící rodiče, v tomto vzorku má 75 % respondentů rodiče neslyšící. Žádný z respondentů neuvedl, že by měl jednoho slyšícího a jednoho neslyšícího rodiče.

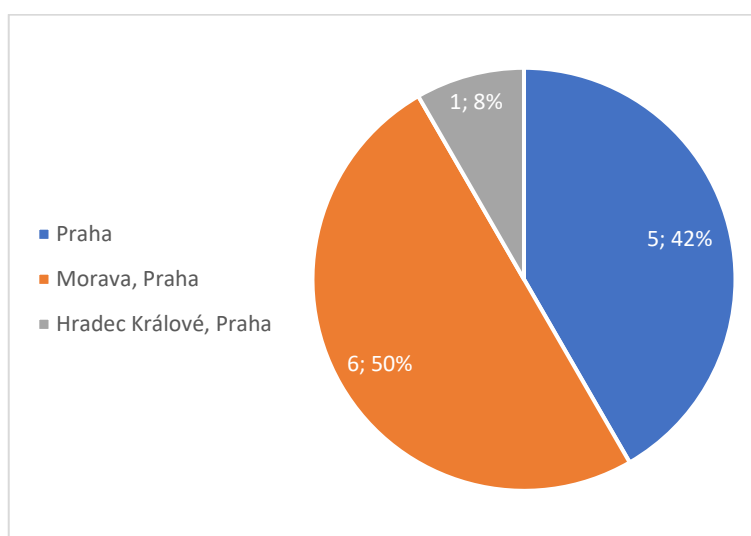
- **komunikace v užší rodině:**

Obrázek 26: Respondenti – rozložení dle jazyka komunikace v užší rodině

Kategorie na tomto grafu jsou zjednodušené, jelikož odpovědi byly u některých respondentů poměrně komplikované. Očekávaným výsledkem je, že respondenti, kteří uvedli jako jazyk komunikace v užší rodině český znakový jazyk, mají všichni neslyšící rodiče, a naopak – všichni, kteří uvedli češtinu (nebo převážně češtinu), mají rodiče slyšící.

- **místo pobytu v průběhu života:**

Obrázek 27: Respondenti – rozložení dle místa pobytu v průběhu života

I tento graf (obrázek 27) je velmi zjednodušený, jelikož se většina respondentů během života stěhovala či měnila místo dlouhodobého pobytu několikrát (kvůli škole či z rodinných důvodů). Pouze pět respondentů uvedlo, že žijí celý život na stejném místě – v Praze nebo v jejím blízkém okolí. Všichni respondenti v době natáčení žili či dlouhodobě pobývali v Praze, a to minimálně čtyři roky.

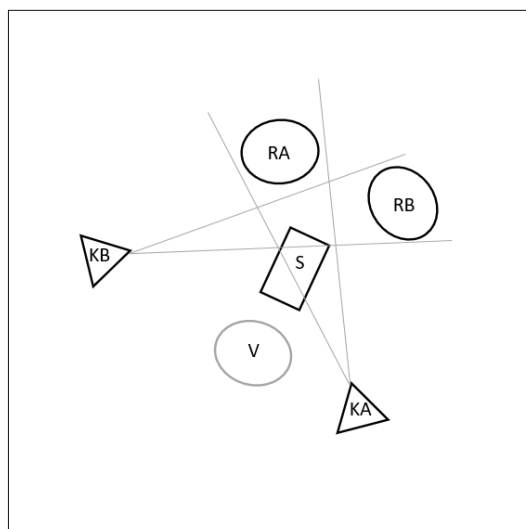
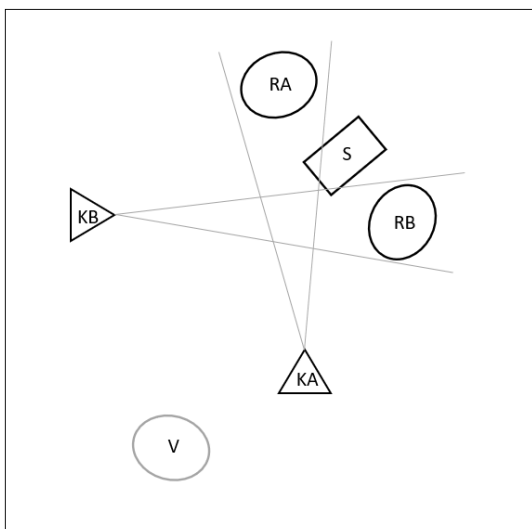
Během analýzy jazykových dat se jako relevantní ukázal pouze údaj o věku respondentů (viz 5.3.3.3 Srovnání užívání znaků MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT a MÍT, NEMÍT). Dále byly bližší informace užitečné v případě jednoho respondenta, který jako jediný používal znak MÍT/EXISTOVAT s mluvnickým komponentem (viz 5.3.3.1 Konstrukce se znaky MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT). V ostatních případech se nepodařilo najít souvislost mezi jazykovým chováním a metadaty – vzorek respondentů je příliš malý a faktorů, kterými se mezi sebou liší, je mnoho.

5.2.4 Natáčení s respondenty

Natáčení s respondenty probíhala ve studiu Ústavu jazyků a komunikace neslyšících v hlavní budově Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Celý proces, od dovysvětlení obsahu informovaného souhlasu a jeho podepsání přes všechny čtyři elicitací úkoly včetně přestávek až po následné natáčení osobních rozhovorů, trval obvykle kolem 1 hodiny a 40 minut.

Na obrázku 28 je načrtnuto uspořádání studia pro první tři elicitací úkoly (rodokmen, lékař a pacient, hledání rozdílů), obrázek 29 znázorňuje uspořádání pro čtvrtý elicitací úkol

(přiřazování obrázků). Průběh elicítace souběžně natáčely dvě kamery, každá snímala jednoho respondenta. Vzhledem k omezenému prostoru se často stávalo, že se respondent A dostal do záběru kamery respondenta B a naopak. Zároveň se nepodařilo zachovat naprosto stejné prostorové uspořádání a natočení kamer napříč všemi natáčeními, tudíž nejsou záběry stejné. Stejně tak se bohužel nepodařilo zachovat stejné světelné podmínky.

Obrázek 28²¹: Uspořádání studia pro úkoly 1–3

Obrázek 29²²: Uspořádání studia pro úkol 4

Vzhledem k časové náročnosti realizace natáčení nebylo možné přizvat jako moderátora neslyšícího rodilého mluvčího českého znakového jazyka. Výzkumníkem, a tedy i moderátorem všech natáčecích setkání s respondenty, byla autorka této práce, slyšící nerodilá mluvčí českého znakového jazyka a tlumočnice.

5.2.4.1 Elicitační úkoly

V této podkapitole budou stručně popsány některé zajímavé okolnosti a komplikace, které během natáčení s respondenty nastaly, a také obecné závěry týkající se metodologie a využitelnosti úkolů vzhledem k cíli natáčení (tj. k elicítaci posesivních konstrukcí). Původní instrukce jsou stručně popsány v podkapitole 4.3.2. Elicitační materiály a výchozí popisy z publikace (Zeshan – Perniss, 2008) jsou k nahlédnutí v příloze 2.

²¹ Legenda

RA = respondent A; RB = respondent B

KA = kamera snímající respondenta A; KB = kamera snímající respondenta B

S = nízký pojízdný stůl

V = výzkumník

²² viz poznámka pod čarou č. 21

Obecně byla ve vedení respondentů dána přednost menšímu množství průběžných zásahů ze strany výzkumníka před přesným dodržením všech instrukcí k jednotlivým úkolům. Cílem natáčení bylo získat co nejpřirozenější promluvy (ačkoliv nevznikaly za přirozených podmínek a v přirozeném prostředí). Zásahy by narušily průběh interakcí mezi respondenty, případně by mohly způsobit, že by se respondenti snažili příliš vyhovět požadavkům a projevu výzkumníka (možnému vlivu přítomnosti výzkumníka a způsobu zadání úkolů se však nebylo možné vyhnout úplně). Dalším důsledkem přílišných zásahů by mohla být nechuť respondentů pokračovat či snaha splnit úkoly co nejrychleji a vyjadřovat se co nejstručněji.

1) rodokmen

Míra podrobnosti a rozsáhlosti popisu se mezi respondenty velmi lišila, především ve třetím a čtvrtém kole, v nichž popisovali rodinu třetí osoby. Na respondenty nebyl vyvíjen tlak, aby do každého rodokmenu zahrnuli předem určený počet osob. Podle výchozích instrukcí se v každém kole měl tazatel zeptat na doplňující informace ke třem osobám z popisované rodiny – toto téměř nikdy nebylo dodrženo, obvykle doplňujících dotazů bylo více a byly různého typu napříč respondenty.

Tento úkol úspěšně elicitoval především základní atributivní a predikativní konstrukce a posesivní zájmena v kontextu nezcizitelné posese.

2) lékař a pacient

Respondenti se během tohoto úkolu téměř vždy odklonili od původních instrukcí, často velmi výrazně, a spíše sehráli volnější scénky a využívali své vlastní fantazie. Tabulka, se kterou měl pracovat lékař, se často ukázala spíše jako překážka než pomůcka. Respondenti nebyli nuceni přesně dodržet původní zamýšlený postup (tj. respondent v roli lékaře se v každém kole postupně zeptá na všechny vypsane symptomy a podle odpovědi pacienta v druhé části tabulky najde diagnózu). Přednost byla dána přirozenosti situace a projevu.

Tento úkol nebyl v elicítaci většího množství atributivních a predikativních konstrukcí úspěšný. Zaznamenané predikativní konstrukce v naprosté většině případů nesouvisely s nezcizitelnou posesí v doméně částí těla a symptomů, na kterou byl tento úkol zacílen. Na základě tohoto úkolu se potvrdilo zjištění z rozhovoru s rodilou mluvčí (viz 5.1.2 Predikativní posesivní a existenciální konstrukce), že uživatelé českého znakového jazyka

posesivní konstrukce v oblasti tělesných stavů nepoužívají (resp. je užívají ojediněle²³). Materiály natočené v rámci tohoto úkolu tudíž nebyly zahrnuty do podrobnější analýzy.

3) hledání rozdílů (porovnávání obrázků)

Zadání tohoto úkolu je poměrně přímočaré, tudíž s ním nebylo mnoho komplikací. Podle instrukcí však respondenti měli, kdykoliv našli rozdíl mezi svými obrázky, tento rozdíl nahlásit výzkumníkovi. Představa autorů publikace (Zeshan – Perniss, 2008) byla zřejmě taková, že jeden z respondentů moderátorovi vždy řekne něco na způsob: *Na mém obrázku má muž brýle, na jeho je nemá* nebo *Na mém obrázku ta paní vlevo drží dlouhou tyč, na jeho obrázku drží krátkou*. Tak to reálně nebylo, jelikož respondenti věděli, že výzkumník v roli moderátora vše sleduje, tudíž ví, k jakému závěru mezi sebou došli. Proto obvykle používali krátké, stručné, neucelené výpovědi.

Tento úkol úspěšně elicitoval posesivní (event. i existenciální) konstrukce, vč. záporných, převážně v kontextu zcizitelné posese.

4) přiřazování obrázků

Poslední úkol zkomplikoval fakt, že respondenti většinou neměli potřebu vyjadřovat se ve větách – obvykle reagovali pouze pojmenováním osoby, ke které by předmět přiřadili (tj. pojmenováním posesora). Některé dvojice respondentů mezi sebou trochu více diskutovaly, ale převážně byl tento úkol velmi rychle hotový bez většího objemu elicitovaných promluv. Někteří respondenti se po natáčení vyjádřili, že by pro ně nebylo přirozené reagovat např. celou větou.

V rámci tohoto úkolu se nepodařilo elicitovat větší množství posesivních konstrukcí, takže materiály natočené v průběhu jeho plnění nebyly zahrnuty do analýzy.

5.2.5 Zpracování videomateriálu

Nahrávky z videokamer byly rozstříhány podle úkolů – tzn. jedno výsledné video obsahuje záznam jednoho respondenta v průběhu jednoho elicitacího úkolu. Analyzováno bylo celkem 24 videí (úkoly 1 a 3 u dvanácti respondentů).

Jednotlivá videa byla označena kódem, díky němuž je možné identifikovat, na kterém natáčení bylo pořízeno, který respondent je na něm zachycen a o který elicitací úkol se jedná.

²³ V několika případech bylo zaznamenáno spojení MÍT HOREČKA.

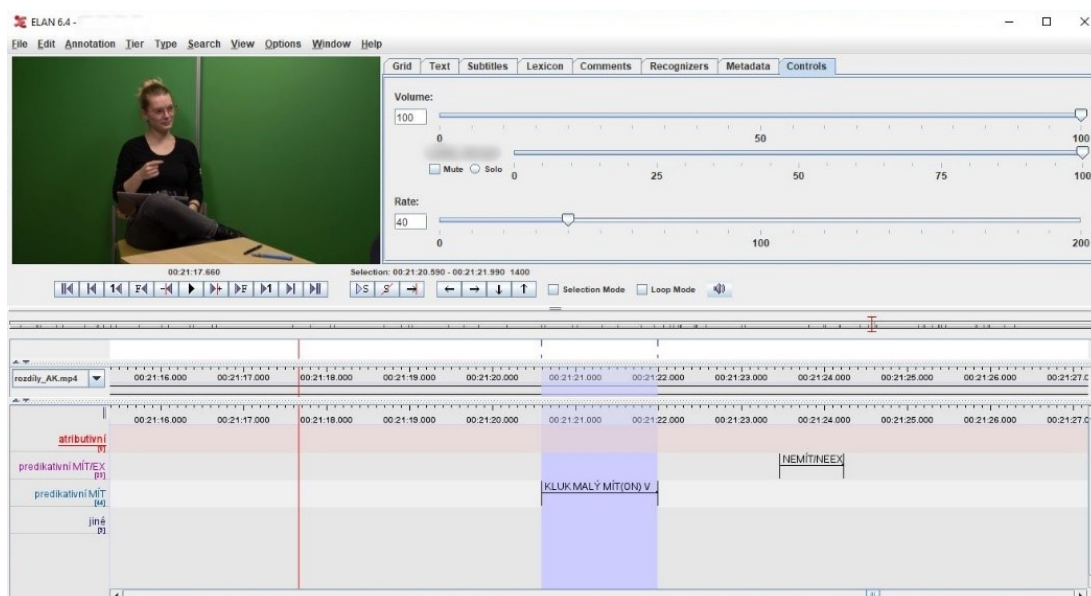
Pro první úkol (rodokmen) byla použita zkratka RD, pro třetí úkol (hledání rozdílů) zkratka RZ. Názvy videí jsou ve formátu natáčení_respondent_úkol. Kompletní seznam je v tabulce 3.

A_01_RD	B_03_RD	C_05_RD	D_07_RD	E_09_RD	F_11_RD
A_01_RZ	B_03_RZ	C_05_RZ	D_07_RZ	E_09_RZ	F_11_RZ
A_02_RD	B_04_RD	C_06_RD	D_08_RD	E_10_RD	F_12_RD
A_02_RZ	B_04_RZ	C_06_RZ	D_08_RZ	E_10_RZ	F_12_RZ

Tabulka 3: Seznam analyzovaných videí

Pro analýzu byl použit program ELAN, verze 6.4 (2022) (viz obrázek 30). V něm byly pro anotaci potřebných míst ve videu použity vždy čtyři stejné *tiers*:

- atributivní – pro atributivní konstrukce s posesivním zájmenem
- predikativní MÍT/EXISTOVAT – pro predikativní konstrukce se znakem MÍT/EXISTOVAT i zápornou formou NEMÍT/NEEXISTOVAT (viz 5.3.3.1 Konstrukce se znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT)
- predikativní MÍT – pro predikativní konstrukce se znakem MÍT i zápornou formou NEMÍT (viz 5.3.3.2 Konstrukce se znaky MÍT a NEMÍT)
- jiné – pro jakékoliv jiné konstrukce, které nezapadají do předchozích tří kategorií, případně tyto kategorie kombinují

Obrázek 30: Analýza v programu ELAN verze 6.4

Po dokončení anotace byla data z programu ELAN exportována ve formátu *Tab-delimited Text* a vložena do tabulky v programu Excel (viz obrázek 31). Do této tabulky byly dopisovány další informace, podle nichž mohly být anotované konstrukce filtrovány a blíže

analyzovány, případně které doplňovaly další data sloužící například k usnadnění zpětného vyhledávání (např. v jakém čase byla ve videu daná konstrukce zaznamenána).

1	kód videa	sezenní	respondent	úkol	tier	GLOSA	začátek	konec	PŘÍKLAD	odkaz k obrázku (+)	poznámka	atributivní	pozice zájmena	Míř/E	zápor	otázka	MK	MÍř	zápor	otázka2	jiné	
2	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	OTEC TVŮJ	00:01:53.390	00:01:53.750				ano	po									
3	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	MATKA MATKA TVŮJ	00:02:08.940	00:02:10.050				ano	po									
4	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	OTEC TVŮJ	00:02:39.980	00:02:31.760				ano	po									
5	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	OTEC TVŮJ	00:02:39.210	00:02:39.210				ano	po									
6	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	BRATR TVŮJ	00:03:35.640	00:03:11.980				ano	po									
7	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	TVŮJ BRATR	00:03:49.350	00:03:50.400				ano	před									
8	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	OTEC TVŮJ	00:03:52.470	00:03:53.030				ano	po									
9	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	MATKA TVŮJ	00:04:00.660	00:04:01.090				ano	po									
10	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	SYN TVŮJ	00:04:02.460	00:04:03.070				ano	po									
11	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	MŮJ BRATR	00:05:26.770	00:05:27.210				ano	před									
12	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	MŮJ MATKA	00:06:39.580	00:06:40.250				ano	před									
13	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	OTEC MŮJ	00:06:51.120	00:06:51.910				ano	po									
14	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	TVŮJ OBLÍBENÝ NEJLEPŠÍ-KAMARÁD	00:10:49.990	00:10:52.900				ano	před									
15	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	MŮJ BRATR	00:17:55.700	00:17:56.380				ano	před									
16	A_01_RD	A	1	RD	atributivní	JEJÍ MATKA	00:26:40.800	00:26:41.690				ano	před									
17	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	BRATR SESTRA MATKA OTEC MÍř/EXISTOVAT?	00:26:45.920	00:05:17.940						ano		ano						
18	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	BRATR MÍř DĚTI MANŽELKÁ? (p?)	00:03:07.680	00:03:10.220						ano		ano						
19	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	PŘÍTEL NEBO DRUH MÍř/EXISTOVAT?	00:21:47.570	00:21:48.900						ano		ano						
20	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	BÁBA NEMÍř/NEEXISTOVAT	00:02:53.360	00:02:54.680						ano	ano							
21	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	OTEC MŮJ MÍř PĚT (SOUROZENCŮ)	00:06:51.100	00:06:53.730						ano								
22	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	NEMÍř (PRARODIČE)	00:07:54.020	00:07:54.430						ano	ano							
23	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	TVŮJ OBLÍBENÝ NEJLEPŠÍ-KAMARÁD MÍř?	00:10:49.960	00:10:53.670				ano		ano		ano						
24	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	PŘÍTELKYNĚ MÍř?	00:12:18.130	00:12:19.470						ano		ano						
25	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	PŘÍTEL/KYNĚ MÍř?	00:22:23.340	00:22:24.200						ano								
26	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	MÍř POŽADAVKY	00:24:09.160	00:24:10.380						ano								
27	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř/EXISTOVAT	MATKA NEMÍř	00:25:07.600	00:25:08.880						ano	ano							
28	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř	MATKA MÍř (s prstůj) SESTRA	00:06:39.670	00:06:40.670												ano		
29	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř	MÍř DVĚ SKUPINY	00:09:35.440	00:09:36.560												ano		
30	A_01_RD	A	1	RD	predikativní MÍř	MÍř (NEBLIŽŠÍHO PŘÍTELE)	00:20:03.390	00:20:04.010												ano		
31	A_01_RD	A	1	RD	jiné	OTEC TVŮJ BRATR SESTRA ukazovací zájmeno	00:01:52.380	00:01:55.020														ano
32	A_01_RD	A	1	RD	jiné	MATKA MATKA TVŮJ ukazovací zájmeno	00:02:08.940	00:02:11.310														ano
33	A_01_RD	A	1	RD	jiné	OTEC TVŮJ MATKA ukaz OTEC ukaz	00:02:32.210	00:02:35.940														ano
34	A_01_RD	A	1	RD	jiné	BRATR TVŮJ STARŠÍ (MÁ) DVĚ DĚTI (p)	00:03:10.530	00:03:13.950			bez											ano

Obrázek 31: Tabulka v programu Excel

5.3 Poznatky o posesivních konstrukcích v českém znakovém jazyce

V této podkapitole budou popsány poznatky o vyjadřování posesivity v českém znakovém jazyce, které vzešly z analýzy projevů respondentů (viz 5.2 Elicitace). Zároveň tyto informace budou usouvztažněny se závěry z dotazníku, jehož zpracování předcházelo natáčením s respondenty (viz 5.1 Dotazník). Následně budou tyto poznatky porovnány s výsledky popsány v publikaci Zeshanové a Permissové (2008).

Všechny příklady v této podkapitole budou očíslovány a uváděny v tomto formátu:

- 1| zápis příkladu v českém znakovém jazyce
možný překlad do českého jazyka

5.3.1 Faktory vedoucí ke zkreslení

Závěry a poznatky popsané v této kapitole jsou omezené parametry a designem výzkumu (viz také 4.3 Design výzkumu a 5.2 Elicitace) a omezeným počtem respondentů, jejichž vzorek není reprezentativní vůči celé komunitě uživatelů českého znakového jazyka (viz 5.2.3 Respondenti). Na tomto místě budou uvedeny i některé další faktory ovlivňující výstupy výzkumu.

Zásadním faktorem způsobujícím možné zkreslení analyzovaných dat je to, že výzkumný materiál nebyl získán v přirozených podmínkách, ale v nahrávacím studiu na půdě univerzity. Projev respondentů tedy mohlo ovlivnit samotné prostředí, přítomnost kamer,

přítomnost a instrukce moderátorky, zadané úkoly i celková nepřírozenost situace. Někteří respondenti byli na kamery zvyklí, jiní naopak, ale téměř všichni během natáčení dali najevo, že si jsou vědomi toho, že jsou natáčeni (jeden respondent dokonce sám reflektoval, že se jeho projev na kameru liší od toho v přirozené komunikaci). Po celou dobu byla na místě přítomna slyšící autorka této práce (nerodilá mluvčí českého znakového jazyka a tlumočnice), která respondentům předávala instrukce a zadávala elicitací úkoly. Kromě samotné přítomnosti další osoby tedy na respondenty mohla mít vliv (vědomá i podvědomá) snaha přizpůsobit se projevu nerodilého mluvčího a snaha vyhovět požadavkům. Obzvláště někteří respondenti se v průběhu opakovaně ujišťovali, že postupují správně a autorka práce získává to, co potřebuje.

Některé momenty také poukázaly na to, že na sebe mají vliv i respondenti vzájemně – jeden respondent od svého komunikačního partnera např. přejal konstrukci typu MATKA STRANA JEHO (ve významu „matčina strana rodiny“). Někteří respondenti se také vyjadřovali úsporněji a méně než jiní, tudíž objem jazykových dat získaných od jednotlivých respondentů není zcela vyvážený.

Kromě samotných dat může být zkreslená i jejich interpretace – především tím, že, jak již bylo uvedeno, autorka práce není rodilou mluvčí českého znakového jazyka, ale českého jazyka.

5.3.2 Atributivní posesivní konstrukce

V závěrech vyplývajících z dotazníku (5.1 Dotazník) bylo uvedeno, že v českém znakovém jazyce je k dispozici jen jedno univerzální paradigma posesivních zájmen²⁴ (obrázek 32), což se na jazykovém materiálu potvrdilo (resp. nebylo vyvráceno). Orientace dlaně těchto zájmen se shoduje s umístěním posesora v prostoru.

²⁴ O užití posesivních zájmen v českém znakovém jazyce se také zmiňuje diplomová práce *Adjektiva v českém znakovém jazyce?* (Záhumenská, 2009).

Obrázek 32: Posesivní zájmena (vlevo: MŮJ, vpravo: TVŮJ)

98,5 % zaznamenaných posesivních zájmen pochází z elicitálního úkolu 1 (rodokmen). V úkolu 3 (hledání rozdílů) byla posesivní zájmena zaznamenána jen v řádu jednotek u tří z dvanácti respondentů.

Podle dat není pozice posesivního zájmena vzhledem k posesu jasně vyhraněná²⁵. Souhrnně v elicitovaném materiálu nepatrně převažuje antepozice (příklad 1) nad postpozicí (příklad 2). Zaznamenány byly i případy, kdy bylo posesivní zájmeno zopakováno v antepozici i postpozici (příklad 3).

- 1| MANŽELKA MŮJ MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k třetí osobě) SESTRA
Moje manželka má sestru.
- 2| TVŮJ MATKA OTEC CO? SLYŠÍCÍ NESLYŠÍCÍ?
Co tvoji rodiče? Jsou slyšící, nebo neslyšící?
- 3| JEHO OTEC JEHO?
A co jeho táta?

U jednotlivých respondentů jsou viditelné jisté tendence. U sedmi respondentů významně převažovaly atributivní konstrukce s posesivním zájmenem v antepozici. Dva respondenti naopak téměř výhradně používali konstrukce s posesivním zájmenem v postpozici. Jeden z těchto dvou respondentů reflektoval, že ačkoliv sám přirozeně spíše řadí posesivní zájmeno do antepozice, správné je jeho užití v postpozici. Ačkoliv byl instruován, aby se nesoustředil na to, co je podle něj správné, v antepozici u něj posesivní zájmeno bylo zaznamenáno jen jednou (z celkových patnácti výskytů posesivního zájmena). Vliv na to mohlo

²⁵ Popisy referenčních úrovní A1–B2 pro český znakový jazyk (Nováková – Petráňová – Štádlarová a kol., 2022) uvádí, že posesivní zájmena se umísťují za znak (tedy do postpozice) označující entitu (posesum), které je přivlastňováno.

mít vyjádřené přesvědčení o správnosti, přítomnost kamer a výzkumníka a samozřejmě vědomí, že později jeho projev bude analyzován.

Možnost užívání osobních zájmen místo posesivních zájmen byla v dotazníku (5.1 Dotazník) vyloučena, a proto nebyla cíleně sledována a zaznamenávána. Během analýzy anotovaných konstrukcí byly v anotacích identifikovány ojedinělé případy, kdy respondent použil osobní zájmeno v pozici, kde bychom očekávali zájmeno posesivní, případně by se mohlo jednat o juxtapozici (ta v rámci dotazníku byla označena za možnou, ale ne běžnou a přirozenou strategii) či elipsu. Ilustrují to příklady 4| a 5|. Poměrně časté byly případy se znakem JMÉNO (viz příklad 6|) – u některých respondentů byla v těchto případech zřejmá artikulace mluvního komponentu [(j)menuje], tudíž zde připadá v úvahu také vliv českého jazyka a fráze typu „On se jmenuje...“.

4| JÁ MATKA V-BLÍZKÉ-DOBĚ SEDMDESÁT

Mojí mámě bude brzy 70.

5| ON VLASY VYPADAT CO?

Jak vypadají jeho vlasy?

6| ON JMÉNO VIKTOR

Jmenuje se Viktor.

Využití prostoru pro vyjádření přináležitosti posesa k posesorovi nebylo možné v podmínkách tohoto výzkumu analyzovat kvůli absenci vrchních kamer, z nichž by byly posuny ve znakovacím prostoru identifikovatelné přesněji než z bočního pohledu.

5.3.3 Predikativní posesivní konstrukce

V této podkapitole bude největší pozornost věnována predikativním posesivním konstrukcím, v nichž byly použity znaky MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT (5.3.3.1) a MÍT, NEMÍT (5.3.3.2). Tyto konstrukce byly zaznamenány u všech respondentů, avšak v různé míře – četnost se pohybuje mezi 29 až 100 výskyty u jednotlivých respondentů. U jedenácti z dvanácti respondentů bylo identifikováno více predikativních konstrukcí v úkolu 3 (hledání rozdílů) než v úkolu 1 (rodokmen). V podkapitole 5.3.3.3 bude popsáno srovnání užívání těchto znaků.

Dále se popis zaměří i na konstrukce s kvantifikátory a modifikátory (5.3.3.4), které Zeshanová a Pernissová (2008) řadí mezi predikativní konstrukce. Samostatně bude také analyzován jediný výskyt slovesného znaku MÁM (5.3.3.5).

5.3.3.1 Konstrukce se znaky *MÍT/EXISTOVAT* a *NEMÍT/NEEXISTOVAT*

Jak již bylo popsáno v souhrnu závěrů z dotazníku (5.1.2 Predikativní posesivní a existenciální konstrukce), ve znaku *MÍT/EXISTOVAT* (obrázek 33) se realizuje existenciální schéma (viz také 4.5.2 Predikativní konstrukce). Tento znak podléhá flexi a podle shody s místem (na němž entita existuje) či posedorem se mění orientace prstů v prostoru. Manuální složka je artikulována současně s orálním komponentem²⁶, který koresponduje s třepotavým pohybem prstů, tj. s vibrujícími rty (dále budou popsány případy, kdy respondent použil mluvní komponent²⁷).

Obrázek 33: *MÍT/EXISTOVAT* (vlevo: shoda s mluvčím, vpravo: shoda s adresátem)

Opakem je znak *NEMÍT/NEEXISTOVAT* (obrázek 34), který flexi nepodléhá. Může být artikulován jednou rukou i oběma (jednoruční varianta byla v datech zaznamenána častěji). Manuální složka je artikulována současně s orálním komponentem, v němž mluvčí jakoby vyslovuje hlásku [ů].

²⁶ Orální komponenty jsou „pohyby/pozice úst, které nejsou odvozeny z mluveného jazyka a podílejí se na stavbě projevu v českém znakovém jazyce“ (Mareš, 2011, s. 8).

²⁷ „Kontakty znakových jazyků s jazyky mluvenými se projevují i v užívání tzv. mluvních komponentů, tj. v bezhlasé artikulaci českého slova nebo jeho části, produkované simultánně s manuální složkou znaku“ (Macurová – Nováková, 2008, s. 291). K mluvním komponentům v českém znakovém jazyce viz také bakalářská práce *Mluvní komponenty v českém znakovém jazyce* (Vlková, 2018).

Obrázek 34: NEMÍT/NEEXISTOVAT

Jelikož se v těchto znacích prolínají domény posese a existence, vyvstávají otázky, jež byly v této práci již zmíněny, totiž zda a jak je možné rozhodnout, jestli v dané výpovědi znak nese posesivní, nebo existenciální význam, jestli je nutné je rozlišovat a jestli by se nemohlo jednat o jednu obecnější kategorii. Tato práce na ně nepřináší odpověď, výzkum a elicitací úkoly se zaměřovaly na doménu posese. Nicméně i přesto se v jazykovém materiálu kromě konstrukcí se zjevně posesivním významem objevily i některé hraniční či sporné případy, kterým se budeme věnovat později.

Níže uvedené příklady ilustrují posesivní konstrukce se znakem MÍT/EXISTOVAT, v nichž se orientace prstů shoduje s umístěním posesora (osoby) v prostoru.

- 7| OTEC MŮJ MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k třetí osobě) BRATR
Můj táta má bratra.
- 8| KAPSA MÍT/EXISTOVAT_{(orientace prstů k adresátovi)?}
Máš kapsu?
- 9| MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k třetí osobě) DVA DĚTI MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k třetí osobě)
Má dvě děti.
- 10| MUŽ MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k papíru s obrázkem, na němž je muž) MOTÝLEK
Muž má motýlka.

Následující příklady ilustrují posesivní predikativní konstrukce se znakem NEMÍT/NEEXISTOVAT, v nichž je explicitně vyjádřený posesor (osoba).

- 11| JÁ TAKÉ NEMÍT/NEEXISTOVAT DĚTI
Taky nemám děti.

12| RYBA NEMÍT/NEEXISTOVAT TY

Nemáš rybu.

13| NE NEMÍT/NEEXISTOVAT JÁ NEMÍT/NEEXISTOVAT

Ne, já to nemám.

14| DÍVKA NEMÍT/NEEXISTOVAT SESTRA

Dívka nemá sestru.

Posese, nebo existence?

Kromě výše uvedených příkladů 7| až 14|, v nichž znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT nesou posesivní význam (je zřejmé obsazení pozic posesora a poseza), byly v materiálu zaznamenány i konstrukce, u nichž by se o konkrétním významu dalo diskutovat, případně je pravděpodobné, že se jedná o existenciální význam. V těchto úvahách nelze vyloučit vliv českého jazyka, v němž je často možné obojí vyjádření podobného obsahu²⁸.

V příkladu 15| je znak MÍT/EXISTOVAT orientovaný k pasivní ruce, která v tu chvíli zastupuje botu (viz obrázek 35). Není zde zřejmé, zda se jedná o přivlastnění čar (jako části celku) botě, nebo vyjádření umístění čar na botu.

15| KLF:tvar-boty_(pasivní ruka zastupuje botu) MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k pasivní ruce)

ČÁRA_(vykreslená na pasivní ruce) ČÁRA_(vykreslená na pasivní ruce) MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k pasivní ruce)

Na botě jsou čáry. / Bota má (na sobě) čáry.

Obrázek 35: Příklad 15| – MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k pasivní ruce)

²⁸ Např. *Ve městě je kostel* a *Ve městě máme kostel*.

Druhý podobný případ je příklad 16|, přičemž zde ale váza není součástí stolu. Jako pravděpodobnější se tedy jeví interpretace ve smyslu existenciálního významu. Proto je zajímavé, že podobná konstrukce byla použita i se znakem MÍT (viz příklad 30| v podkapitole 5.3.3.2 Konstrukce se znaky MÍT a NEMÍT).

16| STŮL MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k umístění stolu v prostoru) VÁZA

Na stole je váza.

V příkladu 17| respondent použil zájmeno JÁ, což by bylo možné považovat za explicitní vyjádření posesora, ale orientace prstů ve znaku MÍT/EXISTOVAT se s ním v tomto případě neshodovala. To bylo pravděpodobně způsobeno tím, že se jednalo o interakci, v níž komunikační partner pokládal respondentovi otázku. Respondent začal odpovídat znaky ANO JÁ a poté by zřejmě následovala posesivní konstrukce. Komunikační partner ho však přerušil a respondent tedy začal znovu, tentokrát znakem MÍT/EXISTOVAT s prsty orientovanými k popisovanému obrázku. Možnou interpretací je tedy to, že se jedná o význam existence, nebo by se event. mohlo jednat o přivlastnění obrázku.

17| ANO JÁ ANO MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k papíru s obrázkem) KLUK ANO

Ano, mám na obrázku kluka. / Ano, já... Ano, na obrázku je kluk.

Podobně vypadá příklad 18|, kde ovšem k žádnému přerušení respondenta nedošlo. Opět je zde použit znak JÁ, a přesto je znak MÍT/EXISTOVAT orientován prsty k popisovanému obrázku (ačkoliv v jiných podobných případech tentýž respondent znak MÍT/EXISTOVAT orientoval prsty k sobě). Z jakého důvodu k tomu došlo, není jasné.

18| JÁ BRÝLE MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k papíru s obrázkem)

Brýle (na obrázku) mám.

Především v reakcích na otázky svého komunikačního partnera odpovídali respondenti pouze jedním znakem, jako je tomu v příkladech 19| a 20|. V příkladu 19| se nejedná o situaci podobnou příkladu 10|, tzn. přivlastnění osobě na obrázku. Mohlo by tedy jít o vyjádření existence daného předmětu na obrázku nebo o případ podobný příkladu 16|, bez explicitně vyjádřené osoby (případného posesora). Interpretace významu příkladu 20| je jednodušší v tom, že jde o jasné přivlastnění mluvčímu (v kontextu situace není jiná interpretace možná).

19| MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k papíru s obrázkem)

Je (to na obrázku). / Mám (to na obrázku).

20| MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k mluvčímu)

Mám.

Podobně respondenti často používali samostatně znak NEMÍT/NEEXISTOVAT, jako v příkladu 21|. Jelikož zde není explicitně vyjádřený posesor a NEMÍT/NEEXISTOVAT nepodléhá flexi, nemůžeme s jistotou určit, zda se jedná o posesivní, či existenciální význam. Podobně v příkladu 22| – zde sice máme znak MUŽ, ale ten by v daném kontextu nemohl v posesivní konstrukci být posesorem (jedině posesem).

21| NEMÍT/NEEXISTOVAT

Nemám. / Není.

22| MUŽ NEMÍT/NEEXISTOVAT

Nemám muže (na obrázku). / Muž (na obrázku) není.

Z výše popsaných příkladů je zřejmé, že u některých konstrukcí je více možných interpretací jejich významu a typu, i v závislosti na situačním a jazykovém kontextu.

MÍT/EXISTOVAT s mluvním komponentem

V úvodu této části bylo zmíněno, že ačkoliv je znak MÍT/EXISTOVAT artikulován s orálním komponentem, v jazykovém materiálu se objevily případy, kdy tomu tak nebylo. Jeden respondent v téměř polovině případů znak MÍT/EXISTOVAT artikuloval s mluvním komponentem [má], [mám] (pokud byl posesorem on) nebo [máš] (pokud byl posesorem druhý respondent).

Z dat není zřejmé kritérium volby mezi orálním a mluvním komponentem. Jelikož s mluvním komponentem [má] je obvykle artikulován znak MÍT, nabízí se úvaha, zda se nejedná o jakýsi přechod mezi znaky MÍT/EXISTOVAT a MÍT.

Faktor, který je možné brát v úvahu, je vliv komunikačního partnera. Respondent, který téměř v polovině případů artikuloval znak MÍT/EXISTOVAT s mluvním komponentem, znak MÍT téměř nepoužíval (pouze v necelých 7 % svých predikativních konstrukcích), ale jeho komunikační partner znak MÍT použil v polovině predikativních konstrukcí. Mohlo by to tedy znamenat, že tento respondent tímto způsobem přizpůsoboval svému komunikačnímu partnerovi.

Další faktor, který je potřeba zmínit, je možný vliv českého jazyka. Respondent uvedl, že v současnosti preferuje komunikaci v českém znakovém jazyce, ale většinu svého života používal převážně znakovou češtinu (především vlivem vzdělávání a komunikace v mateřské a na základní škole). U tohoto respondenta bylo zaznamenáno i několik dalších konstrukcí, které byly zřejmě silně ovlivněny českým jazykem.

5.3.3.2 Konstrukce se znaky *MÍT* a *NEMÍT*

Ve znaku *MÍT* (obrázky 36 a 37) se realizuje schéma akce (viz 5.1.2 Predikativní posesivní a existenciální konstrukce, 4.5.2 Predikativní konstrukce). Je možné v něm identifikovat vizuální motivaci ve významu „uchopit, držet“. Tento znak, stejně jako znak *MÍT/EXISTOVAT*, podléhá flexi a mění orientaci prstů v prostoru ve shodě s posesorem (a možná i posesem, jak bude uvedeno dále). Manuální složka je artikulována spolu s mluvním komponentem [má], příp. [mám] nebo [máš].

Obrázek 36: *MÍT* (nahore: shoda s mluvčím, dole: shoda s adresátem)

Obrázek 37: *MÍT* (méně častá varianta)

Negaci vyjadřuje znak *NEMÍT* (obrázek 38), artikulovaný s mluvním komponentem [nemá], který stejně jako znak *NEMÍT/NEEXISTOVAT* flexi nepodléhá.

Obrázek 38: NEMÍT

Konstrukcí se znaky MÍT a NEMÍT bylo ve výzkumném materiálu identifikováno výrazně méně než konstrukcí se znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT – představují pouze 27 % z celkového počtu predikativních konstrukcí (21 % tvoří výpovědi tří respondentů, 6 % zbývajících devíti respondentů; více viz 5.3.3.3 Srovnání užívání znaků MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT a MÍT, NEMÍT).

Příklady užití znaku MÍT:

- 23| MÍT_(orientace prstů k adresátovi) SESTRA BRATR?
Máš ségru, bráchu?
- 24| MATKA MÍT_(orientace prstů k třetí osobě) SESTRA TŘI
Máma má tři ségry.
- 25| P:DĚDEČEK/L:ON²⁹_(orientace prstů do papíru s obrázkem) MÍT_(orientace prstů spíše volně do prostoru než k papíru) BRÝLE
Dědeček má brýle.
- 26| MUŽ VYPADAT JAKO DĚDEČEK MÍT_(orientace prstů k papíru s obrázkem) BUNDA
ZELENÝ
Ten muž, který vypadá jako dědeček, má zelenou bundu.

Příklady užití znaku NEMÍT:

- 27| JÁ DĚTI NEMÍT NULA NIC
Nemám žádné děti.

²⁹ Simultánní konstrukce, během níž mluvčí současně artikuluje dva znaky (resp. jejich manuální části).

L: = znak artikulovaný levou rukou

P: = znak artikulovaný pravou rukou

/ = odděluje znaky artikulované simultánně

28| MAŠLE NEMÍT JÁ

Nemám mašli.

29| NEMÍT PRÁCE

Nemá práci.

Příklad 30| ukazuje situaci, kdy je znak MÍT orientovaný k popisovanému obrázku a z věty není zřejmý posezor (na rozdíl od příkladu 26|). Není explicitně vyjádřený znakem ani ho není možné odvodit z předcházejícího kontextu. Podobný příklad popisující tutéž skutečnost byl zachycen i se znakem MÍT/EXISTOVAT (příklad 16|), v němž se nabízela interpretace s existenciálním významem. U znaku MÍT ale o možném existenciálním schématu neuvažujeme. Zůstává tedy otázka, kdo je posezorem – zda jím jsou lidé, kteří na obrázku jsou, a je tedy možné předpokládat, že někomu z nich ta váza patří, nebo obrázek, jehož jsou vázy součástí, nebo je zde nějaký obecný posezor. Případně zda se jedná o přivlastnění mluvčímu (ve smyslu, že on na svém obrázku něco má) a znak MÍT se tedy nemusí shodovat pouze s posezorem, ale může se ve znakovacím prostoru shodovat s posesem.

30| MÍT_(orientace prstů k papíru s obrázkem) DVA VÁZA

Jsou tam dvě vázy.

Podobné úvahy je možné vést i u příkladů 31| a 32|.

31| DOLE MÍT_(orientace prstů ke spodní části papíru s obrázkem) DVA PÁNEV

Dole jsou dvě pánve.

32| ROH MÍT_{(orientace prstů do místa, kam byl umístěn roh)?}

A v rohu (něco máš)?

Úvahu, že se orientace prstů ve znaku MÍT nemusí nutně shodovat s posezorem, podporuje také příklad 33|. V něm je posezorem mluvčí, tj. JÁ, ale znak MÍT je orientovaný jinam, spíše k obrázku, na němž je nakreslené posesum.

33| JÁ MÍT_(orientace prstů od mluvčího, spíše k papíru s obrázkem) JAKO KLF:kruhový

Mám tam kruhy (na vodě).

V příkladu 34| je explicitně a jasně vyjádřený posezor (chlapec), ke kterému je odkazováno do obrázku, přesto je znak MÍT orientován jinam (k hlavě/vlasům mluvčího, který poté na sobě popisuje střih vlasů posezora). Opět se nabízí úvaha, zda se orientace prstů ve znaku MÍT nemůže shodovat s posesem místo posezora.

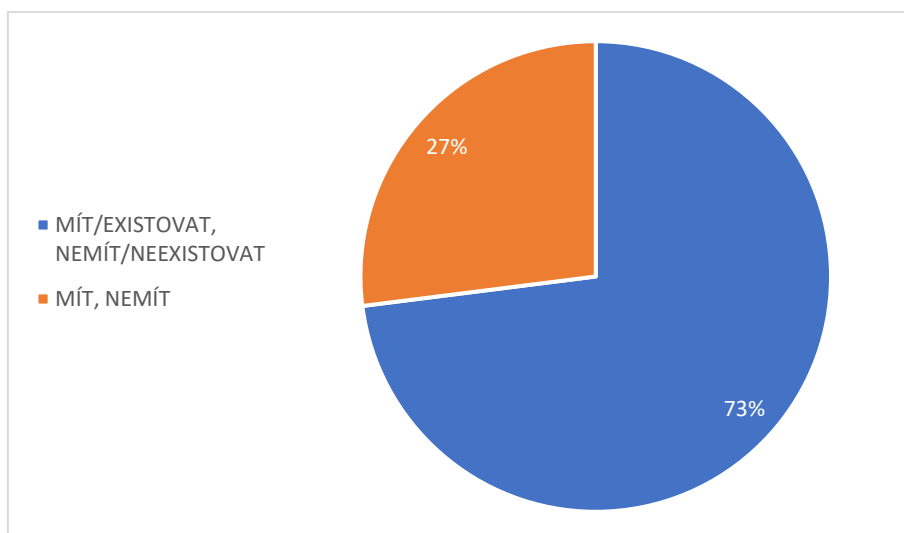
- 34| ON_(orientace prstů do papíru s obrázkem) CHLAPEC VLASY MÍT_(orientace prstů k hlavě/vlasům mluvčího) (popis střihu vlasů)
Ten chlapec má vlasy (...).

V řádu jednotek byly také zaznamenány konstrukce, např. 35| a 36|, v nichž mluvčí kombinoval použití znaků MÍT a MÍT/EXISTOVAT s jedním posesem.

- 35| ANO MÍT_(orientace prstů asi k papíru s obrázkem nebo do prostoru) TEČKA TEČKA TAKÉ MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k mluvčímu)
Ano, taky tam mám tečky.
- 36| TVŮJ KAMARÁD MÍT_(orientace prstů k třetí osobě) PRABABIČKA PRADĚDEČEK MÍT/EXISTOVAT_{(orientace prstů k třetí osobě)?}
Tvůj kamarád má prababičku nebo pradědu?

5.3.3.3 Srovnání užívání znaků MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT a MÍT, NEMÍT

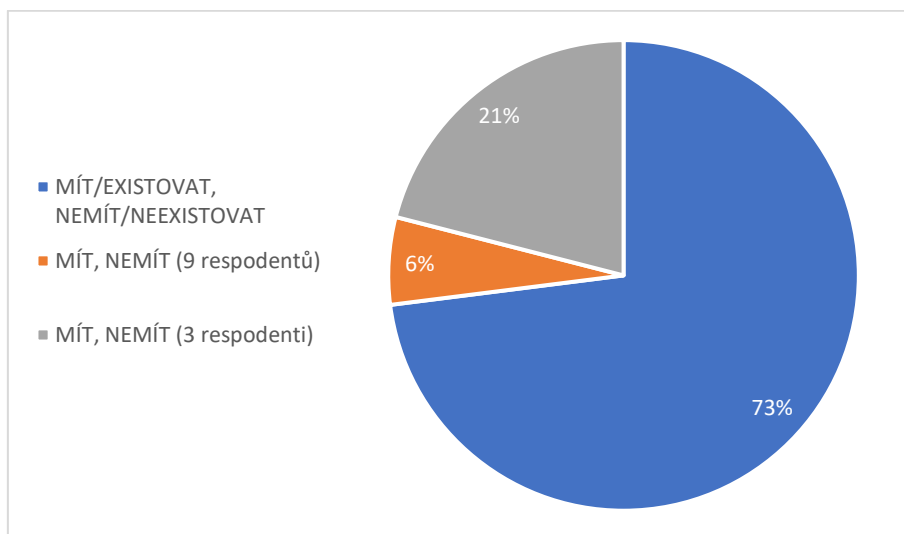
V jazykovém materiálu analyzovaném pro tuto diplomovou práci převládají konstrukce se znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT – tvoří 73 % z celkového počtu zaznamenaných predikativních konstrukcí. Konstrukce se znaky MÍT a NEMÍT tvoří zbývajících 27 % (viz obrázek 39).

Obrázek 39: Poměr predikativních konstrukcí podle použitého znaku

U většiny respondentů (devět z dvanácti) byly konstrukce s MÍT a NEMÍT zaznamenány pouze v řádu jednotek (mezi 2 až 15 % z celkového počtu predikativních konstrukcí daného respondenta). Konstrukce s MÍT a NEMÍT těchto respondentů tvoří pouze 6 z celkových 27 % konstrukcí se znaky MÍT a NEMÍT (viz obrázek 40). Někteří z těchto devíti

respondentů použili pouze znak MÍT, jiní pouze znak NEMÍT, někteří oba. Nepodařilo se určit, podle jakého kritéria tito respondenti volili mezi znaky MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT a MÍT, NEMÍT.

Obrázek 40: Poměr predikativních konstrukcí podle použitého znaku – rozložení MÍT, NEMÍT mezi respondenty

Většina z identifikovaných konstrukcí se znaky MÍT a NEMÍT pochází z jazykového materiálu od tří respondentů (viz obrázek 40). Tyto konstrukce tvoří mezi 50 až 69 % ze všech predikativních konstrukcí těchto respondentů (oproti 2 až 15 % u ostatních devíti respondentů). Ani u nich se nepodařilo identifikovat jasné kritérium (event. kritéria) výběru mezi znaky MÍT, NEMÍT a MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT, ale byly zaznamenány jisté tendence ve volbě znaků pro pozitivní význam a pro negaci.

U všech tří respondentů se ukázala preference pro znak MÍT oproti znaku MÍT/EXISTOVAT – pro pozitivní význam byl znak MÍT užít v 68 až 87 % případů. Ještě silnější je preference pro znak NEMÍT/NEEXISTOVAT oproti znaku NEMÍT – znak NEMÍT použil jen jeden z těchto tří respondentů, a to pouze ve dvou případech. Z dat tedy vychází, že tito respondenti pro pozitivní významy preferují znak MÍT, ale pro negaci znak NEMÍT/NEEXISTOVAT. To je zajímavé i z toho hlediska, že v dotazníku (5.1 Dotazník) byly uvedeny jako dvojice znaky MÍT–NEMÍT a MÍT/EXISTOVAT–NEMÍT/NEEXISTOVAT. Je třeba ale mít i nadále na paměti, že se jedná pouze o tři uživatele českého znakového jazyka v omezených podmínkách tohoto výzkumu.

Vyvstává otázka, co tyto tři respondenty odlišuje od ostatních devíti, kteří používali konstrukce se znaky MÍT a NEMÍT v mnohem menší míře. Jediné zřejmé pojitko je to, že všichni tito tři respondenti spadají do nejmladší věkové kategorie (20–25 let), což by mohlo naznačovat jistou jazykovou změnu. Na druhé straně jsou tu však další dva respondenti z téže

věkové kategorie, kteří konstrukce se znaky MÍT a NEMÍT používali velmi málo. Jedním z nich je sice respondent, který zároveň artikuloval znak MÍT/EXISTOVAT s mluvnickým komponentem [má], což by mohlo být považováno za jakýsi přechod mezi MÍT a MÍT/EXISTOVAT, ale pravděpodobně u něj hrají roli i faktory jako vliv komunikačního partnera a vliv českého jazyka.

Je tedy možné, že zde pozorujeme jazykovou změnu – naznačuje to preference pro znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT u starších uživatelů českého znakového jazyka a preference pro znak MÍT (nikoliv však znak NEMÍT) u mladších uživatelů. Nelze to však tvrdit s jistotou – nejen vzhledem k omezením tohoto výzkumu a celkovému počtu respondentů, ale také vzhledem k tomu, že se preference pro konstrukce se znakem MÍT (oproti znaku MÍT/EXISTOVAT) objevila pouze u tří z pěti respondentů v nejmladší věkové kategorii. Tato kategorie má navíc ve výzkumném vzorku největší zastoupení (pět z celkem dvanácti respondentů, viz 5.2.3 Respondenti).

5.3.3.4 Konstrukce s kvantifikátorem či modifikátorem

V publikaci Zeshanové a Pernissové (2008) jsou mezi predikativní posesivní konstrukce zařazeny i ty případy, v nichž není přítomný slovesný znak (v českém znakovém jazyce výše uvedené znaky MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT, MÍT nebo NEMÍT), ale posesum je blíže specifikováno např. kvantifikátorem či adjektivní informací (viz 4.5.2 Predikativní konstrukce). Podle Zeshanové a Pernissové (2008) je znak vyjadřující tuto informaci v pozici predikátu.

V elicitovaném materiálu získaném pro tuto diplomovou práci byly konstrukce tohoto typu zaznamenány napříč respondenty, viz příklady 37| až 41|. V příkladu 41| nebyl explicitně vyjádřen posesor, ale byl odvoditelný z kontextu.

37| JÁ DVA

Já mám dva.

38| JÁ HŮL KRÁTKÝ DLOUHÝ ON

Já mám krátkou hůl, ona dlouhou.

39| CHLAPEC JEDEN SLZA

Ten kluk má pod okem slzu.

40| TŘI KLF:tvar-listů TY?

Máš tři takové listy?

41| KALHOTY ČERVENÝ?

Máš červené kalhoty?

Příklad 42| ilustruje poměrně často užívanou konstrukci, v níž není přítomný znak označující posesum, ale pouze posesor (JÁ) a adjektivní informace (ČERNÝ), která se k nevyjádřenému posesu váže. Tyto konstrukce byly vždy užity v odpovědi na otázku, tudíž by se dalo předpokládat, že vlivem jazykové ekonomie mluvčí posesum elidovali.

42| ČERNÝ JÁ

Já to mám černé.

Zároveň se však v materiálu objevovaly podobné konstrukce, v nichž vyjádřené posesum i přes absenci slovesného znaku nebylo nijak kvantifikováno nebo modifikováno – viz příklady 43| a 44|. Pozice predikátu v nich není obsazená. Je pravděpodobné, že se opět jedná o vliv jazykové ekonomie a vypuštění predikátu, který si lze v daném situačním a jazykovém kontextu domyslet.

43| JÁ PAPUČE

Já mám papuče.

44| ON PTÁK JÁ BEZ

On má ptáka, já ne.

5.3.3.5 Znak MÁM

U jednoho respondenta byl v jednom případě zachycen znak, který se sice manuální složkou shoduje s posesivním zájmenem MŮJ (i s opakovaným pohybem k tělu), ale liší se mluvnickým komponentem (zde [mám]) i užitím. Na obrázku 41 je zobrazen znak MÁM z příkladu 45|, který byl použit v odpovědi na otázku týkající se počtu předmětů na obrázku (úkol 3 – hledání rozdílů). Znak MÁM je zde tedy v pozici, na níž se jinde objevuje znak MÍT/EXISTOVAT či MÍT. Rodilá mluvčí českého znakového jazyka, která nebyla součástí výzkumu, potvrdila, že je tento znak používán podobně jako znaky MÍT/EXISTOVAT a MÍT. V materiálu získaném pro tento výzkum se přesto objevil pouze jednou.

45| JÁ MÁM DVA

Já mám dva.

Obrázek 41: Příklad 45| – MÁM

5.3.4 Další konstrukce a prostředky

V této části budou popsány další vybrané konstrukce a prostředky, které byly v analyzovaném jazykovém materiálu zaznamenány napříč více respondenty – tendence přivlastňovat mluvčímu, prostorový marker, konstrukce pro popis rodinných vazeb, konstrukce se znakem OD a užívání znaku NULA.

Přivlastňování mluvčímu

V nahrávkách z úkolu 3 (hledání rozdílů) se často objevovaly konstrukce, v nichž mluvčí objekty na popisovaných obrázcích přivlastňovali sobě – např. místo *Ta žena má papuče* řekli *Já mám papuče* (příklad 46|). Táž situace je ilustrována na příkladech 47| až 49|. Je možné, že se jedná o další případ elipsy a ve skutečnosti tyto konstrukce nesou význam „já mám na obrázku něco“.

46| JÁ PAPUČE

Mám papuče.

47| JÁ MODRÝ OBLEČENÍ-NA-TRUPU KALHOTY HNĚDÝ JÁ

Mám modrý vršek a hnědé kalhoty.

48| JÁ OBLEČENÍ-NA-TRUPU ZELENÝ

Mám zelený vršek.

49| JÁ NORMÁLNÍ DLOUHÝ-RUKÁV

Já mám normálně dlouhý rukáv.

Zajímavé bylo, že se jeden respondent na začátku tohoto úkolu opravil (příklad 50|), ale dále často přivlastňoval sobě.

50| JÁ MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k mluvčímu) NE ON MUŽ
MÍT/EXISTOVAT_(orientace prstů k papíru s obrázkem) MODRÝ KLF:pruh-na-rukávu
Já mám... Ne, ten muž má modrý pruh na rukávu.

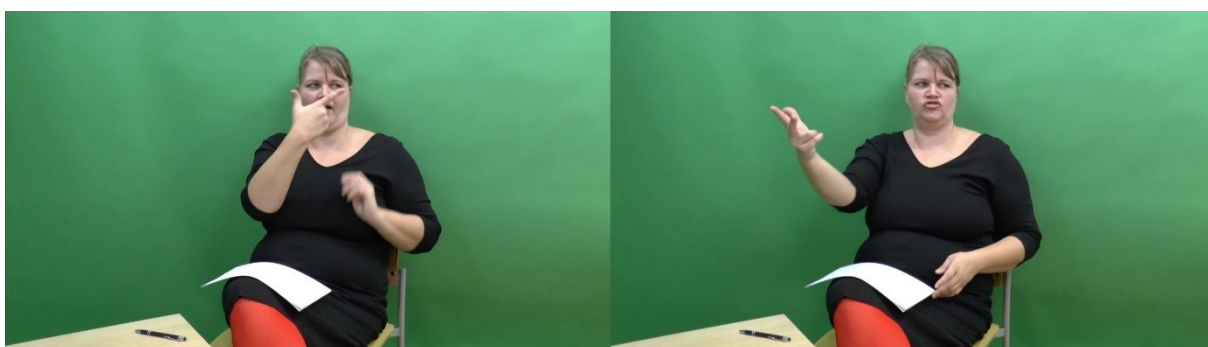
Prostorový marker

Jak bylo uvedeno v podkapitole 5.3.2 Atributivní posesivní konstrukce, analýza využití posunu znaků ve znakovacím prostoru k vyjádření posesivních významů nebyla v rámci tohoto výzkumu možná kvůli absenci kamer, které by respondenty natáčely shora. I přesto byly zachyceny případy, v nichž je použití prostoru zřejmé i z existujících záběrů.

Posuny ve znakovacím prostoru byly evidentní především v případech, kdy respondenti v rámci úkolu 3 (hledání rozdílů) porovnávali své obrázky, viz příklady 51| a 52|. Změna místa artikulace v rámci znakovacího prostoru v příkladu 52| je zobrazena na obrázku 42.

51| DVA_(v prostoru blíže druhému respondentovi) JÁ JEDEN_(v prostoru blíže k mluvčímu)
On má dva, já jeden.

52| HRNEC DVA_(v prostoru blíže k mluvčímu) TŘI_(v prostoru blíže druhému respondentovi)
Já mám dva hrnce, on tři.

Obrázek 42: Příklad 52| – DVA_(v prostoru blíže k mluvčímu), TŘI_(v prostoru blíže druhému respondentovi)

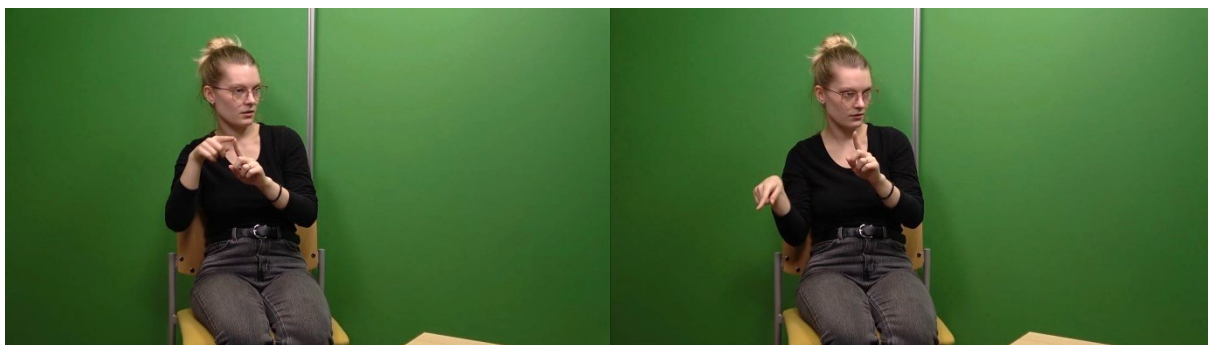
Modifikace v prostoru u znaků MÍT/EXISTOVAT a MÍT jsou popsány v příslušných podkapitolách (5.3.3.1 a 5.3.3.2).

Konstrukce pro popis rodinných vazeb

Zajímavou konstrukcí, která jistě stojí za zmínku, je jeden typ konstrukce popisující rodinné vazby. Dalo by se říct, že ve vertikální rovině vizualizuje rodokmen (jeden respondent ji orientoval do horizontální roviny). V těchto konstrukcích je využito deiktického tvaru ruky D (vztyčený ukazovák stejně jako v ukazovacích či osobních zájmenech), který obloukem odkazuje buď nahoru, vedle, či dolů od výchozího bodu (výchozí osoby). Tento prostředek zde bude zapsán jako UKAZ:směr.

Příkladem této konstrukce je věta 53|. Na obrázku 43 je zobrazena část P:UKAZ:dolů/L:ON. Respondentka levou rukou odkazuje k výchozímu bodu, do nějž umístila posesora (strýce), a pravou rukou artikuluje výše popsany prostředek pro vizualizaci vztahu mezi ním a posesem (dcerou).

53| MŮJ OTEC JEHO STRÝC MÍT P:DCERA/L:ON P:UKAZ:dolů/L:ON
Strýc mého táty má dceru.

Obrázek 43: Příklad 53| – P:UKAZ:dolů/L:ON

Dalším příkladem je věta 54|, také se simultánní konstrukcí. Na obrázku 44 je zachycena část P:UKAZ:nahoru/L:UKAZ:nahoru. Výchozími body jsou místa, do nichž mluvčí umístila svou matku a svého otce, a koncovými body jsou místa, do nichž umístila rodiče matky a rodiče otce.

54| VLASTNÍ MŮJ MATKA OTEC OBA(ON+ON)
P:UKAZ:nahoru/L:UKAZ:nahoru MATKA OTEC P:OBA/L:OBA
NESLYŠÍCÍ
Rodiče obou mých rodičů jsou neslyšící.

Obrázek 44: Příklad 54| – P:UKAZ:nahoru/L:UKAZ:nahoru

Konstrukce se znakem OD

Napříč respondenty se v úkolu 1 (rodokmen) objevovaly konstrukce, v nichž byl použit znak OD (obrázek 45) ve významu „z čí strany, od koho“. Příkladem užití je otázka 55|. Zeshanová a Pernissová ve své práci (2008) podobnou konstrukci neuvádějí.

55| BABIČKA OD MATKA JEHO?

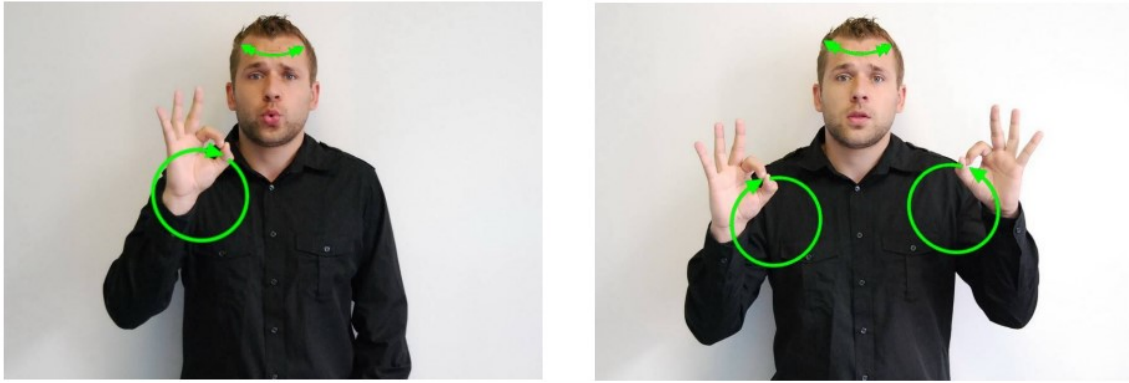
To je babička od jeho mámy? / To je babička ze strany jeho mámy?

Obrázek 45: Příklad 55| – OD

Znak NULA

V některých případech respondenti místo znaků NEMÍT/NEEXISTOVAT či NEMÍT, případně znaku NE, použili znak NULA (obrázek 46). Tento znak se vyskytoval v odpovědích, především v úkolu 3 (hledání rozdílů), jimiž chtěl respondent odpovědět na otázku svého komunikačního partnera záporně. O znaku NULA, jakožto jednom z způsobů manuální negace výpovědi či části výpovědi, píše také Lucie Hendrychová ve své práci Vyjádření negace v českém znakovém jazyce (2011). Zeshanová a Pernissová ve své práci (2008) užití podobného znaku neuvádějí.

Obrázek 46: Jednoruční a dvouruční podoba znaku NULA (Hendrychová, 2011, s. 67)³⁰

5.3.5 Srovnání s výsledky mezinárodního výzkumu

V této podkapitole budou stručně porovnány poznatky o posesivních konstrukcích v českém znakovém jazyce získané v rámci této diplomové práce a popsané v předchozích částech této kapitoly se závěry uvedenými v publikaci Zeshanové a Pernissové (2008), též popsány v předchozí kapitole této práce (konkrétně v podkapitole 4.5 Výsledky). Tyto závěry jsou shrnutím dat z analýzy 28 znakových jazyků.

5.3.5.1 Posesivní zájmena

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) byly v souvislosti s posesivními zájmeny vyčleněny dvě skupiny znakových jazyků – početnější skupina znakových jazyků, které rozlišují osobní a posesivní zájmena, a méně početná skupina těch, které tyto dva druhy zájmen nerozlišují. Český znakový jazyk spadá do první skupiny, jelikož v něm vedle osobních zájmen existují i samostatná posesivní zájmena. Zároveň je pro ně použit tvar ruky, který je v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) uveden jako jeden ze dvou nejrozšířenějších (viz 4.5.1 Posesivní zájmena). Stejně jako většina znakových jazyků zahrnutých v této publikaci také český znakový jazyk disponuje jen jedním paradigmatem posesivních zájmen.

5.3.5.2 Predikativní konstrukce

Shrnující výsledky z publikace Zeshanové a Pernissové (2008) se v rámci predikativních konstrukcí zaměřují pouze na kladné oznamovací věty. Nezahrnují tedy užití záporných znaků, které je pro český znakový jazyk popsáno v podkapitole 5.3.3 Predikativní posesivní konstrukce.

³⁰ Fotografie z práce Hendrychové (2011) byly použity namísto fotografií z vlastního materiálu kvůli zřetelnosti.

Zmiňují také znakový jazyk Adamorobe, který nedisponuje žádnou konstrukcí, jež by sloužila pouze k vyjádření posese – posese je vyjádřena pouze juxta pozicí posesora a posesa. Tato strategie byla zaznamenána i v jiných znakových jazycích, ale vždy jako alternativa k dalším konstrukcím. Také v českém znakovém jazyce byly elicitovány konstrukce, v nichž byli explicitně vyjádřeni jen posesor a posesum, uvažujeme o nich ale spíše jako o případu elipsy, tzn. vypuštění predikátu vlivem jazykové ekonomie (viz 5.3.3.4 Konstrukce s kvantifikátorem či modifikátorem).

Konstrukce založené na vyjádření existence

Konstrukce se znakem, který vyjadřuje existenci i posesi (existenciálou), byly doloženy ve většině popisovaných znakových jazyků zahrnutých do publikace (Zeshan – Perniss, 2008) a zaznamenány byly i v českém znakovém jazyce (4.3.3.1 Konstrukce se znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT). Shodným rysem je též to, že se tyto konstrukce zdají mít širší a univerzálnější užití než konstrukce se znaky založenými na významu „vzít si, popadnout, držet“ (viz dále), ačkoliv tři z dvanácti respondentů dávali v kladných oznamovacích větách přednost právě znaku MÍT (viz 5.3.3.3 Srovnání užívání znaků MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT a MÍT, NEMÍT).

Konstrukce založené na významu „vzít si, popadnout, držet“

V českém znakovém jazyce byly také zaznamenány konstrukce, v nichž je na pozici predikátu znak, z jehož formy lze usuzovat na původní význam související s významy „vzít si, popadnout, držet“ (pro český znakový jazyk popsáno v podkapitole 5.3.3.2 Konstrukce se znaky MÍT a NEMÍT). Stejně jako je uvedeno v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008), i v českém znakovém jazyce jsou tyto konstrukce používány např. i v kontextu rodinných vztahů, ne pouze s konkrétními posesy, které je reálně možné držet. Dále se zjištění shodují i v tom, že tyto konstrukce byly zaznamenány méně často než konstrukce s existenciálou (viz 5.3.3.3 Srovnání užívání znaků MÍT/EXISTOVAT, NEMÍT/NEEXISTOVAT a MÍT, NEMÍT).

Konstrukce s kvantifikátorem nebo modifikátorem v pozici predikátu

Publikace (Zeshan – Perniss, 2008) označuje konstrukce, v nichž na místě predikátu stojí kvantifikátor či modifikátor (např. adjektivní informace) vážící se k posesu, za poměrně běžné. Jako příklad je zde uvedena věta INDEX₁ CHILD-pl THREE, volně přeložená jako *Mám tři děti*. V českém znakovém jazyce byly takové konstrukce zaznamenány také. Zároveň byly elicitovány i konstrukce jim podobné, které však úplně neodpovídaly uvedenému vzoru – např. takové, v nichž bylo elidováno posesum (pravděpodobně z důvodů jazykové ekonomie), nebo

konstrukce obsahující pouze posesora a posesum (více v podkapitole 5.3.3.4 Konstrukce s kvantifikátorem či modifikátorem).

Belong-konstrukce

K *belong*-konstrukcím (viz také 4.2.1 Predikativní a atributivní konstrukce a 4.5.2 Predikativní konstrukce) je v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) uvedeno nejméně informací, jelikož k nim bylo získáno i nejméně dat. Autorky tato data a informace označují jako nejasné, jelikož rozdíly mezi nimi a *have*-konstrukcemi jsou jemné a těžko identifikovatelné. Stejná situace nastala i v rámci této diplomové práce, v níž byl navíc z analýzy jazykového materiálu vyřazen jediný elicitační úkol zaměřený na *belong*-konstrukce, jelikož se v něm nepodařilo elicitovat větší množství posesivních konstrukcí. Autorky publikace (Zeshan – Perniss, 2008) se domnívají, že v těchto konstrukcích bude hlavní roli hrát posesivní zájmeno v pozici predikátu. To se potvrdilo i v rámci rozhovoru nad dotazníkem s rodilou mluvčí českého znakového jazyka (viz 5.1 Dotazník), z něž vyplynulo, že zde hraje roli i ukazovací zájmeno – např. AUTO TEN MŮJ (to auto je moje).

5.3.5.3 Prostorový marker v posesivních a existenciálních konstrukcích

Zeshanová a Pernissová ve své publikaci (2008) upozorňují na úzký vztah mezi lokací, existencí a posesí (jak je zřejmé např. i z rozšířeného jevu, jímž je znak vyjadřující posesi i existenci, kterým disponuje i český znakový jazyk).

Prostorový marker v posesivních jmenných frázích

Jmenné fráze s posesivními zájmeny v sobě nesou prostorový marker už z indexikální povahy zájmen a stejně tomu je i u posesivních zájmen užívaných v českém znakovém jazyce.

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je však popsán ještě jeden způsob, jakým může být ve jmenných frázích prostor využit k vyjádření posesivního významu – posunutí substantivního či adjektivního znaku, který označuje posesum, ve znakovacím prostoru do místa, které označuje posesora (podrobněji viz 4.5.3 Prostorové markery v posesivních a existenciálních konstrukcích). Užití tohoto postupu má vždy určitá omezení (např. jen na znaky, které nejsou artikulovány v kontaktu s tělem) a zároveň si autorky pokládají otázku, zda tento postup skutečně vyjadřuje posesi, nebo je posesivní vztah jen inferován. Z rozhovoru s rodilou mluvčí českého znakového jazyka na podkladu dotazníku z výchozí práce (5.1 Dotazník) vyplynulo, že je možné tento postup použít i v českém znakovém jazyce, ale primárně v kombinaci s posesivními zájmeny. Pokud nejsou posesivní zájmena použita, je posesivní význam odvozen z celkového jazykového a situačního kontextu. To se potvrdilo

i analýzou elicitovaného materiálu (viz 5.3.4 Další konstrukce a prostředky), ačkoliv podrobný popis využití posunů v prostoru nebyl možný kvůli omezením daným technickým zázemím (absence vrchní kamery).

Prostorová flexe pro osobu, číslo a místo

V souvislosti s posesivními zájmeny je v publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) také uvedeno, že v některých znakových jazycích může být formou zájmena vyjádřen kromě osoby i plurál (např. opakováním základní formy znaku či přidáním půlkruhového pohybu). Nic podobného nebylo v rámci této diplomové práce pro český znakový jazyk zaznamenáno – doloženo bylo pouze opakování formy pro vyjádření přináležitosti k několika jednotlivcům. Z dotazníku (5.1 Dotazník) v souvislosti s tímto vyplynula otázka, zda se v tomto případě nejedná o opakované přivlastnění jedné osobě, z čehož při zobecnění můžeme inferovat plurál. Nicméně podle rodilé mluvčí posesivní zájmeno v českém znakovém jazyce inherentně plurál vyjádřit nemůže, k tomu je potřeba situační a jazykový kontext.

Co se týče znaků vyjadřujících posesivitu i existenci, tzv. existenciál (Zeshan – Perniss, 2008), právě u nich dochází v mnoha znakových jazycích k modifikacím v prostoru v největší míře. Autorky upozorňují na to, že v mnoha případech je těžké rozhodnout, zda umístění v prostoru vyjadřuje pouze existenci na daném místě, nebo je gramatikalizováno i pro vyjádření osoby a/nebo čísla. Jako příklad znaku, který mění orientaci prstů k rozlišení první a ne-první osoby, uvádějí znak MÍT/EXISTOVAT z německého znakového jazyka, který se svou manuální částí a fungováním zdá být velmi podobný znaku MÍT/EXISTOVAT z českého znakového jazyka (viz 5.3.3.1 Konstrukce se znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT). Zajímavé je, že Zeshanová a Pernissová v publikaci (2008) uvádějí, že napříč znakovými jazyky bylo nejvíce modifikací v prostoru identifikováno u záporných existenciál, ale znak NEMÍT/NEEXISTOVAT z českého znakového jazyka svou formu ani umístění v prostoru nijak nemění (pouze existují jednoruční a dvouruční varianty).

Publikace (Zeshan – Perniss, 2008) se v souvislosti s prostorovou flexí nezmiňuje o znacích pro posesi vycházejících z významů „vzít si, popadnout, držet“. Znak MÍT v českém znakovém jazyce podle dat získaných pro tuto diplomovou práci mění orientaci prstů v prostoru podle osoby (tj. posesora), ale zřejmě také podle umístění posesa (podrobněji v 5.3.3.2 Konstrukce se znaky MÍT a NEMÍT).

5.3.5.4 Odlišnosti podle sémantických oblastí

V publikaci (Zeshan – Perniss, 2008) je uvedeno, že se autoři snažili v získaných datech hledat rozdíly ve vyjádření posesivity podle sémantických oblastí (analogicky k datům z mluvených jazyků), ale většinou by pro vyvození závěrů bylo potřeba větší množství jazykových dat, a tudíž bylo možné uvést jen některá dílčí pozorování a tendence.

V některých znakových jazycích byla zaznamenána tendence nepoužívat posesivní zájmena se znaky označujícími rodinné příslušníky. Naopak v rámci této diplomové práce³¹ byla posesivní zájmena zaznamenána téměř výhradně v této souvislosti.

Zeshanová a Pernissová (2008) uvádějí, že se predikativní posesivní konstrukce v závislosti na sémantice posesa nebo posesora liší málokdy, ale výjimkou jsou části těla a nemoci – s těmi se totiž predikativní konstrukce napříč jazyky téměř nepoužívají. Pro český znakový jazyk bude zřejmě platit totéž – uvedla to rodilá mluvčí (5.1 Dotazník) a dokazuje to i fakt, že úkol zaměřený na tuto sémantickou oblast byl v této diplomové práci z analýzy vyřazen právě proto, že neelicitoval téměř žádné posesivní konstrukce (5.2.4.1 Elicitační úkoly).

³¹ Zde je na místě připomenout, že do analýzy byly zahrnuty pouze elicitací úkoly 1 (rodokmen) a 3 (hledání rozdílů). Úkoly 2 (lékař a pacient) a 4 (přiřazování obrázků) byly vyřazeny, protože elicitovaly velmi málo posesivních konstrukcí.

6 Závěr

Diplomová práce je prvním krokem na cestě k popisu prostředků, kterými český znakový jazyk disponuje pro vyjádření posesivních významů. K tomuto účelu byl využit výzkum (rozhovor s využitím dotazníku a elicitace posesivních konstrukcí) popsany v publikaci *Possessive and existential constructions in sign languages* (Zeshan – Perniss, 2008).

Nejprve byl na základě dotazníku veden rozhovor s lingvisticky vzdělanou rodilou mluvčí českého znakového jazyka a poté proběhlo šest sezení s celkem dvanácti respondenty. Během nich dostaly dvojice respondentů čtyři úkoly, které měly za cíl elicitovat posesivní konstrukce. Již během natáčení se ukázalo, že dva z úkolů pro tento cíl nebyly pro český znakový jazyk vhodné. Jeden z nich (hra lékař a pacient) potvrdil předpoklad, jenž vyplynul z rozhovoru s rodilou mluvčí, tj. že v kontextu nemocí a tělesných symptomů nejsou posesivní konstrukce v českém znakovém jazyce užívány téměř nikdy. V druhém úkolu (přiřazování obrázků, resp. poses k posesorovi) se respondenti vyjadřovali natolik úsporně, že obvykle ve výpovědi použili pouze znak označující posesora. Videonahrávky z těchto dvou úkolů byly proto z další analýzy vyřazeny.

Analýza elicitovaných atributivních posesivních konstrukcí v českém znakovém jazyce potvrdila (resp. nevyvrátila) existenci pouze jednoho typu posesivních zájmen v českém znakovém jazyce. Pozice posesivního zájmena vůči posesu zřejmě není vyhraněná, u jednotlivých respondentů se projeví různé tendence (viz 5.3.2 Atributivní posesivní konstrukce). Byly elicitovány i ojedinělé výpovědi, v nichž mluvčí místo posesivního zájmena použili zájmeno osobní – tato varianta byla přítom v rámci rozhovoru s rodilou mluvčí vyloučena jako nemožná. Mohlo by se ale také jednat o juxtapozici či elipsu.

Stejně jako mnohé jiné znakové jazyky i český znakový jazyk využívá v predikativních konstrukcích (viz 5.3.3 Predikativní posesivní konstrukce) dva druhy slovesných znaků realizujících dvě odlišná schémata – existenciální schéma (znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT) a schéma akce (znaky MÍT a NEMÍT). Při souhrnném posuzování všech dat byly znaky MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT výrazně užívanější, ale tři z pěti respondentů z nejmladší věkové kategorie vykazovali preferenci pro znak MÍT oproti znaku MÍT/EXISTOVAT. Mohlo by to značit jazykovou změnu, pro potvrzení této hypotézy by byla však potřeba analýza projevů většího vzorku respondentů. Stejně tak by další analýzu zasloužilo užití znaků MÍT/EXISTOVAT a NEMÍT/NEEXISTOVAT v souvislosti s hranicí a překryvem mezi posesivním a existenciálním významem a prostorový marker ve znacích

MÍT/EXISTOVAT a MÍT (zda je možná shoda jen s posesorem, nebo i s posesem). Dále byly identifikovány konstrukce s kvantifikátorem či modifikátorem, které jsou v jiných znakových jazycích také poměrně rozšířené, a další konstrukce jim podobné, v nichž se však pravděpodobně jedná o elipsu. Zachycen byl i další slovesný znak, MÁM, ale pouze v jednom případě.

Prostorové markery (viz 5.3.5.3 Prostorový marker v posesivních a existenciálních konstrukcích) nebylo možné přesně analyzovat, jelikož nebylo možné získat videozáznamy projevů respondentů s pohledem shora (a na nich identifikovat posuny artikulace znaků ve znakovacím prostoru). Kromě prostorových markerů inherentních v posesivních zájmech (viz 5.3.2 Atributivní posesivní konstrukce) a slovesných znacích MÍT/EXISTOVAT a MÍT (viz 5.3.3 Predikativní posesivní konstrukce) se i přesto podařilo zachytit několik příkladů užití prostorového markeru především v konstrukcích, v nichž mluvčí porovnával sebe a svého komunikačního partnera (viz 5.3.4 Další konstrukce a prostředky).

Menší prostor byl také věnován dalším zajímavým jevům (viz 5.3.4 Další konstrukce a prostředky) – tendenci nepřivlastňovat posesorovi, tj. osobě na obrázku, ale mluvčímu (u těchto konstrukcí vyvstává otázka, zda se nejedná o elipsu a zda nevyjadřují spíše význam „já mám na obrázku něco“ než „já mám něco“), konstrukci pro popis rodinných vazeb, konstrukcím se znakem OD a užití znaku NULA.

Z analýzy videonahrávek projevů mluvčích českého znakového jazyka vzešly závěry, které většinou potvrdily poznatky formulované rodilou mluvčí v odpovědích na otázky z dotazníku a které jsou zároveň analogické strukturám z jiných znakových jazyků popsaným Zeshanovou a Pernissovou (2008) – např. užívání pouze jednoho paradigmatu posesivních zájmen (v němž je použit tvar ruky, který je v posesivních zájmech napříč znakovými jazyky nejběžnější) nebo existence slovesného znaku realizujícího existenciální schéma (MÍT/EXISTOVAT) a znaku realizujícího schéma akce (MÍT) (viz 5.3.5 Srovnání s výsledky mezinárodního výzkumu).

Vyvstaly také otázky, které zůstávají nezodpovězené – např. jaká je v konkrétních případech interpretace užití znaku MÍT/EXISTOVAT (tj. hranice mezi posesivním a existenciálním významem), zda se znaky MÍT/EXISTOVAT a MÍT mohou v prostoru shodovat nejen s posesorem, ale i posesem (u znaku MÍT se zdá, že tomu tak je) nebo zda je preference pro znak MÍT oproti znaku MÍT/EXISTOVAT u tří z pěti nejmladších respondentů důkazem jazykové změny. Prostor pro další zkoumání otevírají také jevy, které v získaných

datech nebyly dostatečně zastoupeny – např. slovesný znak MÁM, který byl zaznamenán jen jednou.

7 Seznam použitých zdrojů

AIKHENVALD, Alexandra Y. a Robert M. W. DIXON, ed., 2017. Introduction: Linguistic Typology – Setting the Scene. In: AIKHENVALD, Aleksandra Y. a Robert M. W. DIXON. *The Cambridge Handbook of Linguistic Typology*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–36. ISBN 978-1-107-09195-5. Dostupné také z: https://researchonline.jcu.edu.au/47572/1/47572_Aikhenvald%20and%20Dixon_2017_front%20pages.pdf

ČERMÁK, František, 2001. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 3., dopl. Praha: Karolinum. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0154-0.

ELAN (Version 6.4), 2022. Nijmegen: Max Planck Institute for Psycholinguistics, The Language Archive. Dostupné také z: <https://archive.mpi.nl/tla/elan>

HEINE, Bernd, 1997. *Possession: cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-511-58190-4.

HEINE, Bernd, 2006. *Possession: Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. 1-st paperback version. Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge studies in linguistics. ISBN 978-0-521-55037-6.

HENDRYCHOVÁ, Lucie, 2011. *Vyjádření negace v českém znakovém jazyce*. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

MACUROVÁ, Alena a Radka NOVÁKOVÁ, 2008. Poznáváme český znakový jazyk: Český znakový jazyk v kontaktu. *Speciální pedagogika* [online]. **18**(4), 278–298 [cit. 2023-06-12]. ISSN 1211-2720. Dostupné z: <http://dspace.specpeda.cz/handle/0/434>

MAREŠ, Jindřich, 2011. *Orální komponenty v českém znakovém jazyce*. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

NOVÁKOVÁ, Radka, Romana PETRÁŇOVÁ, Lucie ŠTÁDLEROVÁ, a kol., 2022. *Popisy referenčních úrovní A1–B2 pro český znakový jazyk* [online]. Národní pedagogický institut České republiky [cit. 2023-07-25]. ISBN 978-80-7578-102-4. Dostupné z: <https://cefr-czj.npi.cz/download>

- PFAU, Roland a Ulrike ZESHAN, 2016. Positive signs: How sign language typology benefits deaf communities and linguistic theory. *Linguistic Typology* [online]. 2016, **20**(3), 547–559 [cit. 2023-06-12]. Dostupné z: https://pure.uva.nl/ws/files/25923050/_Linguistic_Typology_Positive_signs_How_sign_language_typology_benefits_deaf_communities_and_linguistic_theory.pdf
- PIŤHA, Petr, 1991a. K popisu přivlastňovacích adjektiv I. *Slovo a slovesnost*. **LII**(1), s. 4–9. Dostupné také z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3374>
- PIŤHA, Petr, 1991b. K popisu přivlastňovacích adjektiv II. *Slovo a slovesnost*. **LII**(2), s. 81–88. Dostupné také z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3391>
- PIŤHA, Petr, 1992. *Posesivní vztah v češtině*. Praha: AVED.
- ŠTĚPÁN, Josef, 1985. Ke kategorii posesivity a jejímu ztvárnění v jazycích. *Slovo a slovesnost*. **XLVI**(1), s. 20–27. Dostupné také z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3002>
- VLKOVÁ, Jiřina, 2018. *Mluvní komponenty v českém znakovém jazyce*. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- ZAHUMENSKÁ, Jitka, 2009. *Adjektiva v českém znakovém jazyce?*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- ZESHAN, Ulrike a Pamela PERNISS, ed., 2008. *Possessive and existential constructions in sign languages*. Nijmegen: Ishara Press. ISBN 978-90-8656-004-2.
- ZESHAN, Ulrike, 2008. Roots, leaves and branches – The typology of sign languages. In: DE QUADROS, Ronice Müller. *Sign Languages: spinning and unraveling the past, present and future. TISLR9, forty five papers and three posters from the 9th Theoretical Issues in Sign Language Research Conference, Florianopolis, Brazil, December 2006*. Petrópolis/RJ, Brazil: Editora Arara Azul, s. 671–695. ISBN 978 85 89002 27 0. Dostupné také z: http://clok.uclan.ac.uk/9632/1/9632_Zeshan.pdf
- ZESHAN, Ulrike, ed., 2006. *Interrogative and negative constructions in sign languages*. Nijmegen: Ishara Press. ISBN 90-8656-001-6.
- ZIMEK, Rudolf, 1960. K chápání posesivnosti. In: BOSÁK, Ctirad, Alexandr Vasiljevič ISAČENKO, Alois JEDLIČKA a Oldřich LEŠKA. *Rusko-české studie: Jazyk a literatura II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 131–156.

8 Seznam obrázků

Obrázek 1: Cíle typologie znakových jazyků (Zeshan, 2008, s. 674).....	19
Obrázek 2: Znakové jazyky, které byly zahrnuty do výzkumu (Zeshan – Perniss, 2008, s. 10–11).....	29
Obrázek 3: Nejběžnější tvary rukou v posesivních zájmenech (Zeshan – Perniss, 2008, s. 16)	31
Obrázek 4: Typy zájmen v ruském znakovém jazyce (Zeshan – Perniss, 2008, s. 17).....	31
Obrázek 5: Příklad double subject strategy (Zeshan – Perniss, 2008, s. 19).....	33
Obrázek 6: Znak HAVE-IN-HAND (MÍT-V-RUCE) z jihokorejského znakového jazyka (Zeshan – Perniss, 2008, s. 20).....	33
Obrázek 7: Příklad konstrukce s kvantifikátorem v pozici predikátu z indo-pákistánského znakového jazyka (Zeshan – Perniss, 2008, s. 20)	34
Obrázek 8: Příklady atributivní posese a predikativní <i>belong</i> -konstrukce z tureckého znakového jazyka (Zeshan – Perniss, 2008, s. 21)	34
Obrázek 9: Příklady prostorového markeru v posesivní jmenné frázi z amerického znakového jazyka (Zeshan – Perniss, 2008, s. 22–23)	35
Obrázek 10: Znak HAVE/EXIST (MÍT/EXISTOVAT) z německého znakového jazyka – v neutrálním prostoru (vlevo, obecný význam) a s referencí k první osobě (vpravo) (Zeshan – Perniss, 2008, s. 24).....	36
Obrázek 11: Příklad konstrukce ze sémantické oblasti části těla a nemoci z jordánského znakového jazyka (JÁ BOLEST:hlava – „Bolí mě hlava“) (Zeshan – Perniss, 2008, s. 26) ...	37
Obrázek 12: Příklad konstrukce ze sémantické oblasti části těla a nemoci z hongkongského znakového jazyka (JÁ HOREČKA – „Mám horečku“) (Zeshan – Perniss, 2008, s. 26).....	37
Obrázek 13: Posesivní zájmena z českého znakového jazyka (MŮJ, TVŮJ).....	39
Obrázek 14: MÍT/EXISTOVAT (vlevo: shoda s mluvčím, vpravo: shoda s adresátem).....	41
Obrázek 15: NEMÍT/NEEXISTOVAT	42
Obrázek 16: MÍT (nahore: shoda s mluvčím, dole: shoda s adresátem)	42
Obrázek 17: NEMÍT	43

Obrázek 18: Materiály pro úkol 2 (lékař a pacient) – sada A.....	45
Obrázek 19: Materiály pro úkol 3 (hledání rozdílů) – originální barevné obrázky.....	45
Obrázek 20: Materiály pro úkol 3 (hledání rozdílů) – obarvené obrázky	46
Obrázek 21: Materiály pro úkol 4 (přirazování obrázků) – sada A.....	47
Obrázek 22: Respondenti – rozložení dle pohlaví.....	49
Obrázek 23: Respondenti – rozložení dle věku	49
Obrázek 24: Respondenti – rozložení dle stavu sluchu (sebedeterminace).....	50
Obrázek 25: Respondenti – rozložení dle stavu sluchu rodičů.....	51
Obrázek 26: Respondenti – rozložení dle jazyka komunikace v užší rodině	51
Obrázek 27: Respondenti – rozložení dle místa pobytu v průběhu života	52
Obrázek 28: Uspořádání studia pro úkoly 1–3	Chyba! Záložka není definována.
Obrázek 29: Uspořádání studia pro úkol 4	Chyba! Záložka není definována.
Obrázek 30: Analýza v programu ELAN verze 6.4.....	56
Obrázek 31: Tabulka v programu Excel	57
Obrázek 32: Posesivní zájmena (vlevo: MŮJ, vpravo: TVŮJ)	59
Obrázek 33: MÍT/EXISTOVAT (vlevo: shoda s mluvčím, vpravo: shoda s adresátem).....	61
Obrázek 34: NEMÍT/NEEXISTOVAT	62
Obrázek 35: Příklad 15 – MÍT/EXISTOVAT _(orientace prstů k pasivní ruce)	63
Obrázek 36: MÍT (nahore: shoda s mluvčím, dole: shoda s adresátem)	66
Obrázek 37: MÍT (méně častá varianta)	66
Obrázek 38: NEMÍT	67
Obrázek 39: Poměr predikativních konstrukcí podle použitého znaku.....	69
Obrázek 40: Poměr predikativních konstrukcí podle použitého znaku – rozložení MÍT, NEMÍT mezi respondenty.....	70
Obrázek 41: Příklad 45 – MÁM	73
Obrázek 42: Příklad 52 – DVA _(v prostoru blíže k mluvčímu) , TŘI _(v prostoru blíže druhému respondentovi)	74
Obrázek 43: Příklad 53 – P:UKAZ:dolů/L:ON	75

Obrázek 44: Příklad 54 – P:UKAZ:nahoru/L:UKAZ:nahoru	76
Obrázek 45: Příklad 55 – OD	76
Obrázek 46: Jednoruční a dvouruční podoba znaku NULA (Hendrychová, 2011, s. 67)	77

9 Seznam tabulek

Tabulka 1: Predikativní konstrukce	23
Tabulka 2: Predikativní a atributivní konstrukce.....	23
Tabulka 3: Seznam analyzovaných videí.....	56

Příloha 1 Plná verze dotazníku

(Zeshan – Perniss, 2008, s. 256–274)

256 APPENDIX

PART I. Attributive possession

The relationship between a possessor and a possessum can be expressed within an NP, and the resulting construction is a phrase, not a complete sentence/clause. This kind of construction is known as ‘attributive possession’. The possessor can be a noun or a pronoun. In the latter case, we get phrases like “my pen”, “his brother”, “their work”, etc., in the former case, we get phrases like “the teacher’s house”, “the roof of the house”, “Peter’s car”, etc.

A. Pronominal possessors

*A.1 Use of personal pronouns as possessive

Is it possible in your sign language to use personal pronouns in a possessive sense? This is like saying “I brother” for “my brother”, or “she car” for “her car”. If pronouns use index finger pointing in your sign language, this construction looks like index finger pointing together with the sign for the possessum. An example from Indian Sign Language is this:

(ex. 1) INDEX1 COMPUTER WORK CAN INDEX3? _____ yes/no
‘Can s/he work on my computer?’

where INDEX1 COMPUTER expresses ‘my computer’.

[] It is not possible in my sign language to use personal pronouns in a possessive sense. → Go to question A.2.

[] It is possible in my sign language to use personal pronouns in a possessive sense.

*A.1.1 What are the possible word orders?

- [] pronoun - possessum
- [] possessum – pronoun
- [] pronoun -. possessum – pronoun
- [] possessum – pronoun - possessum

Give some examples (appr. 3-5) of this construction.

A.1.2 If more than one order is possible, is there any difference in meaning or usage?

*A.2 Possessive pronouns

Does your sign language have a separate set of possessive pronouns (“my”, “your”, etc.) in addition to the personal pronouns? Note that there may be more than one

set of possessive pronouns. Some North-American Indian languages use a separate set of possessive pronouns for alienable and a different set for inalienable possession, so that “my” in “my sister” is different from “my” in “my cup”. Or there may be another set of emphatic possessive pronouns meaning “my, your... *own*”. Some sign languages have a separate set of pronouns for polite forms, e.g. ‘you’, as said to address your child, versus ‘you(polite)’, as said to address your boss. These pronouns are called ‘honorific pronouns’ and should not be confused with possessive pronouns.

No, there are no separate possessive pronouns in my sign language. → Go to question A.3.

There is one set of possessive pronouns in my sign language.

There are several sets of possessive pronouns in my sign language (if this is the case, complete a separate column for each pronoun type in A.2.1). Russian Sign Language has three different possessive pronouns; we have not found more than three in any sign language yet.

*A.2.1 List the set of possessive pronouns (tick the boxes for which there is a separate sign in your sign language):

			<i>category</i>	<i>comments/explanations</i>
☐	☐	☐	impersonal	That is, not marked for person, like saying ‘(someone’s)own’ instead of ‘my/your... own’
☐	☐	☐	1st person singular (‘my’)	In many languages 1st person is special in some way. For example, the use of different handshapes in the Korean Sign Language pronoun paradigms are special for 1st person only.
☐	☐	☐	2nd person singular (‘your’)	
☐	☐	☐	3rd person singular (‘his/her/its’)	Most sign languages have no gender distinctions. However, sometimes we do see gender marking. For example, Polish Sign Language has a special form for feminine possessive ‘her’, with its own handshape.
☐	☐	☐	Dual (‘of the two of us/you/them’)	In personal pronouns, person distinctions in dual number can be very precise in many sign languages, so that it is possible to specify ‘you and me’, ‘you and s/he’, ‘me and s/he’ etc. Please state the possible possessive forms in your sign language, if any. If other numbers are possible (3, 4, 5...), state these also.

[]	[]	[]	1st person plural ('our')	There are often special restrictions on first person plural in sign languages.
[]	[]	[]	2nd person plural ('your (pl)')	
[]	[]	[]	3rd person plural ('their')	There may be no difference between second and third person forms in either the singular or the plural or in both, in which case you may prefer the term "non-first" person.
[]	[]	[]	1st person unmarked for number	Some sign languages have general forms that show person, but are unmarked for number, as in Indo-Pakistani Sign Language. In this case, 1st person possessive can mean both 'my' and 'our'.
[]	[]	[]	2nd person unmarked for number	
[]	[]	[]	3rd person unmarked for number	

Give a few examples (appr. 3-5) of the use of NPs with possessive pronouns. If there is any additional information for your sign language based on the comments/explanations above, such as information about gender marking, first person, impersonal, etc., please explain it at this point and give an example of the use of the sign(s) in question.

*A.2.2 Possessive pronouns can be of various types. For example, Turkish Sign Language has a set of general possessive pronouns ('my', 'your'...), and one impersonal form for emphatic possessive ('(someone's) own'). Indian Sign Language only has a set of emphatic possessives ('my own', 'your own'...), and otherwise uses personal pronouns as possessives. Russian Sign Language has locative/existential possessive pronouns that are closely related to deictic pointing. There may also be more specialised uses, such as special possessive pronouns to be used only with inalienable possession. On the other hand, Chinese Sign Language has no possessive pronouns at all. Which of the following possessive pronoun types exists in your sign language?

- general possessive ('my')
- emphatic possessive ('my own')
- possessive locational/existential ('my ... there', 'my existing...')
- possessive inalienable (used only with kinship terms, body parts)
- possessive alienable (used with common objects)
- other type:..... (explain)

A.2.3 What are the possible word orders for possessive NPs in your sign language?

- noun - possessum
- possessum -noun
- noun - possessum -noun
- possessum -noun - possessum

A.2.4 If more than one order is possible, is there any difference in meaning or usage?

Note: Be careful not to include predicative possession here. In some sign languages, it is possible to have an order as in CAR MY, but this does not mean 'my car', it means 'The car is mine' and is a complete sentence.

*A.2.5 For which of the following semantic categories can you use a construction with a possessive pronoun in your sign language?

- kinship terms (e.g. my sister, our grandfather, your wife)
- body parts (e.g. his head, my hands, your heart)
- concrete objects (e.g. her car, their computers, my house)
- abstract concepts (e.g. my idea, your time, our freedom)

Give an example from each category.

If you do not use a possessive pronoun for some of these categories, what do you use instead? There are at least two other possibilities: You may use a personal pronoun instead (e.g. YOU PARENTS 'your parents'), or there may be no marking at all (e.g. PARENTS '(someone's) parents', with the possessor understood from the context. For example, unmarked possession is used commonly in Turkish Sign Language with kinship terms, but not with other possessum types. It may be possible to use more than one structure, with slight differences in meaning.

B. Nominal possessors

The possessive relationship between a nominal possessor and a nominal possessum can be marked in various ways. In sign languages, some of the common structures involve personal or possessive pronouns ('father his car'), possessive markers in between possessor and possessum ('father POSS car'), and possessor and possessum

next to each other without any overt marking ('father car'). Possessive markers are sometimes borrowed from a spoken language, e.g. in Auslan (from English) or in Korean Sign Language (from spoken Korean). Please identify the pattern or patterns that are found in your sign language, and give examples (there may be more than one pattern used in your sign language).

* B.1 Juxtaposition

Juxtaposition means that possessor and possessum are just put next to each other without any overt possessive marking, as in these examples from Turkish Sign Language:

(ex.2) CAR HEADLIGHTS

'the headlights of the car'

(ex.3) WOMAN WORK

'the woman's job'

My sign language does not use this construction. → Go to question B.2

My sign language uses this construction.

Give a few examples (appr. 3-5). |

*B.2 Overt marking

In spoken languages, possession in NPs is often marked overtly, commonly by affixes. The marking can be on the possessor (as the genitive 's in English), or on the possessum, or on both (as in Turkish). Another possibility is to have a linker item that belongs to neither the possessor nor the possessum, as is the case in Tagalog. Some sign languages also use overt possessive markers. For example, Auslan has a sign derived from English 's, and American Sign Language uses a possessive pronoun (FATHER HIS CAR). It may be difficult to decide where exactly the possessive marker belongs. Korean Sign Language has a possessive marker in between possessor and possessum, e.g. FEMALE POSSESSIVE LECTURE 'the woman's lecture', where POSSESSIVE is an uninflecting particle, and it is not clear whether the particle marks the possessor, the possessum, or the relation as such.

My sign language does not use overt marking of possession in NPs.

→ Go to question A.4

My sign language uses overt marking of possession in NPs.

*B.2.1 What is the strategy in your sign language for marking the possessive relationship?

- Use of a personal pronoun (e.g. WOMAN INDEX BOOK ‘the woman’s book’)
 - Use of a possessive pronouns (e.g. WOMAN HER BOOK)
 - Use of a sign derived from a spoken language (e.g. WOMAN “S” BOOK)
 - Use of another sign (e.g. WOMAN POSSESSIVE BOOK)
 - Other strategy (e.g. affix, spatial marking, more than one marker):.....
- Give a few examples (appr. 3-5) for each strategy.

B.2.2 Characteristics of possessor and possessum

If you have identified more than one structure in section B (e.g. both juxtaposition and use of a possessive marker), please indicate which of the constructions is used in which context. Tick the context where you can use each construction, and give an example for each possibility:

	juxtaposition of possessor and possessum can be used with	overt marking of possession can be used with
a) human possessor (the boy’s toys, the baby’s bed, the director’s keys)	☐	☐
b) inanimate possessor (the flag of the country , the school’s budget)	☐	☐
c) part-whole relationship (the roof of the house , the cover of the book)	☐	☐
c) kinship possessum (the girl’s family , the woman’s daughters)	☐	☐
d) body part possessum (the person’s head , the child’s hands)	☐	☐
e) abstract concept possessum (the student’s idea , the time of the lesson)	☐	☐

***C. Spatial marking**

Apart from personal or possessive pronouns, is there any spatial mechanism used in attributive possessive constructions in your sign language? For example, is it possible to shift a sign in space to indicate who is the owner? This is an example from Tanzania Sign Language:

- (ex.4) NAME (index finger making a circle on the palm of the non-dominant hand) 'name'
 NAME_i (index finger making a circle while pointing at the signer's chest) 'my name'
 NAME_r (index finger making a circle while pointing at the addressee) 'your name'

- There is no such mechanism in my sign language. → Go to section D.
 There is a spatial mechanism for marking possession in my sign language.

*C.1 How is the spatial marking of possession used?

- It is used by itself as the only way of marking possession.
 It must be combined with another marker of possession (e.g. a possessive pronoun)
 It can be used either by itself or in combination with another marker of possession
 Give a few examples (appr. 3-5) for each possibility.

*C.2 Spatial marking of possession may be restricted to only a few signs. For example, some younger German Sign Language signers use the sign PROBLEM signed either on the body ('my problem'), or away from the body ('your/his/her problem'), but this is an exception and the spatial mechanism is not used with other signs. If your sign language uses a spatial mechanism, how productive or restricted is its use?

- It can be used freely with any sign whose form allows it to be shifted in space.
 It is used only with a few signs. (In this case, please list the signs.)

PART II. Predicative possession

If possession is expressed in a complete sentence, this is called predicative possession. We can distinguish between two different kinds of predicative possession: The 'have'-construction (see D.1) and the 'belong'-construction (see D.2).

D. Basic 'have'-construction

In the 'have'-construction, the focus of the utterance is on the possessor. For example, we talk about a particular person and then go on to say what that person has. In the prototypical instances of a 'have'-construction, the possessor is human and definite, while the possessum is inanimate and indefinite, such as 'Our neighbour has a garden', 'I have a credit card', etc. In this most basic pattern, the possessum is not

modified or quantified. In the following sub-sections, please identify the pattern(s) used in your sign language for expressing a basic 'have'-construction (there may be more than one pattern).

***D.1 Existential pattern**

In this pattern, a sign expressing existence is used to express possession as well. This pattern is common in spoken languages, and also very widespread in sign languages, as in these examples from Indian Sign Language:

(ex.5) PROBLEM EXIST

'There is a problem.'

(ex.6) INDEX-1 HOUSE EXIST

'I have a house.' (lit.: 'I, a house exists.')

My sign language does not use this construction. → Go to question D.2

My sign language uses this construction.
Give a few examples (appr. 3-5).

***D.1.1 How is negative existence/possession expressed in your sign language?**

Use the positive existential together with a negator (two separate signs: EXIST NOT)

Use a different negative existential sign (NOT-EXIST as one sign, that is, 'negative suppletion', where positive and negative counterparts are not formationally related to each other; this is common in both signed and spoken languages)

Give 2 examples. (Further questions about negative existentials are asked in Part III.)

***D.1.2 The existential sign is often an uninflected particle. In some sign languages, however, the existential sign can be inflected. Usually, some kind of spatial morphology is involved. For example, in German Sign Language the finger tips face the signer when the existential has first person reference ('I have'), but are directed away from the signer for second and third person. In Korean Sign Language, the negative existential ('there is no...', 'don't have') can have an added movement path, as in this example:**

(ex.7) SHELF BOOK NOT-EXIST:signed along location of shelf
'There are no books on the shelf.'

Non-spatial morphology is also possible in principle (e.g. repetition, use of two hands instead of one), but not yet attested.

Can the existential/possessive sign be inflected in your sign language?

No. → Go to question D.2

Yes, it can inflect for:

location

person

number

other:..... (explain)

function of the inflection is not clear
(explain)

Give a few examples (appr. 3-5) of the use of the inflected
existential/possessive.

*D.2 Locative pattern

In this pattern, the expression of location and possession is done in the same way. If this is the case, there is often also no distinction between location and existence, and all three are expressed in the same way. Sign languages may use a predicative index pointing sign for this construction. Examples from Kata Kolok (a village sign language in Bali):

(ex.8) HOUSE INDEX-left

‘The house is over there.’

‘There is a house.’

‘S/he has a house.’

My sign language does not use this construction. → Go to question
D.3

My sign language uses this construction.

Give a few examples (appr. 3-5).

*D.3 Action pattern

The action pattern involves a sign for a taking or grasping action being used to express possession. Sometimes the same sign is used for ‘take’ (or ‘grasp,hold,grab’) and ‘have’ in the present-day language, sometimes the present-day sign for ‘take’ may be different from the present-day sign for ‘have’. In the latter case, the iconicity of the possessive sign may still reveal its origin from the ‘take’-concept.

My sign language does not use this construction. → Go to question
D.4

My sign language uses this construction.

Give a few examples (appr. 3-5) of a basic possessive sentence (such as
‘I have a ...’)

Give 2 examples of a sentence with the verb “take” (or ‘grasp,hold,grab’) in its lexical meaning (such as ‘I grabbed a ...’)

D.4 Zero marking

In some languages, there can be zero marking of particular existential and/or locative predications, that is, there is no word or morpheme expressing this function. If the same construction is used for possession as well, then possession will also have zero marking. Some Uto-Aztecan languages in South America have zero-marked existential predications. In such a case, we expect some intonational features in these utterances, as if saying *house* (with a particular intonation) for “There is a house.” or *I house* (with a particular intonation) for “I have a house.” In sign languages, we would expect some non-manual features with zero marking. Kata Kolok may be an example of zero marking, although this is not certain yet. Possible examples:

(ex.9) INDEX-1 HOUSE
‘I have a house.’

(ex.10) MAN HAT
‘The man has a hat.’

- My sign language does not use this construction. → Go to question D.5
 My sign language uses this construction.
 Give a few examples (appr. 3-5)

D.5 Other pattern

If the pattern in your sign language is different from those given above, please describe it in your own words and give five examples of its use. For instance, the basic pattern might combine features of several of the above types. One basic possessive pattern in South Korean Sign Language involved a combination of two signs, the first one being a sign for ‘taking, grabbing’ (action pattern), the second one an existential particle (existential pattern). Or the basic possessive pattern may depend on particular non-manual features instead of or in addition to manual signs. If you are not able to decide which of the above patterns applies to your sign language, also describe this here with examples.

D.6 Use of more than one pattern

To express the *basic ‘have’-construction* (human possessor and inanimate, unmodified possessum as in ‘I have a car.’), does your sign language use more than one of the above patterns? (Be careful to consider only the basic ‘have’-construction. Other kinds of ‘have’-constructions are covered under section E.)

- No, there is only one pattern. → Go to section E
 Yes, there is more than one pattern used in my sign language.

If so, can you comment on the difference between the patterns? Are they in free variation, or based on any linguistic distinctions? Is there any difference in meaning between the different patterns, or are there differences in usage related to the age of signers, situation of signing, etc.?

E. Extended patterns for 'have'-constructions

Having identified the basic pattern(s) for the 'have'-construction in your sign language, please consider whether the following sentence types are also expressed in the same way, or whether they are expressed differently.

E.1 Possessum categories

This sub-section is still about statements with an unmodified possessum item. Sentences with modified or quantified possessum, such as 'He has **two** brothers', 'I have **good** eyes', and the like, fall under section E.2. Questions and negative sentences fall under section E.4. This section is about the type of possessum. For some types of possessum items, your sign language may use a separate construction that is different from the basic 'have'-construction in section D. For example, saying 'Lea has a brother' may be different from saying 'Lea has a car' or 'Lea has an idea.'

*E.1.1 Inalienable possession: Kinship terms

In this type, the possessum is a kinship term (e.g. 'The director has a **daughter**', 'I have **siblings**'). This kind of sentence does not make much sense with some kinship terms (e.g. one would not usually say things like 'I have a mother'), but is fine with others (siblings, sons, daughters, in-laws, uncles). In your sign language, how do you express sentences with a kinship term as possessum?

- Use the same basic 'have'-construction as identified in section D.
 Use a different construction, namely:.....

Regardless of whether the construction is different from or the same as in section D, give 2 examples with a kinship term as possessum.

*E.1.2 Inalienable possession: Body parts and physical states

In this type, the possessum is a body part or refers to a physical state (e.g. 'I have a fever.', 'I have blue eyes.'). Some spoken and sign languages do not use a 'have'-construction in this case. Instead, you may just say, for instance, 'My head hurts.', or '(The) head (is) pain(ful).' For example, in spoken Hindi you say 'There is pain in my head.' instead of 'I have a headache', and you say 'Her eyes are blue.' instead of 'She has blue eyes.' Compare these examples from Turkish Sign Language:

(ex.11) INDEX-1 CAR EXIST
 'I have a car.'

(ex.12) (INDEX-1) HEAD PAIN
'I have a headache.'

In your sign language, how do you express sentences with a body part or a physical state as possessum?

- Use the same basic 'have'-construction as identified in section D.
 Use a different construction, namely:.....

Regardless of whether the construction is different from or the same as in section D, give 2 examples with a body part as possessum.

*E.1.3 Abstract possessum

In this type, the possessum is an abstract item (e.g. 'have an idea, 'have time'), and these may have to be expressed differently. In Korean Sign Language, for instance, you can only use the existential pattern with some abstract items, but cannot use the action pattern with the "take/grasp" sign. Compare these examples:

(ex.13) INDEX-1 HOUSE GRASP EXIST
'I have a house.'

(ex.14) INDEX-1 TIME EXIST
'I have time.'

but: (ex.15) *INDEX-1 TIME GRASP EXIST is not possible.

Abstract possessum items can also refer to psychological and mental states (feelings, thoughts). In spoken German, you can say the equivalent of 'I have fear.' (instead of 'I am scared. '), and you use the same construction as in 'I have a car.' But in many other spoken languages, psychological and mental states are expressed differently, often involving metaphors such as 'My heart beats.' to say 'I am scared.'

In your sign language, how do you express sentences with an abstract item as possessum?

- Use the same basic 'have'-construction as identified in section D.
 Use a different construction, namely:.....

Regardless of whether the construction is different from or the same as in section D, give 2 examples with an abstract item as possessum.

*E.2 Modified possessum

So far we have looked at simple cases of indefinite, unmodified possessum items. When the possessum is modified (e.g. 'have a new computer') or quantified (e.g. 'have two computers'), this may or may not result in a different construction being

used. In English, the basic 'have'-construction is the same for both modified and unmodified possessum, but some sign languages use a different construction in the case of a modified possessum. These examples are from Indo-Pakistani Sign Language:

(ex.16) INDEX-1 CHILDREN EXIST
'I have children.'

(ex.17) INDEX-1 CHILDREN THREE
'I have three children.' (lit. 'My children are three.')

(ex.18) INDEX-2 CHILDREN EXIST?
_____ yes/no
'Do you have children?'

(ex.19) INDEX-2 CHILDREN NUMBER+Q
_____ wh
'How many children do you have?' (lit. 'How many are your children?')

It is *not* possible to sign something like *INDEX-1 CHILDREN EXIST THREE. The constructions in (ex.17) and (ex.19) are called 'predicative quantifier/modifier constructions'. This construction may be used only with quantifiers (as in some North-American Indian languages), or with both quantifiers and modifiers (as in Indo-Pakistani Sign Language).

In your sign language, how do you express a modified or quantified possessum?

[] Use the same basic 'have'-construction as identified in section D.

Give two examples each for quantified and/or modified possessum.

[] Use a predicative quantifier/modifier construction.

Give two examples each for quantified and/or modified possessum.

[] Use another construction different from both of these.

Give two examples each for quantified and/or modified possessum, and explain how they are different from the basic pattern.

E.3 Inanimate possessor

Possessors are typically animate, especially human. However, we sometimes find inanimate possessors also. This may be in the form of part-whole relationships, or the association between possessor and possessum may be temporary, for example:

Type of sentence:

- Part-whole relationship

Examples:

Indian taxis have three wheels.

The wall has a hole.

The house has white walls and a red roof.

Type of sentence:	Examples:
- Temporary possession	The meeting room has 25 chairs in it. The printer has enough paper. In autumn the trees have colourful leaves.

In sign languages, sentences with inanimate possessors are often different from the basic 'have'-construction. Signers might use the sign space to indicate part-whole relationships (e.g. WALL HOLE:in wall), or the predicative quantifier/modifier construction may be applicable sometimes (e.g. 'The car wheels are three.'). Which strategies can you use in your sign language for these kinds of sentences (there may be more than one possibility)?

- Use the basic 'have'-construction. (e.g. PRINTER PAPER EXIST)
- Use a spatial construction where the signs are placed in sign space. (e.g. WALL HOLE:in wall)
- Use a predicative quantifier/modifier construction (e.g. INDIAN TAXI WHEEL THREE)
- Other strategy, namely:.....

Give 3 examples each from your sign language for expressing part-whole relationships and temporary possession.

E.4 Other clause types for 'have'-constructions

In this section, please give 2 examples of questions and negative sentences for each of the following types of possession:

Sentence types:	Examples:
- Basic pattern	'Do you have a mobile phone?'
	'The director has no mobile phone.'
- Kinship terms	'How many siblings do you have?'
	'I don't have any children.'
- Body parts	'Does she have long hair?'
	'I don't have green eyes.'
- Abstract possessum	'Do you have a good idea?'
	'I don't have time.'
- Part-whole relation	'How many windows does the house have?'
	'The trees have no leaves in winter.'

F. 'Belong'-construction

In a 'belong'-construction, the focus of the utterance is on the possessum, for example, we first mention some object and then say who it belongs to. These are sentences such as 'That bicycle is mine.', 'The house belongs to his sister.', and the like. The possessum in a 'belong'-construction is typically definite. Signed and

spoken languages typically use different structures for ‘have’-constructions and ‘belong’-constructions. For example, Turkish Sign Language uses an existential particle EXIST in the ‘have’-construction (ex.20), but the ‘belong’-construction has a possessive pronoun in predicative function (ex.21). If the possessum is definite, the ‘have’-construction is very strange, if not ungrammatical (ex.22).

(ex.20) INDEX-1 CAR EXIST

‘I have a car.’

‘have’-construction (indefinite possessum CAR)

(ex.21) CAR INDEX POSS-1

‘The car is mine.’

‘belong’-construction (definite possessum CAR INDEX)

(ex.22) ??INDEX-1 CAR INDEX EXIST

?‘I have the car.’

The range of possibilities for the ‘belong’-construction is smaller than for the ‘have’-construction, that is, there are fewer construction types that have been found across languages.

*F.1 ‘Belong’-construction with a predicative pronoun

A ‘belong’-construction can be expressed by using a pronoun in predicative function, as in English “It is *mine*.” This is not very common in spoken languages because not many spoken languages have special pronoun forms such as English *mine*, *yours*, etc. Similarly, a form such as “It is *John’s*”, with a noun in genitive case, is rare in spoken languages. However, many sign languages use this option. This may involve a separate possessive pronoun, such as POSS in ex.21 above, or a personal pronoun. The latter is the case in Chinese Sign Language, where a pronominal index finger pointing can function as a possessive pronoun (ex.23). When this pronominal index appears as the predicate in a ‘belong’-construction, it is signed with repeated movement (ex.24 and 25).

(ex.23) PICTURE INDEX-1(single movement)

‘my picture’

(ex.24) PICTURE INDEX-1(repeated movement)

‘The picture is mine.’

(ex.25) PICTURE MOTHER INDEX-3 (repeated movement)

‘The picture is (my) mother’s.’

[] My sign language does not use this construction. → Go to question F.2

[] My sign language uses this construction with a possessive pronoun (as in ex.21 from Turkish Sign Language)

[] My sign language uses this construction with a personal pronoun (as in ex.24 from Chinese Sign Language)

Give a few examples (appr. 3-5) of this construction as used in your sign language.

*F.2 Copula construction

Many spoken languages use a sentence with a copula ('be'-verb) to express a 'belong'-construction, that is, you say something like 'This is my house.', 'That is the teacher's watch.', etc, with a possessive NP ('my house', 'teacher's watch') as explained in Part I. Sign languages do not usually have a 'be'-verb (copula), but may use the same construction without the copula. This construction has not yet been attested in our data, but could look something like these (made-up) examples:

(ex.26) INDEX-right POSS-1 BOOK

this my book

'This is my book.'

(ex.27) INDEX-left TEACHER POSS-3 BOOK

that teacher his book

'That is the teacher's book.'

[] My sign language does not use this construction. → Go to question F.3

[] My sign language uses this construction.

Give a few examples (appr. 3-5) of this construction as used in your sign language.

Note: It may be difficult to distinguish between the constructions under F.1 and F.2 because in both cases you can have the same signs, just in a slightly different order and/or in a different syntactic function. If you are not sure whether your sign language fits under F.1 or F.2, you can use question F.3 to describe it.

F.3 Other constructions

If your sign language uses a different 'belong'-construction that does not fit under F.1 or F.2, please describe it here in your own words and give 5 examples of its use. For example, the possessum might be repeated, and you say something like 'This bicycle is my bicycle.', or a different possessive pronoun or other possessive sign might be used in the 'belong'-construction.

G. Existence

In English, existence is most commonly expressed by the phrase *there is/are...*, as in *There are several answers to this question. There is no problem. There are four classes in the school.*, etc. (see more examples under G.4) It is also possible to use the full verb *exist*, as in *Ghosts don't exist*. In many sign languages and spoken languages, possession and existence can be expressed by the same morpheme. An existential construction can be used to express possession (this is very common), or a possessive construction can be used to express existentials (this is less frequent, but attested). If there is more than one possibility, sometimes possession and existence only overlap in one case but not in the other case. It is also possible for existential and possessive constructions to be totally separate and unrelated. The purpose of this section is to investigate the relationship between existential and possessive constructions.

Note: It can be difficult to decide whether a sign is a possessive (HAVE) or an existential sign (EXIST). Glossing and translations into a spoken language are often misleading, that is, people may habitually gloss a sign as HAVE, but it is actually an existential that is also used for possession. If you cannot decide between possession and existence on the basis of the meaning of the sign, the sign's iconicity may be a clue. If the sign's form has some grasping movement, it is likely to have started out as a possessive, even if it is also used as an existential. If a sign has to be placed in the sign space and its location is important and changeable, it is likely to have started out as an existential (maybe via a locative), even if it is also used for possession. If you still cannot decide what the basic function of the sign is, you can describe it just as an "existential/possessive" sign under section G.3

*G.1 Existence for possession

Many existential constructions are used to express possession. For example, the spoken Turkish particles *var* 'exist' and *yok* 'not exist' are used in 'have'-constructions (*Araba-m var* 'Car-my exists./I have a car.'). For examples from sign languages, see under D.1.

Is an existential sign ever used in your sign language to express possession? (compare what you have answered to question D.1!)

No. → Go to section G.2

Yes. → Go to question G.1.1

*G.1.1 Is there more than one positive existential in your sign language?

There is only one existential sign, which is also used to express possession.

Give 2 examples of the sign used as an existential.

There is more than one existential sign.

G.1.1.1 Comment on the difference in meaning between the existential signs:

[] Cannot find any difference in meaning. All are used for existence and possession equally.

Give 2 examples of the signs when they are used as an existential.

[] Only one is used for possession; the other(s) are used for existence proper.

Give 2 examples with each sign that is used for existence only.

Japanese Sign Language (Nihon Shuwa) has two positive existential signs. In example (28), the meaning is existential only, but in (ex.29), the meaning can be either existential ('is there') or possessive ('has').

(ex.28) INDEX-3 OLDER-BROTHER EXIST-a

'His older brother is there (at home).'

(ex.29) INDEX-3 OLDER-BROTHER EXIST-b

either: 'His older brother is there (at home).'

or: 'He has an older brother.'

*G.1.2 Is there more than one negative existential in your sign language?

[] There is only one negative existential sign, which is also used to express possession.

Give 2 examples of the sign used as an existential.

[] There is more than one negative existential sign.

*G.1.2.1 Comment on the difference in meaning between the existential signs:

[] Cannot find any difference in meaning. All are used for existence and possession equally.

Give 2 examples of the signs when they are used as existentials.

[] Only one is used for possession; the other(s) are used for existence proper.

Give 2 examples of each sign that is used for existence only.

In Hong Kong Sign Language, one negative existential (NOT-HAVE) can be used for possession, as in ex.30, and another one (NOT-PRESENT) can only be used for existence (ex.31).

(ex.30) INDEX-1 BOOK NOT-HAVE

'I don't have any book(s).'

(ex.31) FATHER NOT-PRESENT

'(My) father is not there.'

***G.2 Possession for existence**

If your sign language uses the action pattern for the 'have'-construction to express possession ('take, grasp' → 'have', see section D.3), is the same sign also used to express existence?

No. → Go to section G.4

Yes.

Give 3 examples of the sign when it is used to express possession.

G.3 Existential/possessive signs

If you know that a sign is used both for possession and existence, but could not decide which of the two functions is more basic, describe the sign here as an existential/possessive sign. Give 3 examples of the sign's use as an existential, and 3 examples of its use as a possessive. (Note: You may already have reported this sign under section D.1, in which case you can refer to the possessive examples that you gave in that section. You still need to give existential examples here.)

G.4 Other means of expressing existence

If existence and possession are not related to each other, how is existence expressed in your sign language? Are there any other structures in your sign language that express existence and that have not been covered in previous sections? Think of examples such as these:

There is a problem.

I wanted to print, but there is no paper.

In a democracy, there is a parliament.

There is no easy solution to this problem.

There are fish in this river.

Do you use any of the following structures in your sign language to express existence?

☐ A head nod	<u>nod</u>
PROBLEM
'There is a problem.'
☐ A predicative index (pointing sign)	HOUSE INDEX-left
'There is a house.'
☐ Another lexical predicate	PROBLEM TRUE
'There is a problem.'
☐ Other (explain)	

Příloha 2 Plná verze výchozích elicitacních materiálů a instrukcí

(Zeshan – Perniss, 2008, s. 275–293)

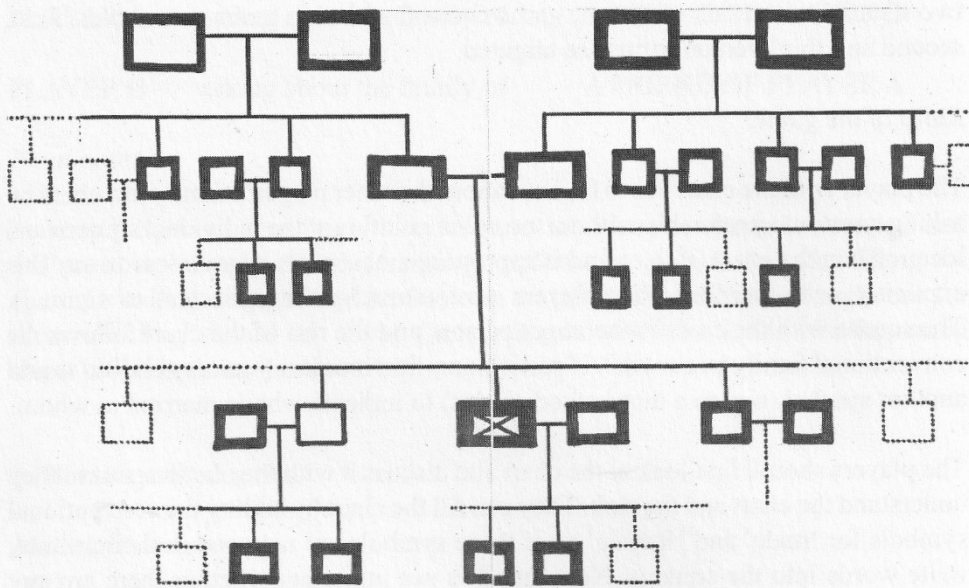
APPENDIX 275

2. POSSESSION PROJECT ELICITATION MATERIALS

a. Family tree game

Materials and players:

The game consists of one A3-size paper with a family tree chart on it (see below). A pair of two players is needed for each sequence of the game. Use a pencil and rubber to complete the chart, so that it can be cleared and used again, or make A3 copies of the chart. Four charts are needed for the four rounds of the game.

Goal:

The goal of the game is for one of the players to get information about the other person's family, so that s/he can complete the family tree for that person. It is preferable for the sake of the interest in the game that the players do not know each other's families too well, but this is not absolutely necessary.

Set-up:

The two players sit next to each other at a table, slightly diagonal so that they are half facing each other. The camera should capture both players fully (see drawing

for doctor-patient game below). Alternatively, players could sit opposite each other, looking at each other across the table, especially if there are two cameras available for filming. One player has the family chart in front of him/her on the table, ready to fill in symbols or words into the empty squares. The chart is out of reach for the second player; that is, s/he is not able to touch the chart or point directly at specific locations on the chart. It is not essential to have the chart itself on the video.

Linguistic target:

This game targets inalienable possession with kinship terms, as well as possessive pronouns (my parents, your sister, etc). The dialogue is expected to contain predicative possessive structures, as well as quantified possessum nominals (e.g. 'I have two sisters.'). As a side-effect, the game elicits the kinship terms themselves. First, second and third person forms are targeted.

Rules of the game:

The player with the chart has to find out about the other player's family members by asking questions, preferably without too much pointing at the individual squares and locations on the chart (if they find it appropriate, observers may choose to say this explicitly, or to interfere when players use too much pointing instead of signing). The square with the cross is the target person, and the rest of the chart follows the conventional family tree model. If participants find it easier, you may choose to add another symbol (e.g. two interlocked circles) to indicate who is married to whom.

The players should first look at the chart and discuss it with the observers until they understand the chart and the task. They can fill the chart by adding the conventional symbols for 'male' and 'female' or, if these symbols are not used in their culture, write words into the squares. Note that it is not important whether there are any mistakes in the chart itself.

The player with the chart is free to choose where s/he wants to start filling in the tree, e.g. by asking about the other person's siblings, or marriage, or parents. The strategy may also depend on the age of the addressee, but this is not really important for the game. If additional squares are needed, they can be added by hand, starting with the squares that are in dotted lines. If families in one generation are too large to fit on the paper, some members can be skipped.

After completing the male and female family members on the chart, the first player has to choose three individuals from the chart and ask about their ages and professions, and add those to the chart. (Note: This may elicit multiple embedding such as 'your father's sister's work'). Then the roles are switched and the game is repeated with reversed roles.

After this first round, the player who first had the chart resumes asking the questions again, this time about a third person who the addressee knows well, for example, a good friend. The game is repeated talking about this friend's family. (Note: This elicits third person reference). Then again the roles are switched, and the second person asks about the first person's friend.

The game sequences in summary:

PLAYER A	asking about the family of	PLAYER B
PLAYER B	asking about the family of	PLAYER A
PLAYER A	asking about the family of	A FRIEND OF PLAYER B
PLAYER B	asking about the family of	A FRIEND OF PLAYER A

Final note:

To keep the game interesting, it is possible to introduce new tasks in rounds 3 and 4. For example, make the players go up to down or down to up when filling the chart. Or to find out ages and professions, do not let them choose, but choose for them who they should ask about. Or tell them to ask other kinds of information about individuals on the chart.

b. Doctor-patient game

Materials and players:

The game is for two players. For each round of the game, three plastic-coated cards and one A4-size chart are used (see below). There are two rounds in the game. Each round of the game consists of three communication sequences, corresponding to the 3 cards. If additional charts and/or cards have been provided, they are spares. It is best to use a black pen to fill the chart. If the participants use a written language that could not be provided, the words on the chart and the cards may have to be translated first. It is also possible to change the illnesses and symptoms if other illnesses are more salient in the particular country.

Skin rash Headache Fever	Stomach pain Weakness	Headache Weakness Pain in throat Pain in ears
--------------------------------	--------------------------	--

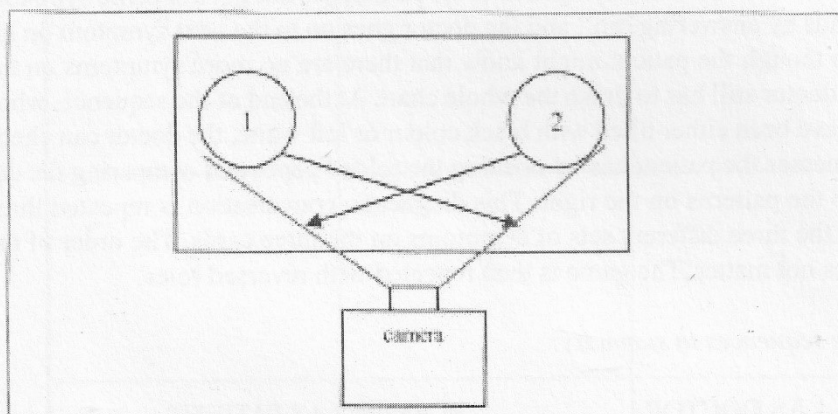
Headache	☐	☐	☐
Stomach pain	☐	☐	☐
Fever	☐	☐	☐
Skin rash	☐	☐	☐
Pain in throat	☐	☐	☐
Pain in ears	☐	☐	☐
Weakness	☐	☐	☐

Goal:

The goal of the game is for the doctor to find out what illness the patient is suffering from by checking off symptoms on a chart. The fold on the right of the chart can be opened to find out the illness from the pattern of black dots.

Set-up:

Two participants are sitting at a table next to each other, slightly diagonally so that they face each other as well as the camera, which is in the centre in front of them. The arrows roughly indicate the gaze direction.

Linguistic target:

This game targets body part possession ('my head'), one of the core instances of inalienable possession. There may or may not be predicative possession ('have a headache'). Instead of possession proper, some languages use structures such as 'head hurts'. The 'weakness' symptom is a control that is not expected to contain possessive structures (*'my weakness'). Both first and second person reference are targeted.

Rules of the game:

Participant 1 plays the role of doctor; Participant 2 is the patient. The person in the role of the doctor should first be shown the chart and given instructions on how to

complete the chart. The chart has to be folded so that the right-hand part is not visible. The visible part has the words for the symptoms on the far left, and three vertical columns of unfilled dots. Each column is for one game sequence, corresponding to the symptoms on one of the three cards that the patient has. The aim is for the doctor to colour in the dots for the correct symptoms and then open the folded part to match the dot pattern with the patterns on the right. This way the doctor can find out what the illness is and can inform the patient about it.

The three plastic cards are face down in front of the patient, who starts by picking up one of the cards and looking at the list of symptoms. The doctor is not allowed to see what is on the card. When the patient has memorised the symptoms and put away the card, the doctor starts asking for his/her symptoms. It is not necessary to always go from top to bottom; the doctor is free to choose what to ask first. If the patient has a certain symptom, s/he responds by answering 'yes', and the doctor blackens the circle that is behind that symptom. If the patient has not got a specific symptom he responds by answering 'no', and the doctor goes on to the next symptom on his list. Even though the patient might know that there are no more symptoms on the card, the doctor still has to finish the whole chart. At the end of the sequence, when all dots have been either filled with black colour or left white, the doctor can check which illnesses the patient has by opening the folded paper and comparing the dot pattern to the patterns on the right. This diagnostic conversation is repeated three times for the three different sets of symptoms on the three cards. The order of the cards does not matter. The game is then repeated with reversed roles.

The game sequences in summary:

PLAYER 1 AS DOCTOR

PLAYER 2 AS PATIENT

set of symptoms 1

set of symptoms 2

set of symptoms 3

PLAYER 2 AS DOCTOR

PLAYER 1 AS PATIENT

set of symptoms 1

set of symptoms 2

set of symptoms 3

Final note:

After a couple of sequences, both players may tend to reduce their utterances because they already know the context (e.g. HEADACHE? – head nod, EARS? – YES). If this happens, it is better to stop before roles are switched and first do one of the other games in between. After some other game activity, or after a pause, the game can be repeated with the reversed roles later on.

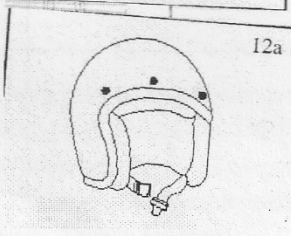
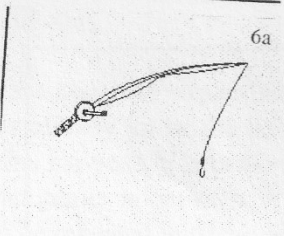
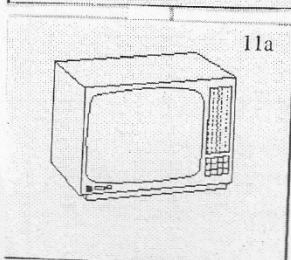
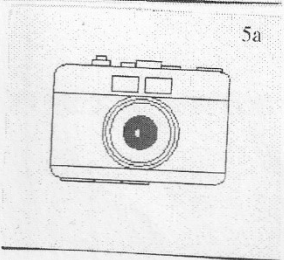
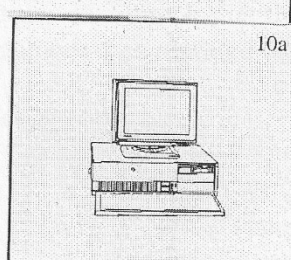
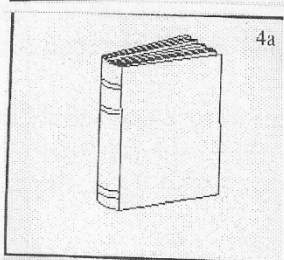
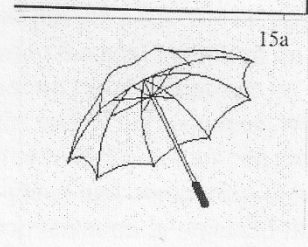
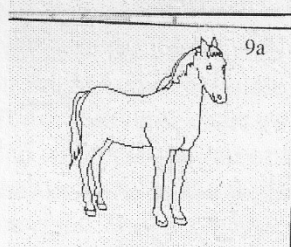
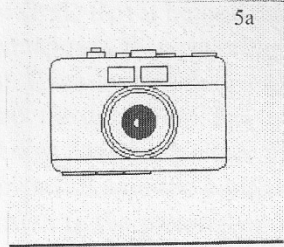
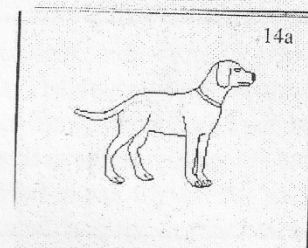
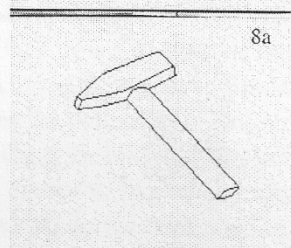
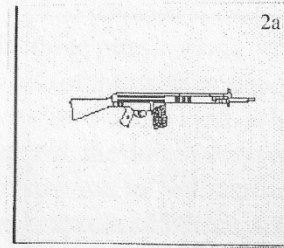
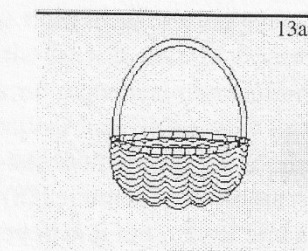
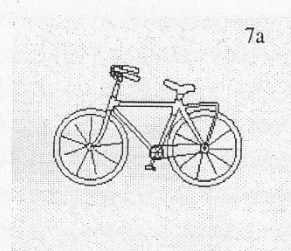
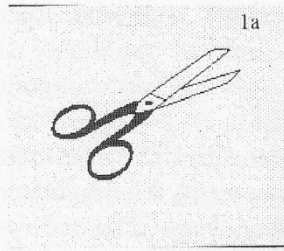
c. Picture matching game

Materials and players:

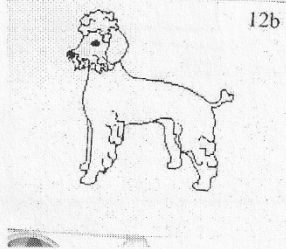
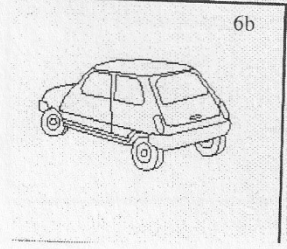
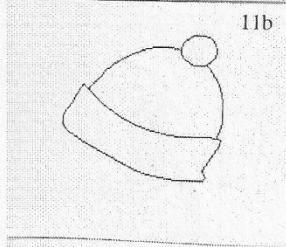
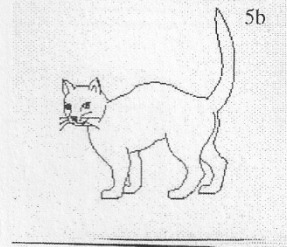
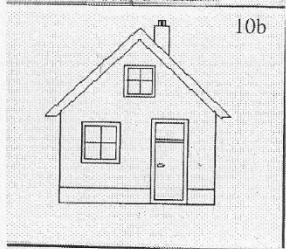
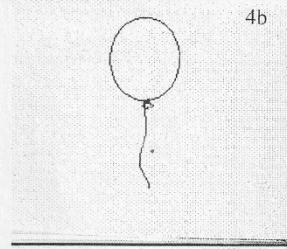
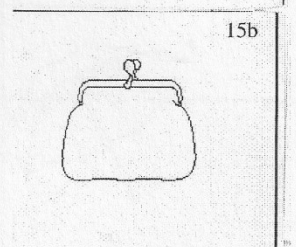
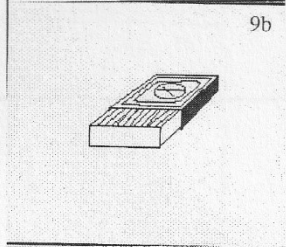
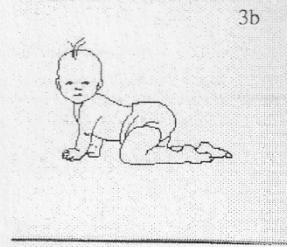
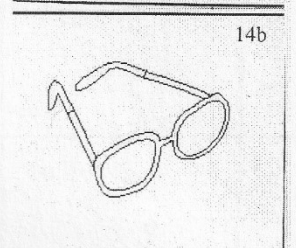
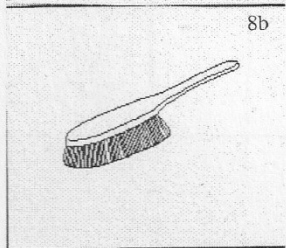
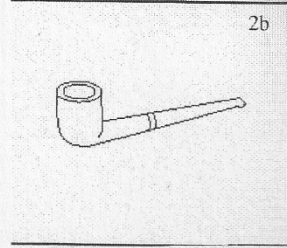
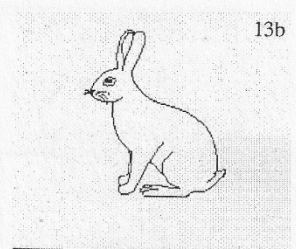
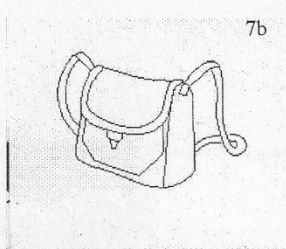
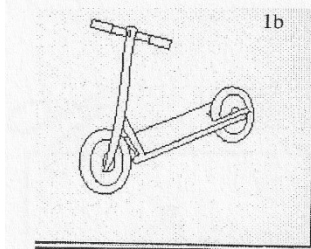
A game set consists of one A4-size chart and 15 plastic-coated cards (see below).¹ There are two sets, labelled (a) and (b). This game can be done with one player and one game leader, but it is better to play it with two players and a game leader.

		
?	?	?
?	?	?
?	?	?
?	?	?
?	?	?

¹ The pictures on the charts and cards are part of a picture library at the Max Planck Institute for Psycholinguistics in Nijmegen.

		
<p>?</p>	<p>?</p>	<p>?</p>
<p>?</p>	<p>?</p>	<p>?</p>
<p>?</p>	<p>?</p>	<p>?</p>
<p>?</p>	<p>?</p>	<p>?</p>
<p>?</p>	<p>?</p>	<p>?</p>

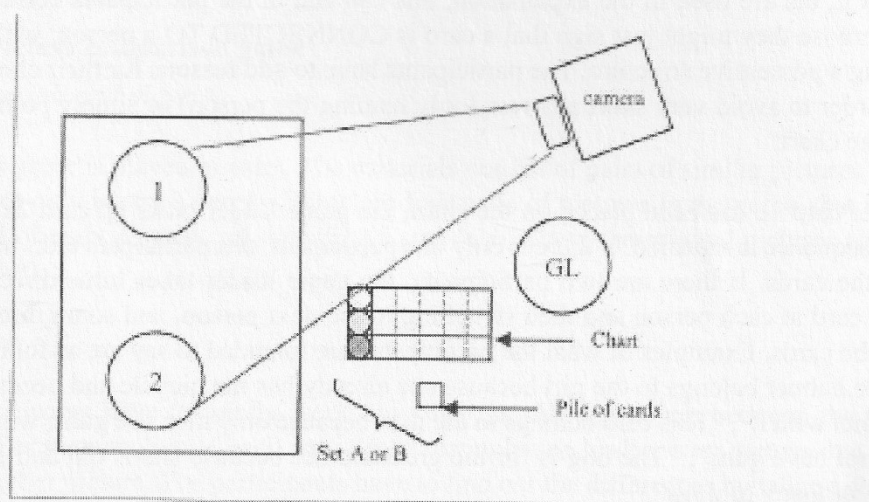

Goal:

The goal of this game is to complete the chart by assigning five cards to each of the three persons shown on the top of the paper. The cards represent the possessions that have to be matched to their possessors, while specifying the logical reasons for assigning a particular card to a particular person.

Set-up:

Three persons are involved in the picture matching game; two participants and the game leader. The two participants are sitting next to each other, with the game leader (GL) in front of them. The camera shoots the two participants (1 and 2). It is not necessary to film the GL and the game materials. The chart and the cards are placed on a table near the game leader, so that the game leader can handle them. The participants are able to see the chart and the cards, but are not able/not allowed to pick up the cards.

Linguistic target:

This game mainly targets alienable possession, and will elicit third person reference. Since the initial focus is on the possessed items, this context is also suitable for eliciting 'belong'-constructions (e.g. 'The bicycle belongs to the girl.'). These contrast with the 'have'-constructions elicited in the other games ('X has Y', focussing on the possessor X). The conversations in this game are freer than in the first two games because the participant(s) have to express reasons for assigning possessed items to a person, and there may have to be some negotiation and re-ordering towards the end of the game. Therefore, the utterances/interactions in this game are expected to

be richer and more varied, including a variety of possessive structures.

Rules of the game:

The GL has the paper chart labelled (a) and the corresponding 15 plastic cards (from the set a). The chart has pictures of three persons on it, and there are five empty squares under each person. The GL has to fill these 15 empty squares with cards as directed by participants 1 and 2. The stack of cards is put face down with 1a at the top, then 2a, 3a, and so on ending with 15a at the bottom. The GL picks up the first card (1a) from the pile and shows it to participant 1, who has to respond by saying to which person the thing depicted on the card belongs and why. The GL then places card 1a in one of the squares under the person as directed by the participant. The game leader does not need to say anything; s/he will just show the plastic cards and place them on the paper chart as directed.

It is useful to explain the task to the participants before the game, by saying that the cards represent things that BELONG to one of the people on the paper chart, and that they have to decide WHO HAS WHAT and why. If the signs for BELONG, HAVE, etc are used in the explanation, this can cue in the participants correctly, otherwise they might just sign that a card is CONNECTED TO a person, without using a possessive structure. The participants have to add reasons for their choices in order to avoid very short answers (only naming the person) or simply pointing to the chart.

After card 1a has been placed on the chart, the game leader picks up card 2a and the sequence is repeated. If there is only one participant, this participant talks about all the cards. If there are two participants, the game leader takes turns directing one card at each person and then switching to the next person, and so on through all the cards. Examples of what the participants are intended to say are as follows: "The helmet belongs to the girl because she already has the bicycle and needs the helmet with it", "This card belongs to the man because only men use guns; women do not have guns", "The dog is for the grandmother because she is old and likes the company of dogs".

Although each card is directed at one of the participants, the game in fact works best as a cooperative game, that is, the person responsible for a particular card may ask the other person for help, or the other person may interrupt and give his/her own opinion. The participants are thus allowed, and even encouraged, to talk to each other during the game, in particular towards the end when it becomes difficult.

All 15 squares on the chart have to be filled with cards. Note that each person on the sheet has to get exactly five cards, but cannot have more. Therefore, towards the end of the game there might be a card which fits best with one person on the chart, but all squares for this person are already filled. In this case, participants are allowed to swap pictures, as long as they give a good reason for doing so. At this

stage, participants might discuss with each other what the best solution should be. Participants are free to discuss the placement of any card during the game at any time, e.g. if they do not agree as to which picture belongs to which person.

The cards are arranged in order from one to 15 so that some obvious and easy pictures come first, for example, gun to the man, toy to the child, etc. This is because the participants first need some practice with easy items until they “get the hang” of the game. Later on in the game, it becomes more difficult to assign objects to the persons and many objects have several possible solutions (e.g. the book could go to any of the three persons). The difficult items are there to encourage longer utterances and interactions as the participants have to work on solving the problem.

After all 15 cards from the (a) set have been completed, the game is repeated again with the (b) set. This may be done directly afterwards (especially if there was some confusion initially about how the game works), or set (b) may be done later on (especially if the participants had no problem understanding and doing the game and are becoming slightly bored with the activity).

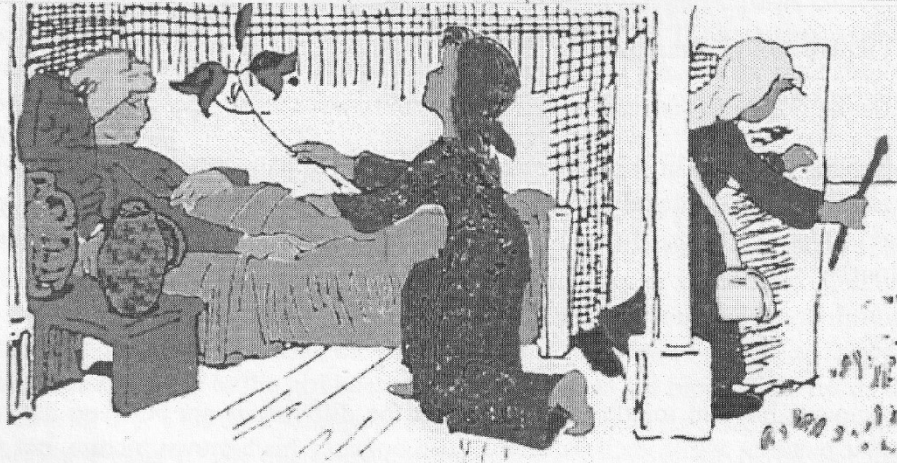
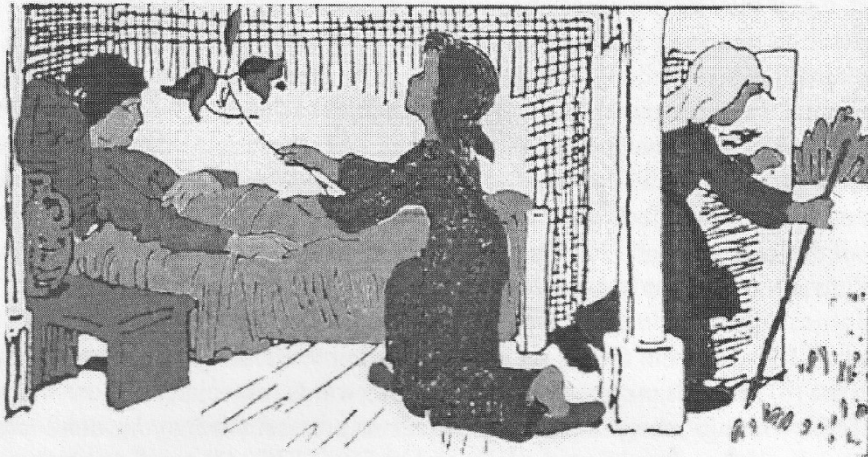
d. Picture comparison game

Materials and players:

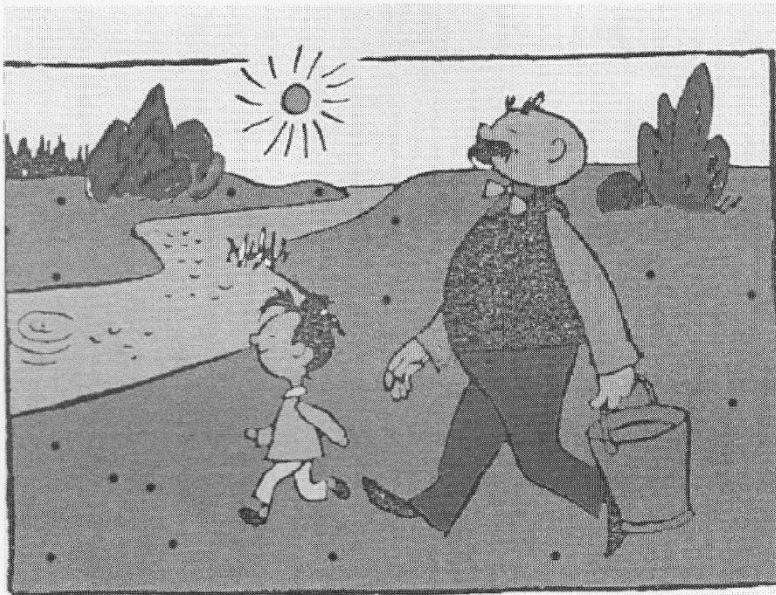
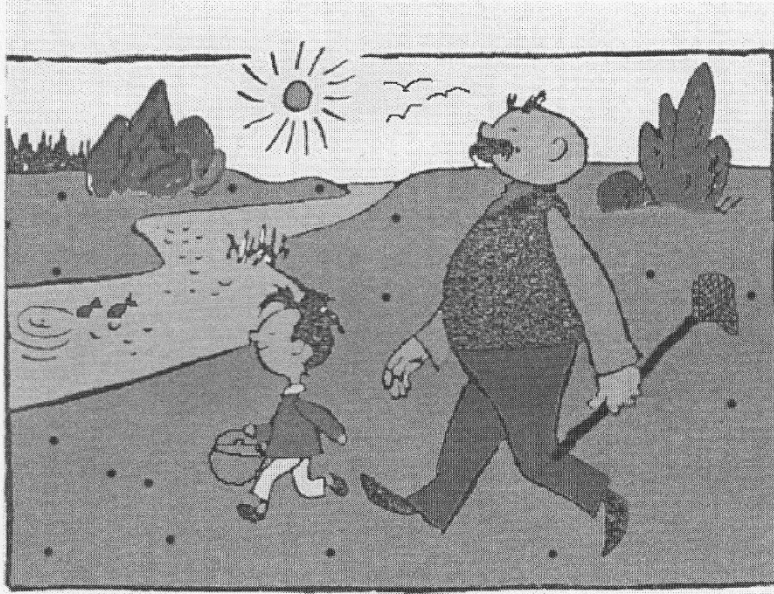
This game is played in pairs. The materials consist of pairs of similar pictures different only in small details. There are four pairs of pictures in the game, that is, a total of eight pictures, of roughly A5 size (see below; the original pictures are in colour).

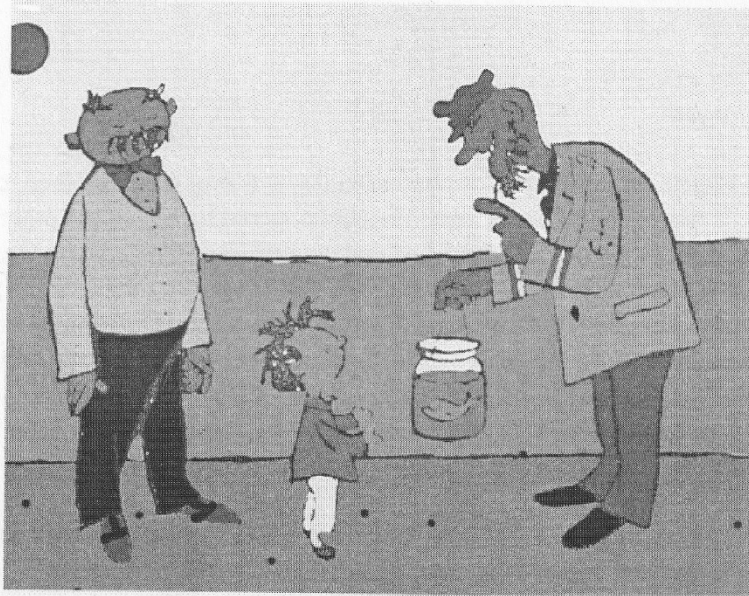
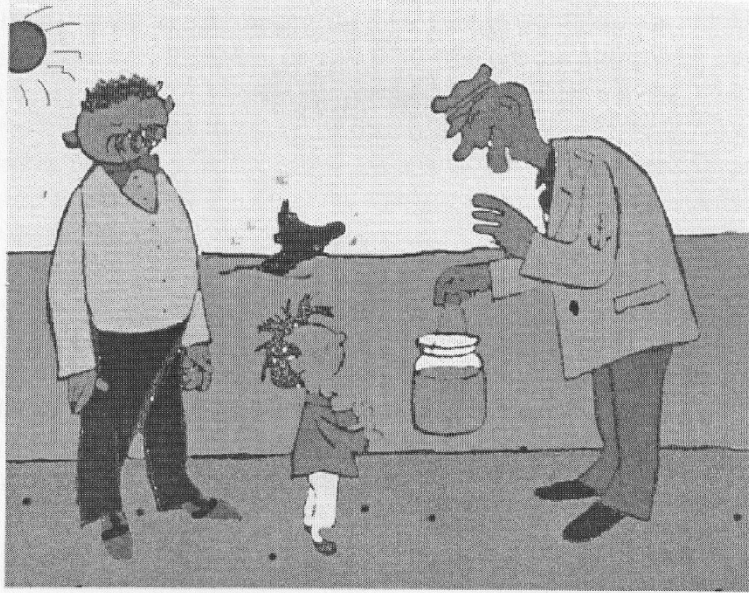
Goal:

Participants have to jointly work out what the differences are between the two similar pictures, while each participant can only see his/her own picture, but not the other picture. The participants have to find out the differences by talking about their respective pictures, and have to report the differences that they find to the game leader.

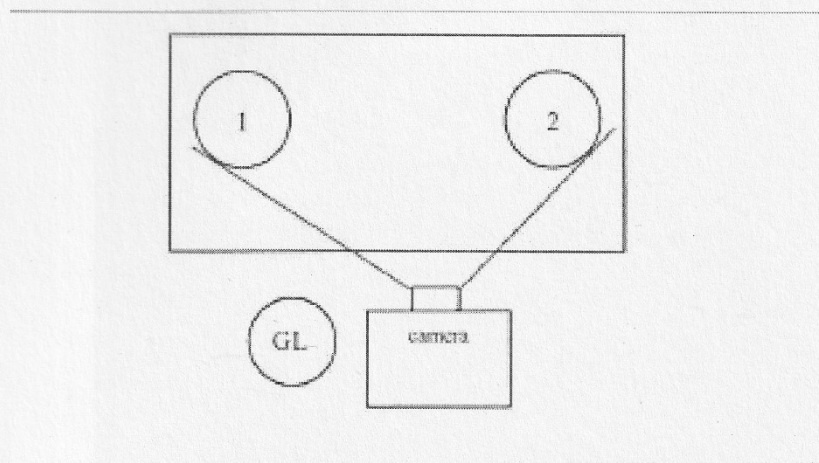

Set-up

The set-up is similar to the DOCTOR-PATIENT GAME (see description above), except that there is an additional game leader sitting in front of the two participants, facing them.

Linguistic target:

This game targets various types of possessed items (body parts, clothes, objects). In addition, it targets a number of structures not covered by any of the other games. One of these structures involves modified and quantified possessed items (e.g. a girl holding a **long stick** in one picture, but a **short stick** in the other picture; a table with **two vases** standing on it vs. a table with only **one vase**). Another important structure involves existential statements, both positive and negative ('**There is** a fish.'/'**There are** some fish.' vs. '**There is/are no** fish.').

Rules of the game:

All pictures are with the game leader. The game leader starts by giving one picture from a pair to each of the participants. The pictures of each pair are very similar, but there are about six to eight minor differences between the two pictures of each pair. Now participant 1 and 2 each have one picture to look at, but they are not able to see the picture of the other participant. They now have to figure out together what the differences between the pictures are, by talking about the pictures.

There are no fixed rules about what to say. In some countries, this kind of game is well-known and is often included in activity books for children. If this is the case, the participants will know what kinds of differences to expect. If, however, this kind of game is not well-known to the participants, it is better to first give them a PAIR of two pictures to look at and let them find out the differences by looking at both pictures placed side by side, for practice. This will give them an idea as to the kinds of differences and the scale of detail that they should be looking for. After this practice, proceed with the actual game and give one picture of a pair to each participant. It is down to the observer's judgment whether the participants need a practice session or not.

When one of the participants has recognised that there is a particular difference between the two pictures, s/he has to summarise this difference to the game leader, e.g. "On my picture, the mother has brown hair, but on the other picture she has grey hair." The game leader writes down a short note on a piece of paper to remember the difference, e.g. "hair colour: brown vs. grey". The purpose of reporting the findings to a third person is to elicit longer continuous utterances.

Příloha 3 Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů pro účely výzkumného šetření diplomové práce Markéty Šestákové

Výzkum probíhá pro účely zpracování diplomové práce vedené na Ústavu jazyků a komunikace neslyšících Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Diplomová práce je psána na oboru Čeština v komunikaci neslyšících Bc. Markétou Šestákovou pod vedením prof. Aleny Macurové a zaměřuje se na využití prostředků českého znakového jazyka.

Průběh výzkumu:

- Diplomantka vás požádá o sdělení některých osobních informací (např. odkud pocházíte, kam jste chodil/a na základní školu apod.) Tyto informace budou v závěrečných výsledcích anonymizovány.
- V rámci samotného výzkumu povedete rozhovor s dalším uživatelem znakového jazyka.
- Diplomantka vám postupně zadá čtyři různé úkoly:
 - 1) Svému komunikačnímu partnerovi budete popisovat svou rodinu a rodinu svého známého (informace mohou být smyšlené). Poté si role vyměníte a vy budete informace od vašeho komunikačního partnera zakreslovat do rodokmenu.
 - 2) Vy a váš komunikační partner budete v rolích lékaře a pacienta (vystřídáte se). Cílem bude podle symptomů určit, jakou nemoc osoba v roli pacienta má.
 - 3) Vy a váš komunikační partner dostanete po jednom obrázku z dvojice (dvojice obrázků budou celkem čtyři). Na obrázcích jsou rozdíly – vaším úkolem bude zjistit jaké, aniž byste si vzájemně obrázky ukázali.
 - 4) Spolu s komunikačním partnerem budete přiřazovat obrázky předmětů k jedné ze tří možných osob.
- Celý rozhovor bude nahráván na videozáznam.
- Celková doba nahrávání by neměla překročit více než 2 h.
- Videozáznamy budou následně zpracovány a výsledky použity pro odborné a studijní účely (diplomová práce, prezentace na odborných seminářích a konferencích, odborné články, přednášky apod.) Zveřejnění nahrávek či jejich částí bude možné pouze s Vaším souhlasem. Získané nahrávky budou po zpracování uloženy v Ústavu jazyků a komunikace neslyšících FF UK.

Informace o účastníkovi výzkumu:

jméno a příjmení:

datum narození:

e-mail:

Prohlášení

Já níže podepsaný/-á potvrzuji, že

- a) jsem se seznámil/-a s informacemi o cílech a průběhu výše popsaného výzkumu (dále též jen „výzkum“);
- b) dobrovolně souhlasím s účastí své osoby v tomto výzkumu;
- c) rozumím tomu, že se mohu kdykoli rozhodnout ve své účasti na výzkumu nepokračovat;
- d) jsem srozuměn s tím, že jakékoliv užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu nezakládá můj nárok na jakoukoliv odměnu či náhradu, tzn. že veškerá oprávnění k užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu poskytují bezúplatně.

Zároveň prohlašuji, že

- a) souhlasím se zveřejněním dat a výstupů vzešlých z výzkumu a s jejich dalším využitím v podobě:
 - textové závěry
 - fotografie vyexportována z videonahrávky
 - video ukázka
- b) souhlasím se zpracováním a uchováním osobních a citlivých údajů v rozsahu v tomto informovaném souhlasu uvedených ze strany Univerzity Karlovy, Filozofické fakulty, IČ: 00216208, se sídlem: nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, a to pro účely zpracování dat vzešlých z výzkumu, pro účely případného kontaktování z důvodu zpracování dat vzešlých z výzkumu či z důvodu nabídky účasti na obdobných akcích a pro účely evidence a archivace; a s tím, že tyto osobní údaje mohou být poskytnuty subjektům oprávněným k výkonu kontroly projektu, v jehož rámci výzkum realizován;
- c) jsem seznámen/-a se svými právy týkajícími se přístupu k informacím a jejich ochraně podle § 12 a § 21 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, tedy že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o informaci o zpracování mých osobních a citlivých údajů a jsem oprávněn/-a ji dostat a že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o opravu nepřesných osobních údajů, doplnění osobních údajů, jejich blokaci a likvidaci.

Výše uvedená svolení a souhlasy poskytují dobrovolně na dobu neurčitou až do odvolání a zavazují se je neodvolat bez závažného důvodu spočívajícího v podstatné změně okolností.

Vše výše uvedené se řídí zákony České republiky, s výjimkou tzv. kolizních norem, a bude v souladu s nimi vykládáno, přičemž případné spory budou řešeny příslušnými soudy v České republice.

Potvrzuji, že jsem převzal/a podepsaný stejnopis tohoto informovaného souhlasu.

Dne:

Podpis:

Příloha 4 Elicitační materiály (použité v této DP)

Úkol 2 (lékař a pacient) – sada A:

bolest hlavy	☐	☐	☐	☒		☒
bolest břicha	☐	☐	☐		☒	
horečka	☐	☐	☐	☒		
vyrážka	☐	☐	☐	☒		
bolest v krku	☐	☐	☐			☒
bolest v uších	☐	☐	☐			☒
slabost	☐	☐	☐		☒	☒
				chřipka + alergická reakce	střevní chřipka	zánět dutin

VYRÁŽKA
BOLEST HLAVY
HOREČKA

A1

BOLEST BŘICHA
SLABOST

A2

BOLEST HLAVY
SLABOST
BOLEST V KRKU
BOLEST V UŠÍCH

A3

Úkol 2 (lékař a pacient) – sada B:

bolest hlavy	☐	☐	☐		☒	☒
bolest břicha	☐	☐	☐			☒
horečka	☐	☐	☐		☒	
vyrážka	☐	☐	☐	☒		
bolest v krku	☐	☐	☐		☒	
bolest v uších	☐	☐	☐			
slabost	☐	☐	☐	☒	☒	
				alergie	chřipka	stres

<p>VYRÁŽKA</p> <p>SLABOST</p>
B1

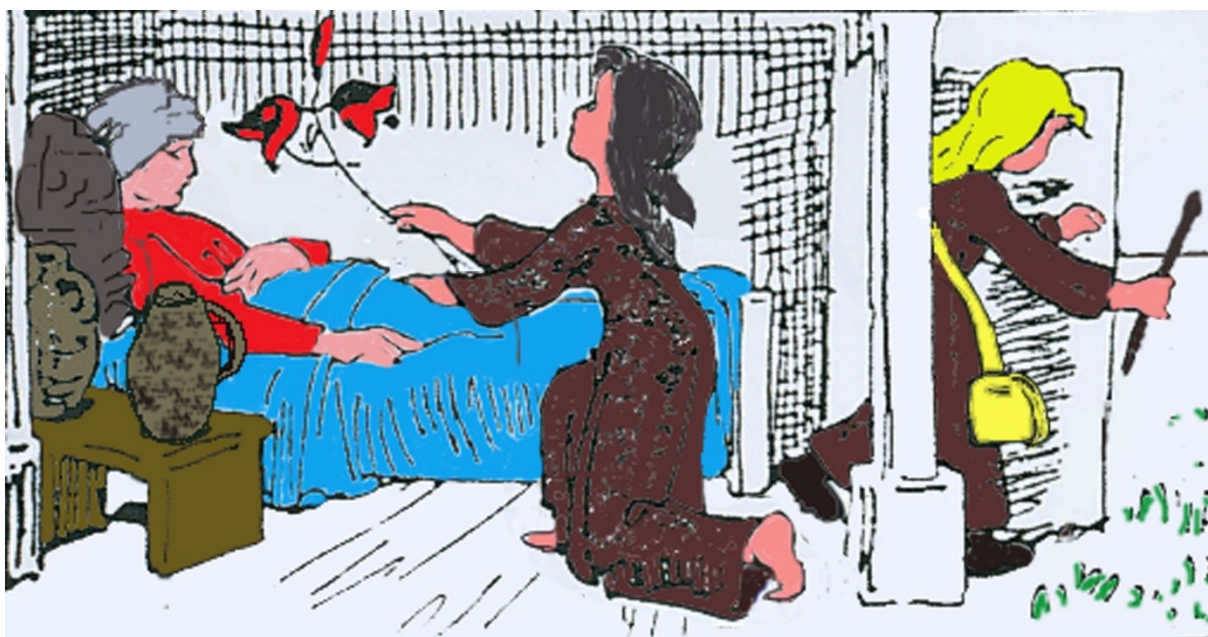
<p>BOLEST HLAVY</p> <p>BOLEST V KRKU</p> <p>HOREČKA</p> <p>SLABOST</p>
B2

<p>BOLEST BŘICHA</p> <p>BOLEST HLAVY</p>
B1

Úkol 3 (hledání rozdílů) – sada A:

Úkol 3 (hledání rozdílů) – sada B:

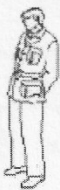

Úkol 3 (hledání rozdílů) – sada C:

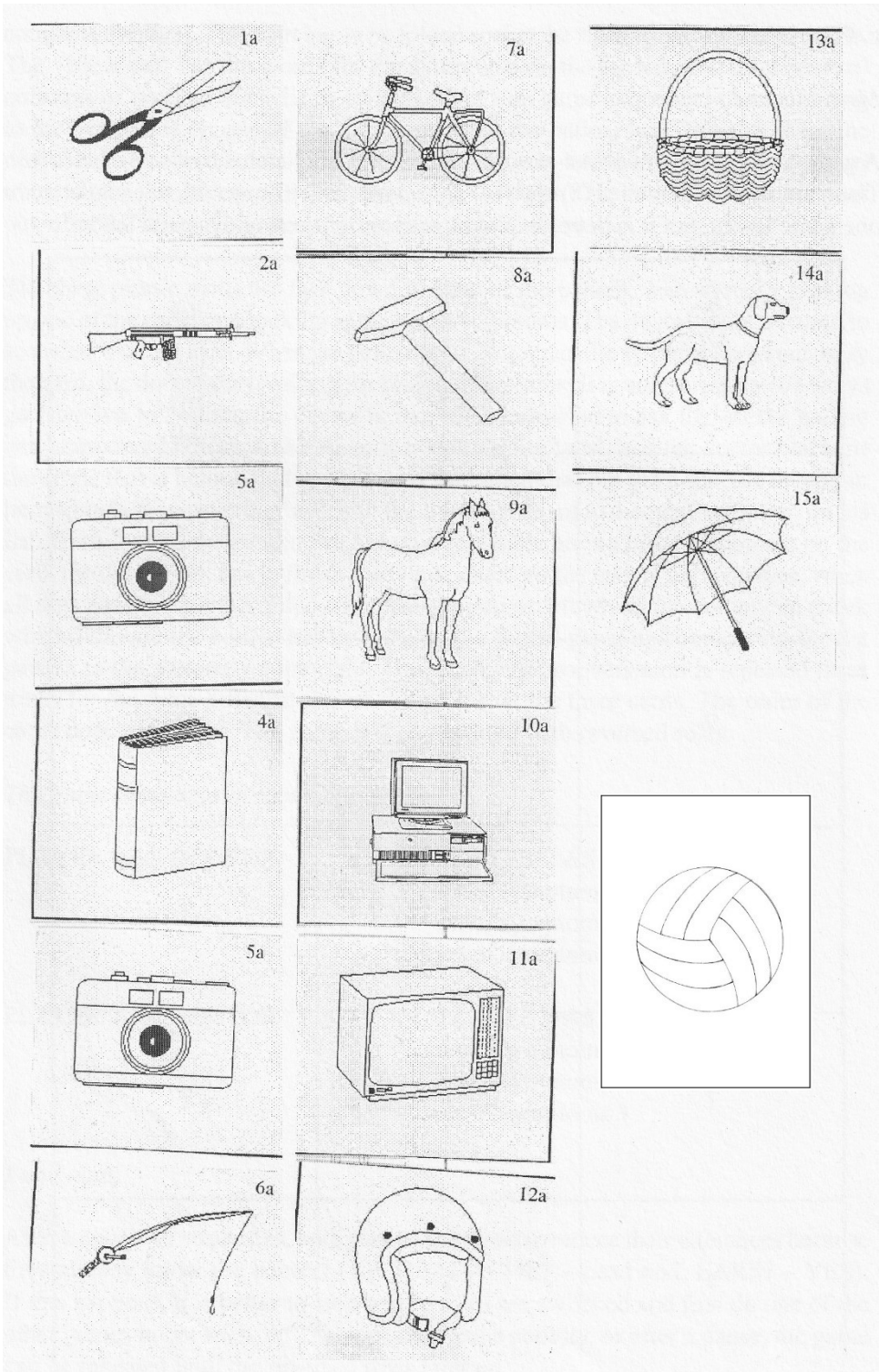

Úkol 3 (hledání rozdílů) – sada D:

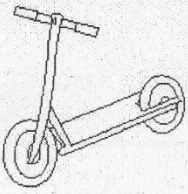
Úkol 4 (přiřazování obrázků) – sada A:

		
?	?	?
?	?	?
?	?	?
?	?	?
?	?	?

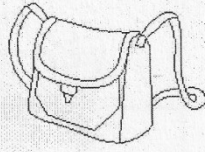

Úkol 4 (přiřazování obrázků) – sada B:

		
?	?	?
?	?	?
?	?	?
?	?	?
?	?	?

1b

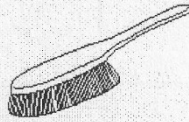
7b

13b

2b

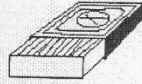
8b

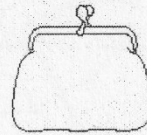
14b

3b

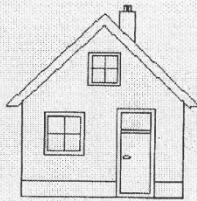
9b

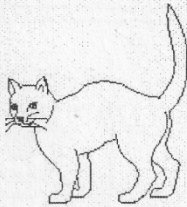
15b

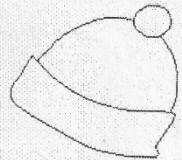
4b

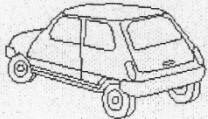
10b

5b

11b

6b

12b